

**Viranomaisyhteistyö lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja
pahoinpitelyn selvittämisessä**

Lapin yliopisto
Maisteritutkielma
Katja Lehto
Lapsioikeus
Kevät 2017

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Viranomaisyhteistyö lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisessä
Tekijä: Katja Lehto
Oppiaine: Lapsioikeus
Työn laji: Maisteritutkielma
Sivumäärä: XII + 75
Vuosi: Kevät 2017

Tiivistelmä:

Lapseen kohdistuvan rikosepäilyn tullessa esille käynnistyvät eri viranomaisten selvitysprosessit. Selvitysprosessi on jaettavissa kolmeen: lastensuojeluun, esitutkintaan ja terveydenhuollon tekemiin tutkimuksiin. Tutkielmani keskittyy näiden kolmen toimijan väliseen viranomaisyhteistyöhön.

Tutkielmassani selvitän, millainen selvitysprosessi on nykyisin ja millaisia haasteita tai ongelmia siinä on lapsen edun kannalta. Tutkielmani lopussa esittelen lastenasiainaloa, joka olisi yksi tapa kehittää viranomaisten yhteistyötä. Tutkimusmenetelmäni on oikeusdogmaattinen.

Yksi selvitysprosessin suurimmista haasteista on tiedon kulku viranomaisten välillä. Tiedon kulkua koskeva lainsäädäntö on hajanainen, mikä vaikeuttaa tiedon kulkua viranomaiselta toiselle. Tiedon kulussa on otettava huomioon myös salassapitosäännökset. Lapsesta kertovat tiedot ovat useilta osin salassa pidettäviä tietoja, jolloin niiden kulkemiseen viranomaiselta toiselle tarvitaan siihen oikeuttavat säännökset. Vaikeasti tulkittavat salassapitosäännökset hidastavat ja vaikeuttavat selvitysprosessia. Tietojen luovutus on kuitenkin perusteltua lapsen suojelemiseksi. Tiedon kulku on tehokkaan viranomaisyhteistyön edellytys.

Toinen selvitysprosessin haasteista on lapsen osallistumisoikeuden turvaaminen. Lapsella on muun muassa lastensuojelulain nojalla oikeus osallistua oman asiansa käsittelyyn ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti. Usein lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä epäiltyä on lapsen vanhempi tai muu läheinen, mikä aiheuttaa eturistiriidan lapsen ja huoltajan välille. Tällöin lapsen eduista tulee huolehtia määräämällä hänelle edunvalvoja. Käsittelen tutkielmassani tarkemmin edunvalvojan määräämistä lapselle lastensuojelulain 22 §:n ja esitutkintalain 4 luvun 8 §:n nojalla.

Lastenasiainalo-mallin on toivottu parantavan viranomaisyhteistyötä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisessä. Suomessa oli käynnissä LASTA-hanke Varsinais-Suomessa vuosina 2014-2016. Lastenasiainalo-mallissa tietojen luovuttamiseen liittyvät ongelmat pystyttiin ratkaisemaan ja lapsen etu otettiin paremmin huomioon koko prosessin ajan. Selvitysprosessi vaatii viranomaisten yhteistyötä, jotta lapsen etu voidaan ottaa huomioon koko prosessin ajan.

Avainsanat: viranomaisyhteistyö, lapsi, seksuaalinen hyväksikäyttö, pahoinpitely, lapsen etu

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön
 Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi
 Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

SISÄLLYSLUETTELO

LÄHTEET	IV
LYHENTEET.....	XI
1. JOHDANTO.....	1
1.1. Tutkielman aihe.....	1
1.2. Tutkimusmetodi, kysymyksen asettelu ja aiheen rajausta.....	2
2. LAPSI RIKOKSEN UHRINA.....	4
2.1. Lapsen kohdistuvat rikokset.....	5
2.1.1. Seksuaalirikokset.....	7
2.1.2. Pahoinpitelyrikokset.....	12
2.2. Ihmis- ja perusoikeus näkökulma lapsioikeuteen.....	13
2.2.1. Kansainväliset sopimukset.....	14
2.2.2. Kansalliset säädökset.....	17
2.3. Lapsen etu.....	18
3. LAPSEEN KOHDISTUNEEN RIKOKSEN SELVITYSPROSESSI.....	20
3.1. Epäilyn syntyminen.....	22
3.2. Lastensuojelu.....	23
3.3. Esitutkinta.....	25
3.4. Terveystuho.....	27
3.4.1. Lapsen kuulustelu.....	28
3.4.2. Somaattiset tutkimukset.....	32
3.4.3. Asiantuntijalausunto.....	33
3.5. Selvitysprosessi lapsen edun kannalta.....	33
4. TIEDON KULKU VIRANOMAISTEN VÄLILLÄ.....	35
4.1. Oikeus yksityiselämän suojaan.....	36
4.2. Ilmoitusvelvollisuus poliisille.....	38
4.3. Tietojen luovutus toiselle viranomaiselle.....	43
4.3.1. Lastensuojelu.....	44
4.3.2. Esitutkinta.....	46
4.3.3. Terveystuho.....	49
4.4. Tietojen vaihto – viranomaisyhteistyön edellytys ja este.....	50
4.4.1. Lapsen tilanteen tunnistaminen.....	51
4.4.2. Lapsen etu.....	53
5. LAPSEN OIKEUS OSALLISTUA	54
5.1. Vanhempi lapsen pahoinpitelijänä tai hyväksikäyttäjänä.....	55

	III
5.2. Lapsen edustaja	57
5.2.1. Lastensuojelulain mukainen edunvalvoja.....	58
5.2.2. Esitutkintalain mukainen edunvalvoja.....	60
5.3. Osallistumisoikeuden toteutus.....	62
5.4. Lapsen ääni kuuluviin	66
6. LASTENASIAINTALO	67
6.1. Lapsiystävällinen lähestymistapa.....	68
6.2. Ruotsi ja muut Pohjoismaat.....	69
6.3. Suomen LASTA-hanke	71
6.4. LASTA lapsen turvaksi	73
7. LOPUKSI	75

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Tulkinnan taito – Ajatuksia oikeudesta, oikeustieteestä ja yhteiskunnasta. Helsinki 2006.

Aer, Janne: Lastensuojeluoikeus. Helsinki 2012.

Araneva, Mirjam: Lapsen suojeleminen ja päätöksenteko. Käsikirja lapsen asioista päättäville. Helsinki 2016.

Burrell, Riitta: Lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten selvittämisen rahoitus. Lakimies 1/2010, s. 61-74.

Campell, Rebecca: The Psychological Impact of Rape Victims. American Psychologist. 2008, s. 702-717. Saatavissa: https://www.researchgate.net/publication/23478485_The_psychological_impact_of_rape_victims (käyty 25.1.2017).

Dannenfelser, Paul L. – Newman, Bernie S. - Pendleton, Derek: Child Abuse Investigations: Reasons for using Child Advocacy Centers and Suggestions for Improvement. Artikkelit: Child and Adolescent Social Network. 4/2005. s. 165-181. Saatavissa: https://www.researchgate.net/publication/227001743_Child_Abuse_Investigations_Reasons_for_using_Child_Advocacy_Centers_and_Suggestions_for_Improvement. (käyty 12.1.2017).

De Godzinsky, Virve: Lapsen etu ja osallisuus tahdonvaltaisissa huostaanottoasioissa. Teoksessa *Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.):* Lapsioikeus murroksessa. Viro 2013, s. 155-182.

Ellonen, Noora – Pösö, Tarja: Hesitation as a System Response to Children Exposed to Violence. International Journal of Children's Rights 22 2014, s. 730-747.

Fagerlund, Monica – Peltola, Marja – Kääräinen, Juha – Ellonen, Noora – Sariola, Heikki: Lasten ja nuorten väkivaltakokemukset 2013. Lapsiuhritutkimuksen tuloksia. Poliisiammattikorkeakoulun raportteja 110. Tampere 2014.

Finnilä-Tuohimaa, Katarina: Expertise and decision making among clinicians in investigations of alleged child sexual abuse. Turku 2009.

Fredman, Markku: Rikosasianajajan käsikirja. Helsinki 2013.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lapsen oikeudet ja lapsen etu lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa *Hakalehto-Wainio, Suvianna – Nieminen, Liisa (toim.):* Lapsioikeus murroksessa. Viro 2013, s. 17-52.

Hannuniemi, Anja: Vanhemmasta vieraannuttaminen – Uhka lasten hyvinvoinnille. Oikeustiede-Jurisprudentia Vol. XL, 2007, s. 1-126.

Heikinheimo, Annaliisa – Tasola, Sirkka: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön vaikutukset. Teoksessa *Laiho, Mari (toim.):* Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Forssa 2007.

Heiliö, Pia-Liisa: Onko lapsen salaisuuksilla suojaa? Teoksessa *Törrönen, Maritta (toim.):* Lapsen etu ja viidakon laki. Helsinki 1994.

Helminen, Klaus – Kuusimäki, Matti – Rantaeskola, Satu: Poliisilaki. Helsinki 2012.

Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko: Esitutkinta ja pakkokeinot. Helsinki 2014.

Hirvelä, Päivi: Lapsi rikosprosessissa – erityisesti inestinin todistamisen ongelma. Porvoo 1997.

Hirvelä, Päivi: Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki 2006.

Hirvelä, Päivi: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Juva 2007.

Humppi, Sanna-Mari – Ellonen, Noora: Lapsiin kohdistuva väkivalta ja hyväksikäyttö. Tapausten tunnistaminen, rikosprosessi ja viranomaisten yhteistyö. Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksia 40/2010, Tampere 2010.

Johansson, Susanna: Rätt, makt och institutionell förändring. En kritisk analys av myndigheters samverkan i barnahus. Lund Sweden 2011.

Jokela, Antti: Pääkäsittely, todistelu ja tuomio. Oikeudenkäynti III. Helsinki 2015.

Jonkka, Jaakko: Syytekyynnys. Tutkimus syytteen nostamiseen vaadittavan näytön arvioinnista. Helsinki 1991.

Kainulainen, Heini: Raiskattu? Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Helsinki 2004.

Karjalainen, Leena: Perheessä lapsiin kohdistunut seksuaalinen väkivalta. Teoksessa *Laiho, Mari (toim.):* Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Forssa 2007. Saatavissa: https://frantic.s3-eu-west-1.amazonaws.com/pelastakaalapset/2016/02/01155657/Kirja-2007_web.pdf (käyty 1.3.2017).

Kolehmainen, Antti: Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä. Teoksessa: *Miettinen, Tarmo (toim.):* Oikeustieteellinen opinnäytetyö – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteidien vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edilex 29/2015.

Kuuliala, Matti: Edunvalvonta-asiat tuomioistuimessa. Teoksessa *Tornberg Johanna – Kuuliala Matti:* Suomen edunvalvontaoikeus. Helsinki 2015.

Laitinen, Merja: Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsena läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere 2004.

Lappi-Seppälä, Tapio: Yleisiä kysymyksiä. Teoksessa *Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka*: Rikosoikeus. Helsinki 2008.

Liias, Heli: Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – tunnistaminen ja toimenpiteet. Vaasan ammattikorkeakoulu 2009.

Lohiniva-Kerkelä, Mirva: Terveystieteiden juridiikka. Jyväskylä 2007.

Mahkonen Sami: Lastensuojelu ja laki. Helsinki 2007.

Mahkonen Sami: Lastensuojelu ja laki. 3., uudistettu painos, Helsinki 2010.

Marjomaa, Paula – Laakso, Milja (toim.): Lastensuojelun edunvalvonta – lapsen oikeus osallisuuteen häntä koskevassa päätöksenteossa. Käsikirja lastensuojelun edunvalvonnasta. Pelastakaa lapset ry:n julkaisusarja n:o 15. Edunvalvojahanke 2005-2009 ja 2010-2011. Saatavissa: <https://s3-eu-west-1.amazonaws.com/frantic/pelastakaalapset/2015/10/Kasikirja-lastensuojelun-edunvalvonnasta.pdf> (käyty 20.4.2017).

Matikkala, Jussi: Henkeen ja terveyteen kohdistuvat rikokset. Teoksessa *Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus*: Keskeiset rikokset. 3., uudistettu ja laajennettu painos. Porvoo 2014.

Matikkala, Jussi: Seksuaalirikokset. Teoksessa *Frände, Dan – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus*: Keskeiset rikokset. 3., uudistettu ja laajennettu painos. Porvoo 2014.

Mäenpää, Olli: Hallinto-oikeus. Helsinki 2013.

Mäenpää, Olli: Julkisuusperiaate. Helsinki 2016.

Niemi, Johanna: Esitutkinta ja pakkokeinot. Teoksessa *Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietaanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenperä, Mikko*: Prosessioikeus. Päivitetty painos. Helsinki 2016.

Niemi-Kiesiläinen, Johanna: Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Juva 2004.

Nipuli, Suvi – Bildjuschkin, Katriina: Hoitoketju seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa kokeneen auttamiseksi. Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Tampere 2016. Saatavissa: https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/130504/URN_ISBN_978-952-302-625-4.pdf?sequence=1 (käyty 1.4.2017).

Ojala, Timo: Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset. Helsinki 2012.

Ojanen, Tuomas – Martin, Scheinin: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa *Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka*: Perusoikeudet. Helsinki 2011.

Oranen, Mikko: Elämää varjossa – väkivallalle altistumisen vaikutuksista. Teoksessa *Keränen, Eija – Laaksonen, Elli-Maija – Oranen, Mikko (toim.) – Pitkäkangas-Laitila, Satu – Räisälä,*

Rauni: Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 30. Helsinki 2001, s. 41-65.

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Väitöskirja. Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta. Viro 2014.

Pekkarinen, Elina: Näkymättäiksi suojellut lapset. Teoksessa *Häkkinen, Antti – Salasuo, Mikko (toim.):* Salattu, hävetty, vaiettu. Miten tutkia piilossa olevia ilmiöitä. Nuorisotutkimusverkosto, Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 161. Tampere 2015, s. 264-300.

Peltonen, Irkka: Väkivaltapelin pyörteissä. Teoksessa *Bardy, Marjatta (toim.):* Lastensuojelun ytimessä. Neljäs uudistettu painos. Tampere 2013, s. 243-245.

Pentikäinen, Merja: Ihmisoikeudet – kehityksestä, merkityksestä ja haasteista; ihmisoikeuskulttuurin ohuudesta Suomessa. Teoksessa *Hyttinen, Tatu – Weckström, Katja (toim.):* Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2011. Edilex artikkeli 2012.

Piha, Jorma – Aronen, Eva – Joki-Erkkilä, Minna – Komulainen, Jorma – Korkman, Julia – Raipela, Jouni – Tuominen, Mia: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen. Käypä hoito -suositus. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä. Helsinki 2013. Saatavissa: <http://www.kaypahoito.fi/>. (käyty 5.3.2017).

Rautio, Ilkka: Seksuaalirikokset. Teoksessa *Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Koskinen, Pekka – Majanen, Martti – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Nuutila, Ari-Matti – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka:* Rikosoikeus. Helsinki 2008.

Ruponen, Sini – Vuorio, Valpuri – Örn, Katariina: Kun huoli herää päiväkodissa – Työntekijöiden kokemuksia huolen heräämisestä ja lastensuojeluilmoituksen tekemisestä. Opinnäytetyö sosiaalialan koulutusohjelma. Otaniemi 2012.

Räty, Tapio: Uusi lastensuojelulaki. Helsinki 2007.

Räty, Tapio: Lastensuojelulaki – käytäntö ja soveltaminen. Helsinki 2010.

Saukko, Maarit: Lapsi ja nuori rikoksen uhrina. Teoksessa: *Kjällman, Petra (toim.):* Rikoksen uhrin käsikirja. Juva 2011, s. 84-98.

Toivonen, Virve-Maria: Lapsen oikeudet ja oikeusturva. Lastensuojeluasiat hallintotuomioistuimissa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta. Helsinki 2017.

Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima: Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Joensuu 2011.

Unicef; Hetemäki, Inka – Mahkonen, Sami: Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja. Helsinki 2011.

Utriainen, Terttu: Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. Rovaniemi 2013.

Välimäki, Pertti: Holhoustoimen pääpiirteet. WSOY 2002.

Walsh, Wendy – Jones, Lisa – Cross, Theodore: Children's Advocacy Centers: One Philosophy, Many Models. APSAC Advisors volume 15, number 3, 2003, s. 3-7. Saatavissa: <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/cv80.pdf> (käyty 5.2.2017).

Virallislähteet

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Euroopan neuvoston ministerikomitea hyväksynyt 17. marraskuuta 2010.

HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.

HE 252/2006 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lastensuojelulaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 225/2009 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi lastensuojelulain, vankeuslain 4 ja 20 luvun sekä tutkintavankeuslain 2 luvun 5 §:n muuttamisesta.

HE 222/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle esitutkinta- ja pakkokeinolainsäädännön uudistamiseksi.

HE 282/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

HE 85/2012 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi oikeudenkäynnin viivästymisen hyvittämisestä annetun lain ja hallintolainkäyttölain muuttamisesta.

HE 164/2014 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle sosiaalihuoltolaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.

Lakivaliokunnan mietintö 43/2010 vp. Hallituksen esitys lasten suojelemista seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan koskevan Euroopan neuvoston yleissopimuksen hyväksymiseksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle 2006. K1/2006: Lapsi, perheväkivalta ja viranomaisen vastuu.

OM 34/2010. Oikeusministeriö: Lasten suojeleminen seksuaaliselta riistolta ja hyväksikäytöltä. Oikeusministeriön julkaisuja 34/2010.

OM 32/2013. Oikeusministeriö: 8-vuotiaan lapsen kuolemaan johtaneet tapahtumat. Oikeusministeriön julkaisuja 32/2013.

Poliisihallituksen ohje 28.11.2013 Lapsi asianomistajana ja todistajana poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa.

SM 35/2012. Sisäasiainministeriö: Selvitys perhe- ja lapsensurmien taustoista vuosilta 2003-2012. Sisäasiainministeriön julkaisu 35/2012.

SM 1/2014. Sisäasiainministeriö. Perhe- ja lapsisurmien ehkäisy ja estäminen ja viranomaisten välinen tiedonvaihto. Työryhmän selvitys. Sisäasiainministeriön julkaisu 1/2014.

SopS 60/1991. Yleissopimus lapsen oikeuksista. Helsinki 1991.

SopS 88/2011. Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan. Lanzarote 2007.

SopS 53/2015. Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta. Istanbul 2011.

Stakes 55/2003. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus: Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. *Taskinen Sirpa (toim.)*. Stakes oppaita 55. Saarijärvi 2003.

STM 30/2009. Sosiaali- ja terveysministeriö: Lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen. Työryhmän muistio. Sosiaali- ja terveysministeriön selvitys 30/2009.

STM 19/2013. Sosiaali- ja terveysministeriö: Toimiva lastensuojelu. Selvitysryhmän loppuraportti. Sosiaali- ja terveysministeriön muistio 19/2013.

United Nations, Committee on the Rights of the Children: General Comment No. 12. Convention on the Rights of the Child. CRC/C/GC/12.

United Nations, Committee on the Rights of the Children: General Comment No. 14. Convention on the Rights of the Child. CRC/C/GC/14.

Oikeustapaukset

Korkein oikeus

KKO 1964 II 44

KKO 2001:7

KKO 2005:93

KKO 2006:10

KKO 2007:100

KKO 2008:93

KKO 2009:3

KKO 2010:75

KKO 2014:48

KKO 2016:25

Euroopan ihmisoikeustuomioistuim

EIT: Saaristo and others v Finland 12.10.2010

EIT: M.K v France 18.4.2013

Muut lähteet

Helsingin Sanomat 27.1.2017. *Repo, Päivi*: ”Suomesta ihmisoikeusvalitus YK:n komitealle – isä surmasi vaimonsa ja kaksi tytärtään Vantaalla”. Saatavissa: <http://www.hs.fi/kotimaa/art-2000005062040.html> (käyty 27.4.2017).

Kaleva 2.10.2016. *Kemppainen, Susanna*: ”Poikkeuksellisen törkeä lapsen hyväksikäyttöjuttu Oulussa”. Saatavissa: <http://www.kaleva.fi/uutiset/kotimaa/poikkeuksellisen-torkea-lapsen-hyvakskayttojuttu-oulussa/739617/> (käyty 15.3.2017).

Kauppi, Anne: Väkiältä ei jätä lapseen vain mustelmia. Haaste 1/2013. Saatavissa: <http://www.haaste.om.fi/fi/index/lehtiarkisto/haaste12013/vakivaltaejatalapseenvainmustelmia.html> (käyty 2.4.2017).

Landberg, Åsa – Svedin, Carl Göran: Inuti ett Barnahus. En kvalitetsgranskning av 23 svenska verksamheter. Räddä Barn. Stockholm 2013. Saatavissa: <http://asalandberg.se/wp-content/uploads/2014/09/inuti-ett-barnahus-2013.pdf> (käyty: 22.1.2017).

Lastensuojelun keskusliitto 27.3.2014. *Heinonen, Hanna*: Nurmijärven varhaisvaiheen lastensuojelupalvelut palkittiin vuoden parhaina. Saatavissa: <https://www.lskl.fi/teemat/lastensuojelu/nurmijarven-varhaisvaiheen-lastensuojelupalvelut-palkittiin-vuoden-parhaina/> (käyty 2.2.2017).

MTV 26.10.2016. *Eklund, Ville*: ”Oulun insestitapauksen kaltainen tapahtuma voi toistua – ’Lain henki ei välity arkeen’”. Saatavissa: <http://www.mtv.fi/uutiset/kotimaa/artikkeli/ouluinsestitapauksen-kaltainen-tapahtuma-voi-toistua-lain-henki-ei-vality-arkeen/6135314> (käyty 2.2.2016).

Oikeusministeriö, uutiset 7.5.2013: Lastenasiainalo turvaamaan väkivaltaa kokenutta lasta. Saatavissa: <http://oikeusministerio.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2013/03/lastenasiainaloturvaamaanvakivaltaakokevaalasta.html> (käyty 22.4.2017).

Suomen kuntaliitto: Lastensuojelun kuntakyselyn tulokset. Puustinen-Korhonen, Aila (toim.). Helsinki 2013. Saatavissa: <https://www.kuntaliitto.fi/sites/default/files/media/file/Lastensuojelun-kuntakysely-2013.pdf> (käyty 15.1.2017).

Suomen virallinen tilasto (SVT): Rikos- ja pakkokeinotilasto. ISSN=2342-9151. 13 2016. Helsinki: Tilastokeskus. Saatavissa: http://www.stat.fi/til/rpk/2016/13/rpk_2016_13_2017-03-23_tie_001_fi.html (käyty 20.4.2017).

Svenson, Bengt – Zelmin, Erna – Asplund, Kjell – Wersäll, Fredrik: Barnahus – föröksverksamhet med samverkan under gemensamt tak vid misstankte om brott mot barn. Västerås 2008. Saatavissa: http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/8844/2008-131-14_200813114.pdf. (käyty 18.1.2017).

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: Oikeuslääketieteellinen näytteenotto Suomessa. *Laitinen, Riitta – Metsäpelto, Leena – Honkanen, Virpi – Koivuranta-Vaara, Päivi – Mäki, Tiina – Reen, Tommi – Sajantila, Antti – Sulkava, Raili – Virtanen, Antti – Kauppila, Riitta*. Raportti 32/2014. Tampere 2014.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Lapsen kaltoinkohtelu. Saatavissa: https://www.thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/tyon_tueksi/lahisuhde_perhevakivallan_ehkaisytyo/lahisuhde/lapsen (käyty 6.5.2017).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: LASTA-hanke 2014-2016. Loppuraportti. *Sinkkonen, Minna – Mäkelä, Jukka (toim.)*. Saatu ennen julkaisua, suunniteltu julkaisuajankohta kevät 2017.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Lastensuojelunkäsikirja. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja> (käyty 1.3.2017).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Sote ja terveyden edistäminen. Saatavissa: <https://www.thl.fi/fi/web/terveyden-edistaminen/toimijat/aluetason-toimijat/sote-ja-terveyden-edistaminen> (käyty 18.4.2017).

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos: Vaarantunut suojeluvalta. Tutkimus lastensuojelujärjestelmän uhkatekijöistä. *Alhanen, Kai (toim.)*. Raportti 24/2014. Tampere 2014.

Unicef: Behind closed doors. The Impact of Domestic violence on children. 2006. Saatavissa: <https://www.unicef.org/media/files/BehindClosedDoors.pdf> (käyty 10.1.2017).

Unicef, lapsen oikeudet: kysymyksiä ja vastauksia. Saatavissa: <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/kysymyksiä-ja-vastauksia/> (käyty 20.1.2017).

Valvira 1/2014. Sosiaali- ja terveystieteiden valvontavirasto: Valtakunnallinen lastensuojelun henkilöstöselvitys. Helsinki 2014. Saatavissa: https://www.valvira.fi/documents/14444/22511/Lastensuojelun_henkilostöselvitys.pdf (käyty 26.5.2017).

LYHENTEET

ETL	Esitutkintalaki (805/2011)
Euroopan ihmisoikeussopimus	Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (SopS 19/1990)
HL	Hallintolaki (434/2003)
HE	Hallituksen esitys
HTL	Henkilötietolaki (523/1999)
HolhTL	Laki holhustoimesta (442/1999)
Julkisuuslaki,	
Julkl	Laki viranomaisten toiminnan julkisuudesta (621/1999)
Järjestämislaki	Laki lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikköksen selvittämisen järjestämisestä (1009/2008)
KKO	Korkein oikeus
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983)

LOS	Lapsen oikeuksien sopimus
LSL	Lastensuojelulaki (417/2007)
OK	Oikeudenkäymiskaari (4/1734)
OM	Oikeusministeriö
PL	Suomen perustuslaki (731/1999)
PoL	Poliisilaki (872/2011)
Potilaslaki	Laki potilaan asemasta ja oikeuksista (785/1992)
RL	Rikoslaki (39/1889)
SM	Sisäministeriö
Sosiaalihuollon asiakaslaki, AsiakasL	Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (812/2000)
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
TervAmmL	Laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä (559/1994)
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
YK	Yhdistyneet kansakunnat

1. JOHDANTO

1.1. Tutkielman aihe

”Väkivalta ei jätä lapseen vain mustelmia.”¹

Vuosittain tuhannet lapset joutuvat kokemaan väkivaltaa,² jonka seuraukset ovat pitkäkantoisia. Osa lapsista joutuu sen kaikkein läheisimmän ihmisen, oman vanhemman, pahoinpitelemäksi. Se on erityisen vahingollista ja vaurioittaa lapsen itsetuntoa sekä perusluottamusta aikuisiin.³ Lapsen kohdistuva väkivalta voi olla myös seksuaalista. Se ei välttämättä aiheuta fyysisiä vammoja, mutta sitäkin vakavampia ja pitkäkestoisempia vahinkoja uhrin psyykkiseen ja seksuaaliseen kehitykseen.⁴

Lapsen kohdistuva rikos on vakava loukkaus lapsen perusoikeuksiin. Teot vaikuttavat myös laajemmin koko yhteiskuntaa. Kasvaessaan lapsista tulee yhteiskunnan täysivaltaisia jäseniä, jotka saattavat kantaa rikoksen painolastia mukanaan esimerkiksi päihdeongelmien tai persoonallisuushäiriöiden muodossa.⁵ Kyseessä on vakava asia, joka vaatii puuttumista, ennaltaehkäisyä ja tehokasta selvitystä sekä hoitoa. Tämän vuoksi nykyistä järjestelmää tulee tarkastella kriittisesti ja tarvittaessa kehittää, jotta se olisi mahdollisimman pitkälle lapsen edun mukainen.

Lapsen kohdistuvan rikosepäilyn tullessa esille käynnistyvät eri viranomaisten selvitysprosessit. Selvitysprosessi on jaettavissa kolmeen: lastensuojelun tarpeen selvittämiseen, esitutkintaan ja terveydenhuollon tekemiin tutkimuksiin. Kokonaisuuden toimivuuden vuoksi tarvitaan lastensuojelun, esitutkintaviranomaisen ja terveydenhuollon välistä viranomaisyhteistyötä. Tässä tutkielmassa tarkoitan käsitteellä ”viranomaisyhteistyö” edellä mainittujen kolmen tahon yhteistyötä. Käytän tätä jakoa mainitussa järjestyksessä, mutta käytännössä prosessit kulkevat rinnakkain.

¹ Kauppi 2013.

² Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilasto 2016: vuonna 2016 tilastoitiin 6 450 lapsen pahoinpitelyä. Se on noin viidennes kaikista tilastoiduista pahoinpitelyistä.

³ Kauppi 2013.

⁴ OM 34/2010, s. 16.

⁵ Ks. Kauppi 2013.

Keskityn tutkielmassani viranomaisyhteistyöhön tilanteissa, joissa epäillään lapsen kohdistunutta seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä. Aihe on relevantti ja yhteiskunnallisesti tärkeä. Aihe on myös ajankohtainen, koska viime vuosina mediassa on ollut esillä tapauksia, joissa viranomaisyhteistyön voidaan katsoa epäonnistuneen.⁶ Aihetta on tutkittu eri tieteenaloilla.⁷ Kyseessä on rikostyyppi, joka vaatii moniammatillista lähestymistapaa. Oikeustieteessä asiaa on tutkinut muun muassa *Päivi Hirvelä*, joka teki väitöskirjansa aiheesta ”Rikosprosessi lapsiin kohdistuvissa seksuaalirikoksissa”. Väitöskirja tarkastelee aihetta nimenomaan rikosprosessin kautta ja tutkii muun muassa lapsen todistelun luotettavuuteen liittyvää problematiikkaa. Minun tutkielmani keskittyy tarkastelemaan aihetta viranomaisyhteistyön näkökulmasta.

Tutkielmani aluksi esittelen yleisesti seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksia. Sen jälkeen käyn läpi, millainen selvitysprosessi on nykyisin. Selvitysprosessista olen nostanut esille kaksi erityistä haastetta lapsen edun mukaisen selvitysprosessin kannalta: tiedon kulun ja lapsen osallistumisoikeuden. Lopuksi esittelen lastenasiointalo-mallia, jonka tarkoituksena on saada selvitysprosessista lapsiystävällisempi sekä tehostaa viranomaisyhteistyötä.

1.2. Tutkimusmetodi, kysymyksen asettelu ja aiheen rajaus

Tutkimukseni tutkimusmetodi on oikeusdogmatiikka eli lainoppi, jonka tavoitteena on oikeussäntöjen sisällön selvittäminen eli tulkinta ja jäsentäminen.⁸ Lainoppi pyrkii siis selvittämään mitä oikeus on. Tutkielmani suhtautuu tietyin kohdin hieman kriittisesti voimassa olevan oikeuden sisältöön. Metodini ei silti mene vaihtoehtoisen lainopin⁹ puolelle, sillä myös tavanomaisen lainopin sisällä on tilaa kriittisyydelle ja voimassa olevan oikeuden kyseenalaistamiselle.¹⁰

⁶ OM 32/2013: 8-vuotias tyttö kuoli isänsä ja äitipuolensa vuosia jatkuneen pahoinpitelyn seurauksena. Sekä Kaleva 2.10.2016: Oulussa paljastui tapaus, jossa isä oli käyttänyt tytärtään seksuaalisesti hyväksikäyttäneen vuosien ajan. Tyttö tuli isälleen useita kertoja raskaaksi, hänelle tehtiin lukuisia abortteja ja hän synnytti isälleen lapsen. Lisäksi Helsingin Sanomat 27.1.2017: Perheessä oli vuosia jatkunutta perheväkivaltaa, mutta kukaan ei reagoinut siihen. Äidin paetessa turvakotiin, lapset huostaanotettiin. Isä surmasi vaimonsa ja kaksi tytärtään lasten ollessa kotilomalla.

⁷ Esim. Humppi – Ellonen 2010.

⁸ Aarnio 2006, s. 238.

⁹ Kolehmainen 2015, s. 2: Vaihtoehtoisessa lainopissa ei haeta tietoa siitä, mitä oikeus on vaan siitä, mitä sen pitäisi olla.

¹⁰ Kolehmainen 2015, s. 107.

Tutkimuskysymykseni on: ”*Mitkä ovat viranomaisyhteistyön merkittävimmät haasteet selvitysprosessissa lapsen edun kannalta?*” sekä jatkokysymyksenä: ”*Millainen selvitysprosessi olisi lapsen edun mukainen?*”. Tutkielman kysymyksenasettelussa olen lähtenyt liikkeelle sen selvittämisestä, että millainen selvitysprosessi on nykyisin. Sen jälkeen selvitän, onko siinä joitain epäkohtia tai haasteita, jotka vaikeuttavat tehokasta ja lapsen edun mukaista prosessia.

Viranomaisyhteistyö voi olla tarpeen siinäkin vaiheessa, kun selvitysprosessi on ohi ja lapsen jatkohoidon tarvetta selvitetään. Sen olen rajannut tutkielmani ulkopuolelle. Tutkielmani käsittelee selvitysprosessia vain esitutkintaan asti. Syyteharkinnan ja mahdollisen tuomioistuinkäsittelyn olen rajannut tutkielmani ulkopuolelle. Käyn syyttäjän roolia esitutkinnassa läpi vain tarpeellisin osin. En myöskään käsittele esimerkiksi esitutkinnan kulkua tai lastensuojelua yksityiskohtaisemmin. Pääpaino on viranomaisten yhteistyössä.

Lapsen kuulustelu on tärkeä osa selvitysprosessia, mutta sen tarkempi tarkastelu lähenisi todistajanpsykologiaa. Sen vuoksi olen käynyt läpi kuulustelua vain pääpiirteittäin sekä todennut sen tärkeyden ja merkittävyyden mahdollisen rikoksen selvittämisen kannalta.

Suomessa yleisenä ongelmana on oikeudenkäyntien hitaus.¹¹ Tämä on ongelmana myös lapsiin kohdistuvissa rikoksissa. Proessin hitauteen vaikuttavat esimerkiksi lääketieteellisten selvitysten kesto ja asian käsittely tuomioistuimissa.¹² Vaikka prosessin hitaus on aito ongelma ja nopea prosessi olisi luonnollisesti lapsen edun mukainen, on keston liittyvä tarkastelu jätetty tämän tutkielman ulkopuolella.

Kotona koettu väkivalta vaikuttaa luonnollisesti lapsen elämään myös koulun ulkopuolella ja vaikuttaa täten esimerkiksi lapsen koulunkäyntiin. Lapsi saattaa olla koulussa väsynyt ja vetämätön sekä kärsiä keskittymisvaikeuksista. Koulun ja päiväkodin henkilökunnalla on hyvä tilaisuus nähdä lasten oireilu ja puuttua siihen.¹³ Tutkielman rajallisuuden vuoksi en voi käsitellä tarkemmin koulun tai päiväkodin¹⁴ roolia.

¹¹ Esim. HE 85/2012, s. 4.

¹² Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle K1/2006, s. 28.

¹³ Oranen 2001, s. 60.

¹⁴ Aikuisilla olisi myös esimerkiksi harrastuksissa hyvä tilaisuus huomata, mikäli lapsella ei ole kaikki hyvin.

Lapsen iällä on olennainen merkitys selvitysprosessin eri vaiheissa. Ikä vaikuttaa ensinnäkin rikoslain mukaisten suojaikärajojen muodossa. Toiseksi ikä vaikuttaa lapsen kuulemiseen ja siihen, miten se toteutetaan. Kolmanneksi ikä vaikuttaa lapsen edun arviointiin. Se, mitä pidetään lapsen etuna, vaihtelee lapsen iän ja kehityksen mukaan. Puhuttaessa lapsesta tarkoitetaan useimmiten alle 18-vuotiasta. Näin on määritelty sekä lastensuojelulaissa että esitutkintalaissa. Tässä tutkielmassa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiasta.

2. LAPSI RIKOKSEN UHRINA

Lapsi on rikoksen uhrina erityisen haavoittuvainen, koska lapsi on riippuvainen aikuisen turvasta ja huolenpidosta. Haavoittuvuutta lisää se, että varsinkin seksuaalirikokset tapahtuvat usein kotipiirissä ja tekijänä on joku lapselle läheinen henkilö. Näissä tilanteissa avun hakeminen ja hyväksikäytöltä suojautuminen on erityisen hankalaa.¹⁵

Viranomaisten tietoon tulee vain osa lapsiin kohdistuvasta väkivallasta ja hyväksikäytöstä. On mahdotonta sanoa, paljonko kyseisiä rikoksia todellisuudessa tapahtuu, koska lapsi ei aina kerro kohtaamastaan rikoksesta eteenpäin vanhemmille tai viranomaisille. Syitä kertomatta jättämiseen on monia. Yksi syy voi olla se, ettei lapsi ole itse pitänyt asiaa niin vakavana, että siitä olisi pitänyt kertoa eteenpäin. Toisena syynä voi olla se, ettei lapsi usko kertomisesta olevan apua.¹⁶

Tässä jaksossa käyn ensin läpi millaisia seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksia lapseen voi kohdistua. Sen jälkeen käyn aiheita läpi ihmis- ja perusoikeus näkökulmasta esitellen tärkeimpiä sopimuksia ja lainsäädäntöä. Lopuksi käyn läpi sopimuksista ja lainsäädännöstä lähtöisin olevaa lapsen etu –periaatetta.

¹⁵ Hirvelä 2006, s. 24.

¹⁶ Fagerlund ym. 2014, s. 117.

2.1. Lapseen kohdistuvat rikokset

Suomessa on toteutettu kansallisia uhritutkimuksia vuodesta 1980, mutta ensimmäinen lapsiuhritutkimus tehtiin vasta vuonna 2008. Tutkimuksen avulla saatiin perustietoa suomalaislasten kokemasta väkivallasta. Poliisiammattikorkeakoulu ja Nuorisotutkimusseura toteuttivat yhteistyönä uuden tutkimuksen lasten ja nuorten väkivalta kokemuksista vuonna 2013.¹⁷ Tässä jaksossa esittelen pääasiassa viimeksi mainittua vuoden 2013 lapsiuhritutkimusta.¹⁸

Myös viranomaisten käsittelyssä olleista jutuista on tilastoja. Poliisin tilastot osoittavat, että lapsiin kohdistuvia väkivalta- ja hyväksikäyttöepäilyjä koskevat rikosilmoitukset ovat kasvaneet.¹⁹ Tästä ei kuitenkaan voida tehdä suoraa johtopäätöstä kyseisten rikosten kokonaiskasvusta, vaan kyse voi olla esimerkiksi tehostuneesta viranomaistyöskentelystä.²⁰

Nuorten ja lasten seksuaalikokemukset aikuisten kanssa ovat harvinaisia. Ne ovat vähentyneet viime vuosina, mikä voi olla seurausta siitä, että lasten ja nuorten tietoisuus seksuaalisesta itsemääräämisoikeudesta ja seksuaalisesta hyväksikäytöstä on lisääntynyt.²¹ Hyväksikäytön kohteeksi joutuvat useimmiten teini-ikää lähestyvät tytöt. Pienten lasten hyväksikäyttö on harvinaista.²²

Vuonna 2013 yhdeksäsluokkalaisista neljällä prosentilla oli ollut seksuaalikokemuksia aikuisen kanssa.²³ Seksuaalikokemukset aikuisten kanssa ovat tutkimusten mukaan yleisimpiä tytöille kuin pojille.²⁴ Kuudesluokkalaisten seksuaalikokemukset aikuisten kanssa olivat harvinaisia ja niistä ilmoitti alle prosentista kahteen prosenttiin.²⁵

¹⁷ Fagerlund ym. 2014, s. 5.

¹⁸ Tutkimus toteutettiin kyselytutkimuksena. Kyselyyn vastasi 11 364 kuudes- ja yhdeksäsluokkalaista lasta ja nuorta Manner-Suomesta ja Ahvenanmaalta. Tutkimuksen lähtökohdaksi otettiin vuoden 2008 lapsiuhritutkimus, jonka kysymykset toistettiin vuoden 2013 tutkimuksessa samankaltaisina.

¹⁹ Tilastokeskus, rikos- ja pakkokeinotilastot 2016: esimerkiksi lapseen kohdistuvat pahoinpitelyrikokset lisääntyivät vuoteen 2015 verrattuna 9,2 prosenttia. On kuitenkin huomioitava viime vuosien lainmuutokset. Merkittävimminä voidaan pitää sitä, että lievät pahoinpitelyt tulivat virallisen syytteen alaisiksi sekä sitä, että ilmoitusvelvollisuutta laajennettiin. Ilmoitusvelvollisuutta käsitellään tutkielmassa myöhemmin.

²⁰ Humppi & Ellonen 2010, s. 58.

²¹ Fagerlund ym. 2014, s. 122.

²² Käypä hoito –suositus 2013, s. 4.

²³ Fagerlund ym. 2014, s. 76: Osuus on laskenut edellisestä tutkimuksesta vuodelta 2008, jolloin luku oli seitsemän prosenttia. Vuonna 1988 tehdyssä tutkimuksessa vastaava tulos oli 12 prosenttia.

²⁴ Fagerlund ym. 2014, s. 76.

²⁵ Fagerlund ym. 2014, s. 80.

Pakkoa, väkivaltaa tai lahjontaa seksuaalikokemuksen yhteydessä²⁶ oli kokenut alle prosentista noin yhteen prosenttiin nuorista. Osuus oli pysynyt samana verrattuna vuosien 1988 ja 2008 tutkimuksiin. Tyttöjen ja poikien välisissä kokemuksissa ei tässä tapauksessa ollut suurta eroa.²⁷

Vuonna 2013 yhdeksäsluokkalaisista lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä oli kokenut tytöistä noin neljä prosenttia ja pojista noin yksi prosentti. Vuonna 2008 vastaavat luvut olivat tytöillä noin seitsemän prosenttia ja pojilla tulos pysyi suunnilleen samana. Vuonna 1988 tytöistä kokemuksia hyväksikäytöstä oli noin 14 prosentilla ja pojista noin viidellä prosentilla.²⁸

Perheen sisäiset inestitapaukset²⁹ ovat tutkimusten mukaan harvinaisia. Vuoden 2013 tutkimuksessa inestikokemuksia oli kahdella kuudesluokkalaisella tytöllä ja kuudella yhdeksäsluokkalaisella tytöllä. Seksuaalikokemuksista isän tai isäpuolen kanssa ilmoitti vuonna 2013 yksi tyttö tuhannesta.³⁰

Vuonna 2013 tehdyn lapsiuhritutkimuksen mukaan perheen sisäinen vakava väkivalta on harvinaista.³¹ Lapset saattavat kuitenkin kokea henkistä väkivaltaa esimerkiksi vanhempien haukuessa, nälviessä tai kiroillessa. Tällaista väkivaltaa ilmoitti vuonna 2013 yhdeksäsluokkalaisista 28 prosenttia^{32, 33}.

Vakavaa väkivaltaa, esimerkiksi nyrkillä tai esineellä lyömistä tai potkimista, oli kokenut noin kaksi prosenttia yhdeksäsluokkalaisista. Kaikkein vakavinta väkivaltaa, aseella uhkaamista tai aseiden käyttöä, oli kokenut noin prosentti. Tulos oli samankaltainen verrattuna aikaisempiin

²⁶ Fagerlund ym. 2014, s. 78: Tutkimuksessa näillä viitattiin tekoihin, jotka ovat määritettävissä rikolliseksi teoiksi esim. raiskaukseksi tai seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta henkilöltä.

²⁷ Fagerlund 2014, s. 78.

²⁸ Fagerlund 2014, 82.

²⁹ Fagerlund ym. 2014, s. 86: Tässä yhteydessä *inestillä* tarkoitetaan kokemuksia niin biologisten kuin ei-biologisten vanhempien ja sisarusten sekä isovanhempien kanssa. Lisää inestien käsitteestä esim. Utriainen 2013, s. 137-138.

³⁰ Fagerlund ym. 2014, s. 123: Vuonna 2008 seksuaalikokemuksista isän tai isäpuolen kanssa ilmoitti kolme tyttöä tuhannesta ja vuonna 1988 viisi tyttöä tuhannesta.

³¹ Ks. esim. Fagerlund ym. 2014, s. 121: Vanhempien kuritusoikeus poistettiin rikoslaista ja vuonna 1979 ja kurituksen käyttö kiellettiin erikseen vuonna 1984. Yhteiskunnan asenteet kuritusta kohtaan ovat muuttuneet kielteisemmäksi vuosien saatossa.

³² Fagerlund ym. 2014, s. 49: Vastaava osuus vuonna 2008 tehdyssä tutkimuksessa oli 40 prosenttia. Vuoden 1988 tutkimuksessa haukkumista, nälvimistä tai kiroilua ilmoitti kokeneensa 45 prosenttia.

³³ Fagerlund ym. 2014, s. 49.

vuosin. Myös lievää väkivaltaa, muun muassa tönimistä ja läimäyttelyä, kokeneiden osuudet pysyivät suhteellisen samoina. Vuonna 2013 lievää väkivaltaa ilmoitti kokeneensa noin seitsemän prosenttia yhdeksäsluokkalaisista.³⁴ Kuudesluokkalaisten kokemukset väkivallasta olivat samansuuntaisia kuin yhdeksäsluokkalaisten.³⁵

Pojilla on suurempi riski joutua tuntemattoman väkivallan tekijän uhriksi julkisella paikalla kuin tytöillä. Sen sijaan kotona tytöt joutuvat väkivallan kohteeksi useammin kuin pojat. Myös seksuaalinen hyväksikäyttö ja internetissä tapahtuvat uhrikokemukset ovat tytöille yleisempiä.³⁶ Pojat voivat joutua samanlaisten väkivaltarikosten uhreiksi kuin tytöt. Poikiin kohdistuvat teot tulee tunnistaa ja tunnustaa, eikä niitä saa vähätellä.³⁷

Seuraavissa kappaleissa käydään läpi seksuaali- ja pahoinpitelyrikosten tunnusmerkistöjä, joiden avulla voidaan verrata uhritutkimuksesta ilmi tulleita kokemuksia rikoslain vastineisiin.

2.1.1. Seksuaalirikokset

Rikoslain 20 luvussa on kriminalisoitu lapsen kohdistuvia seksuaalirikoksia ja ne ovat virallisen syytteen alaisia.³⁸ Lapsen seksuaalinen riisto on laaja yläkäsite kaikille niille teoille, joilla vahingoitetaan lapsen seksuaalista koskemattomuutta.³⁹ Lapsia suojelevat säännökset lähtevät liikkeelle lapsen kypsyttömyydestä suojella itseään, kun taas aikuisia suojaavien säännösten tarkoituksena on suojata jokaisen ihmisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.⁴⁰

Rikoslain 20 luvun 10 §:n 2 momentissa *seksuaalinen teko* tarkoittaa tekoa, jossa tekijä ja teon kohteena oleva henkilö sekä teko-olosuhteet huomioon ottaen on seksuaalisesti olennainen. *Sukupuoliyhteydellä* tarkoitetaan rikoslain 20 luvun 10 §:ssä sukupuolielimellä tehtävää taikka sukupuolielimeen tai peräaukkoon kohdistuvaa seksuaalista tunkeutumista toisen kehoon taikka toisen sukupuolielimen ottamista omaan kehoon.

³⁴ Fagerlund 2014, s. 52.

³⁵ Fagerlund ym. 2014, s. 53.

³⁶ Fagerlund ym. 2014, s. 123.

³⁷ Ks. Fagerlund ym. 2014, s. 124.

³⁸ Lapsipornografiaa koskevat säännökset on kriminalisoitu rikoslain 17 luvussa. Lapsipornografia on lapsille haitallista ja vahingollista, mutta siihen liittyviä säännöksiä ei ole tarpeen esitellä tarkemmin tässä yhteydessä.

³⁹ Stakes 55/2003, s. 21.

⁴⁰ Rautio 2008, Seksuaalirikokset – seksuaalinen hyväksikäyttö – lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – pykälän tavoite ja rakenne.

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on rangaistavaa rikoslain 20 luvun 6 §:n nojalla:

Joka koskettelemalla tai muulla tavoin tekee kuuttatoista vuotta nuoremmalle lapselle seksuaalisen teon, joka on omiaan vahingoittamaan tämän kehitystä, tai saa tämän ryhtymään sellaiseen tekoon, on tuomittava *lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä* vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi.

Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan myös se, joka on sukupuoliyhteydessä kuutta vuotta nuoremmalla lapsella, jos rikos ei 7 §:n 1 momentissa tarkoitetulla tavalla ole kokonaisuutena arvostellen törkeä. Lisäksi lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tuomitaan se, joka menettelee 1 momentissa tai edellä tässä momentissa tarkoitetulla tavalla kuusitoista mutta ei kahdeksantoista vuotta täyttäneen lapsen kanssa, jos tekijä on lapsen vanhempi tai vanhempaan rinnastettavassa asemassa lapseen nähden sekä asuu lapsen kanssa samassa taloudessa.

Yritys on rangaistava.

Edellytys siitä, että teko on omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä, on koko säännöksen perusta. Hyväksikäytön kriminalisoinnilla lasta pyritään suojaamaan häntä vahingoittavilta teoilta. Vahingollisuuteen vaikuttaa muun muassa teko-olosuhteet sekä tekijän ja kohteen välinen suhde. Vanhemman tavanomaiset hellyyden osoitukset, kuten suukottelu ja halailu, eivät ole seksuaalista hyväksikäyttöä, vaikka ne voitaisiin toisessa kontekstissa tulkita tämän säännöksen tarkoittamiksi seksuaalisiksi teoiksi.⁴¹ Vanhemman hellyyden osoituksissa ei ole kyse teoista, jotka olisivat omiaan vahingoittamaan lapsen kehitystä.⁴²

Arvioitaessa teon seksuaalista olennaisuutta, on huomioitava lapsen ruumiillinen ja henkinen kypsyys. Mitä pienempään lapseen teko kohdistuu, sen ankarammin arvosteltava teko on kyseessä.⁴³ Teon olennaisuuden kriteerin täyttymisessä joudutaan pohtimaan muun muassa sitä, että onko kaikki sukupuolielimen alueelle tapahtuva koskettelu seksuaalista vai onko kyse esimerkiksi hoitotoimenpiteestä. Lähtökohtaisesti lapsen sukupuolielimen alueen koskettelu on

⁴¹ HE 6/1997, s. 181.

⁴² HE 6/1997. Huom. KKO 2005:93: Isä oli antanut alaikäisille lapsilleen toistuvasti pitkiä kielisuudelmia, joihin oli liittynyt suun ympäristön nuoleskelua, sekä hyväillyt heidän vartaloaan. Korkeimman oikeuden tuomiosta ilmenevillä perusteilla katsottiin jääneen näyttämättä, että isä olisi syyllistynyt lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön.

⁴³ Stakes 55/2003, s. 25.

seksuaalisesti olennaista.⁴⁴ Poikkeuksen muodostaa kuitenkin esimerkiksi vanhemman tai muun hoitajan pienelle lapselle suorittama pesu.⁴⁵

Teko voi olla koskemisen lisäksi myös muunlaista, esimerkiksi lapsen houkuttelemista katsomaan masturbointia tai sukupuoliyhdyntää.⁴⁶ Tekoa tulee arvioida kokonaisuutena.⁴⁷ Sukupuolielimen ympärileikkauksessa tai silpomisessa kyseessä on sukupuolialueelle kohdistunut teko, mutta tekoa arvioidaan pahoinpitelyn kautta.⁴⁸

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön suojaikärajana on 16 vuotta (RL 20:6). Lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä kuitenkin tuomitaan myös, jos tekijä on sukupuoliyhteydessä 16 vuotta nuoremman kanssa mutta teko ei ole kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 20:6.2). Toinen suojaikäraja on 18 vuotta ja se liittyy perheensisäiseen hyväksikäyttöön (RL 20:6.2).⁴⁹

Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on *törkeää*, jos tekijä on sukupuoliyhteydessä alle 16-vuotiaan tai, mikäli kyseessä on perheen sisäinen hyväksikäyttö, alle 18-vuotiaan kanssa, kohteena on lapsi, jolle rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa, rikos tehdään erityisen nöyryyttävällä tavalla tai rikos on omiaan aiheuttamaan erityistä vahinkoa lapselle hänen tekijää kohtaan tuntemansa erityisen luottamuksen tai riippuvaisen asemansa vuoksi. Lisäksi teon tulee olla kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 20:7).

Rikoslain 20 luvun tunnusmerkistöistä lasta koskettaa myös *seksuaalinen hyväksikäyttö* (RL 20:5). Tällöin on kyse teosta, jossa tekijä käyttää hyväkseen asemaansa taivuttaakseen toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta olennaisesti loukkaavaan tekoon tai alistumaan sellaisen

⁴⁴ Esim. Tapauksessa KKO 2007:100 arvioitiin näyttöä tapauksessa, jossa isän epäiltiin syyllistyneen 5-vuotiaan poikansa törkeään seksuaaliseen hyväksikäyttöön muun muassa koskettelemalla poikansa sukupuolielintä. Lapsen isä kiisti syytteen ja sanoi koskeneensa poikansa sukupuolielimeen vain tavantomaisten hoitotoimenpiteiden yhteydessä. Tapauksessa ei kyetty näyttämään toteen, että koskettelu olisi ollut seksuaalista. Näin ollen syyte hylättiin.

⁴⁵ Ojala 2012, s. 82.

⁴⁶ HE 6/1997, s. 181.

⁴⁷ Ojala 2012, s. 80.

⁴⁸ Tapauksessa KKO 2008:93 arvioitiin, onko pojan ympärileikkauksessa kyse pahoinpitelystä vai hyväksyttävästä toimenpiteestä uskonnonvapauden näkökulmasta. KKO katsoi, ettei kyseessä ole pahoinpitely. Vrt. KKO 2016:25. Lisäksi on huomattava, että tytön ympärileikkauksessa kyseessä olisi törkeä pahoinpitely.

⁴⁹ Tekoa ei pidetä lapsen seksuaalisena hyväksikäyttönä, jos osapuolten iässä tai henkisessä ja ruumiillisessa kypsyydessä ei ole suurta eroa (RL 20:7a). Ks. Rautio 2008, Seksuaalirikokset – seksuaalinen hyväksikäyttö – lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – pykälän tavoite ja rakenne: Lainsäädännön avulla pyritään asettamaan rajoja nuorten sukupuolielämälle ja näin suojaamaan heitä väärinkäytöltä.

teon kohteeksi. Kyse ei ole pakottamisesta vaan teko voi tapahtua jopa yhteisymmärryksessä teon kohteen kanssa. Olennaista on, että teon kohde ei kykene tasavertaisesti päättämään osallisuudestaan ja tekijä käyttää tätä hyödykseen.⁵⁰ Lapsen ei oleteta osaavan arvioida tekojen vahingollisuutta, joten vastuu teon riskeistä on aina aikuisella.⁵¹

RL 20:5 säännös on yleinen, mutta se antaa myös erityissuojaa alle 18-vuotiaille. Hallituksen esityksen mukaan, mikäli tapaukseen soveltuu samanaikaisesti sekä seksuaalisen hyväksikäytön että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tunnusmerkistöt, tulee molempia säännöksiä soveltaa.⁵²

Raiskaus on vakavin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkaus ja se voi kohdistua myös lapseen.⁵³ Väkivaltaiset lapsen seksuaaliset hyväksikäyttötilanteet tulee pääsääntöisesti tuomita sekä raiskauksena että hyväksikäyttönä, sillä niiden katsotaan suojelevan eri oikeushyviä.^{54 55}

Rikoslain 20 luvun 1 §:ssä säännellään raiskauksesta seuraavasti:

Joka pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilööseen kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkaamalla käyttää sellaista väkivaltaa, on tuomittava *raiskauksesta* vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Raiskauksesta tuomitaan myös se, joka käyttämällä hyväkseen sitä, että toinen tiedottomuuden, sairauden, vammaisuuden, pelkotilan tai muun avuttoman tilan takia on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, on sukupuoliyhteydessä hänen kanssaan.

Jos raiskaus huomioon ottaen uhkauksen vähäisyys taikka muut rikokseen liittyvät seikat on kokonaisuutena arvostellen vähemmän vakava kuin 1 ja 2 momentissa tarkoitetut teot, rikoksentehtäjä on tuomittava vankeuteen vähintään neljäksi kuukaudeksi ja enintään neljäksi vuodeksi. Samoin tuomitaan se, joka muulla kuin 1 momentissa tarkoitetulla uhkauksella pakottaa toisen sukupuoliyhteyteen. Mitä edellä tässä momentissa säädetään, ei sovelleta, jos raiskauksessa on käytetty väkivaltaa.

Yritys on rangaistava.

⁵⁰ Hirvelä 2006, s. 57.

⁵¹ Rautio 2008, Seksuaalirikokset – Seksuaalinen hyväksikäyttö – Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö – Pykälän tavoite ja rakenne.

⁵² HE 6/1997, s. 179.

⁵³ Utriainen 2013, s. 242: 1800-luvulla katsottiin, ettei pientä lasta voi raiskata, mutta vuoden 1889 rikoslaki kuitenkin muutti tilannetta ja lasten raiskaukset tuomittiin usein alaikäisen makaamisena tai haureuden harjoittamisena.

⁵⁴ Lappi-Seppälä 2008, Yleisiä kysymyksiä – Rikosoikeuden yleiset opit ja rikosvastuun perusteet – Rikoksen rakenne – Tunnusmerkistön mukaisuus – Teko- ja suojeleobjekti: *Oikeushyvällä* tarkoitetaan etuutta, jota rikoksella tyypillisesti loukataan ja jota kriminalisoinnilla pyritään suojelemaan.

⁵⁵ Utriainen 2013, s. 243.

Nykyisen lain mukaan raiskaus voi kohdistua niin naiseen kuin mieheen, ja myös tekijänä voi olla kumpi vain^{56, 57} Raiskauksessa toinen pakotetaan väkivaltaa käyttämällä tai uhkaamalla käyttää väkivaltaa sukupuoliyhteyteen (RL 20:1.1). Väkivallalla voidaan joko estää uhrin toimintakyky tai halutaan murtaa vastustus.⁵⁸ Myös uhkaus vastaisuudessa tapahtuvasta väkivallasta määritellään väkivallaksi. Väkivalta voi kohdistua suoranaisesti raiskauksen uhuriin tai toiseen henkilöön, jolla pyritään murtamaan uhrin taistelutahto.⁵⁹ Teon kohteelta ei vaadita, että hän vaarantaisi itsensä teon loppumiseksi. Riittävää on, että hän ilmaisee vastustavansa sukupuoliyhteyttä.⁶⁰

Raiskauksesta tuomitaan myös, jos tekijä käyttää hyväkseen uhrin tilaa, jossa toinen on kykenemätön puolustamaan itseään (RL 20:1.2). Tällainen tila voi johtua esimerkiksi lääkkeiden aiheuttamasta tiedottomuudesta tai pelkotilasta, joka lamauttaa uhrin puolustuskyvyn esimerkiksi siitä syystä, että uhri pitää puolustautumista liian vaarallisena.⁶¹

Törkeässä raiskauksessa (RL 20:2) kvalifiointiperusteet liittyvät uhrille aiheutettuun vakavaan ruumiinvammaan, kärsimykseen, rikoksen kohdistuminen 18 vuotta nuorempaan henkilöön, rikoksen erityiseen raakuuteen, julmuuteen tai nöyryyttävyyteen tai siihen, että rikoksessa on käytetty hengenvaarallista välinettä. Teon tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä.

Muita lapsiin mahdollisesti kohdistuvia rikoksia on muun muassa *pakottaminen seksuaaliseen tekoon* (RL 20:4), *seksuaalipalvelujen ostaminen nuorelta* (RL 20:8a) ja *lapsen houkutteleminen seksuaalisiin tarkoituksiin* (RL 20:8b). Näitä, tai muita rikoslain 20 luvun säännöksiä, ei ole tässä yhteydessä mahdollista käsitellä tämän tarkemmin.

Käytän tutkielmassani termejä lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö, seksuaalinen hyväksikäyttö tai hyväksikäyttö, mutta tällä en tarkoita poissulkea mahdollisuutta, että kyseessä olisi esimerkiksi raiskaus tai muu edellä kuvattu teko. Tämä valinta on tehty tutkielman selkeyden vuoksi.

⁵⁶ Ks. tekijäkumppanuudesta KKO 1964 II 44.

⁵⁷ Matikkala 2014, s. 126.

⁵⁸ Rautio 2008, Seksuaalirikokset - Raiskaus.

⁵⁹ Hirvelä 2006, s. 55.

⁶⁰ Rautio 2008, RL 20: seksuaalirikokset, teoksessa Rikosoikeus. Vrt. Matikkala 2014, s. 128: Pelkäänsä se, että tekee jotain vasten tahtoaan ei välttämättä tarkoita, että käsillä olisi säännöksen edellyttämä pakottaminen.

⁶¹ HE 6/1997, s. 173.

2.1.2. Pahoinpitelyrikokset

Kuten aiemmin käsitellystä Poliisiammattikorkeakoulun tutkimuksesta⁶² käy ilmi, lapsen voi seksuaalisen hyväksikäytön lisäksi kohdistua myös pahoinpitelyä.⁶³ Pahoinpitely voidaan jakaa ensinnäkin aktiiviseen ja passiiviseen väkivaltaan. Toiseksi väkivalta voidaan luokitella fyysiseen, kemialliseen ja psyykkiseen väkivaltaan.⁶⁴ Käytän tutkielmassani yleisesti termiä pahoinpitely.

Pahoinpitely on kriminalisoitu rikoslain 21 luvun 5 §:ssä seuraavasti:

Joka tekee toiselle ruumiillista väkivaltaa taikka tällaista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan, on tuomittava *pahoinpitelystä* sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Yritys on rangaistava.

Säännöksen ”ruumiillinen väkivalta” ymmärretään ensinnäkin pahoinpitely-sanana yleismerkityksessä, jolloin se tarkoittaa esimerkiksi lyömistä, potkimista, kuristamista ja puremista. Varsinaista vahinkoa ei kuitenkaan edellytetä, jotta kyseessä olisi rangaistava pahoinpitelyrikos.⁶⁵

Toiseksi pahoinpitely voi olla muunlaista vahingoittamista tai kivun aiheuttamista. Tässä on kyse seurausten tahallisesta aiheuttamisesta. Säännöksen tunnusmerkistö täyttyy myös, jos saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Tapauksessa KKO 2001:7 vastaaja tuomittiin pahoinpitelystä, kun hän oli antanut 12-vuotiaalle lapselleen alkoholia, sillä seurauksin, että lapsi joi itsensä tiedottomaan tilaan. On huomioitavaa, että vastaaja tuomittiin pahoinpitelyyn terveyden vahingoittamisesta.⁶⁶

Pahoinpitely on *lievää*, jos teossa käytetty ruumiillinen väkivalta, ruumiillisen koskemattomuuden loukkaus tai terveyden vahingoittaminen on ollut vähäistä (RL 21:7). Lievä pahoinpitely

⁶² Fagerlund ym. 2014.

⁶³ THL, Lapsen kaltoinkohtelu: Vauvan ravistelu on oma muotonsa lapsen pahoinpitelyissä. Vauvan ravistelu liittyy tilanteisiin, joissa lasta hoitava menettää malttinsa esimerkiksi vauvan itkiessä paljon. Vauvan pää on iso suhteessa muuhun vartaloon ja vauvan niskalihakset ovat heikot. Ravistelu voi aiheuttaa vakavaa vahinkoa vauvan aivoihin, silmiin tai kaularankaan.

⁶⁴ Stakes 55/2003, s. 20.

⁶⁵ Matikkala 2014, s. 231.

⁶⁶ Matikkala 2014, s. 233.

on asianomistajarikos, mutta syyttäjä saa nostaa syytteen, jos teko on kohdistunut alle 18-vuotiaaseen (RL 21:16). Tukistaminen voisi esimerkiksi täyttää lievän pahoinpitelyn tunnusmerkistön. Huomattavaa on, että tällöin teon tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen vähäinen.⁶⁷

Pahoinpitelyn kvalifiointiperusteina on vaikean ruumiinvamman, vakavan sairauden tai hengenvaarallisen tilan aiheuttaminen, teon toteuttaminen erityisen raa'alla tai julmalla tavalla tai käyttämällä ampuma- tai teräasetta tai muuta hengenvaarallista välinettä. *Törkeän pahoinpitelyn* tulee olla myös kokonaisuutena arvostellen törkeä (RL 21:6).

Kaltoinkohtelu voi olla myös *heitteillepanon* (RL 21:14) muodossa. Säännöksen tunnusmerkistössä uhrilta edellytetään avutonta tilaa. Pienet lapset täyttävät tämän tunnusmerkistön edellytyksen aina, koska he ovat aikuisten huolenpidosta riippuvaisia.⁶⁸

Lapset saattavat joutua henkirikoksen uhriksi siinä missä aikuisetkin, mutta kyseisiä säännöksiä ei ole tarpeen käydä läpi tarkemmin tässä yhteydessä.⁶⁹ Myös muut rikoslain 21 luvun säännösten tarkempi käsittely jätetään tämän tutkielman ulkopuolelle.

2.2. Ihmis- ja perusoikeus näkökulma lapsioikeuteen

Lapsia pyritään suojelemaan edellä mainituilta rikoksilta kansainvälisten sopimusten ja kotimaisen lainsäädännön avulla. Seuraavissa kappaleissa esittelen tutkielman aihepiirin kannalta tärkeimpiä kansainvälisiä sopimuksia sekä kotimaisen lainsäädännön peruseriaatteita.

⁶⁷ Matikkala 2014, s. 240.

⁶⁸ Matikkala 2014, s. 269.

⁶⁹ Todettakoon kuitenkin, että törkeä pahoinpitely voi tulla myös arvioitavaksi tapon yrityksen tunnusmerkistön kautta. Ks. myös Matikkala 2014, s. 236.

2.2.1. Kansainväliset sopimukset

Ihmisoikeuslähtöinen ajattelu sai alkunsa toisen maailmansodan jälkeen.⁷⁰ YK:n peruskirja on ensimmäinen kansainvälinen asiakirja, jossa mainitaan ihmisoikeuksien (*human rights*) käsite.⁷¹ Vuonna 1948 YK:n yleiskokous hyväksyi ihmisoikeuksien yleismaailmallisen julistuksen. Ihmisoikeuksien julistusta on pidetty ihmisoikeuksien määritelmän perustana.⁷²

Lapsen oikeuksien kehitys kulkee tiiviisti ihmisoikeuksien kehityksen mukana.⁷³ YK:n lapsen oikeuksien julistus hyväksyttiin vuonna 1959. Julistus ei kuitenkaan ollut valtioita oikeudellisesti sitova. Yhdistyneiden kansakuntien *lapsen oikeuksia koskeva yleissopimus* hyväksyttiin YK:n yleiskokouksessa 20.11.1989 ja se tuli kansainvälisesti voimaan 2.9.1990. Suomessa sopimus tuli voimaan laintasoisena vuonna 1991. Lapsen oikeuksien sopimus on valtioita oikeudellisesti sitova. Sen on ratifioinut lähes kaikki maailman valtiot Yhdysvaltoja lukuun ottamatta.⁷⁴

Lapsen oikeuksien sopimuksen lähtökohtana on, että lapsi on oikeuksien haltija eikä enää pelkkä osallistuja.⁷⁵ Sopimuksen tavoitteena oli poistaa lasten huono kohtelu ja epäoikeudenmukaisuus. Sopimuksessa linjataan siitä, miten lapsia pitää kohdella ja heidän osallistumisoi-
keuksistaan.⁷⁶ Suuri osa sopimuksesta koskee viranomaisten velvollisuuksia suhteessa lapsiin. Sopimuksen kolmannessa artiklassa määrätään, että viranomaisen on kaikessa toiminnassaan otettava huomioon lapsen etu. Sopimuksessa on tiettyjä yksinomaan lapsille suunnattuja oikeuksia, kuten lapsen edun ensisijaisuus sekä oikeus erityiseen suojeluun.⁷⁷

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn kannalta sopimuksen merkittävimmät artiklat ovat 19 ja 34. Lapsen oikeuksien sopimuksen 19 artiklan mukaan lapsia tulee suojella kaikelta väkivallalta ja hyväksikäytöltä. Lisäksi 34 artiklan mukaan lapsia tulee suojella seksu-

⁷⁰ Ojanen & Scheinin 2011: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä.

⁷¹ Pentikäinen 2011, s. 500.

⁷² Ojanen & Scheinin 2011, Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä.

⁷³ Hakalehto-Wainio 2013, s. 13.

⁷⁴ Unicef: ”Usein kysytyt kysymykset”.

⁷⁵ Hakalehto-Wainio 2013, s. 13.

⁷⁶ Hakalehto-Wainio 2013, s. 18.

⁷⁷ Hakalehto-Wainio 2013, s. 19.

aaliselta hyväksikäytöltä, mikä sisältää muun muassa pakottamisen laittomiin seksuaalisiin tekoihin. Sopimus velvoittaa sopimuksessa mukana olevia valtioita ryhtymään kaikkiin tarkoituksenmukaisiin toimenpiteisiin estääkseen lapsiin kohdistuvat seksuaalirikokset.

Euroopan neuvoston yleissopimus lasten suojelemisesta seksuaalista riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä vastaan (myöh. Lanzaroten sopimus) ratifioitiin Suomessa vuonna 2011. Lanzaroten sopimuksen tarkoituksena on ehkäistä ja torjua lapsiin kohdistuvaa riistoa ja seksuaalista hyväksikäyttöä, suojella edellä mainittujen rikosten uhreiksi joutuneita lapsia sekä edistää kansainvälistä ja kansallista yhteistyötä näissä tapauksissa (artikla 1). Yleissopimuksessa todetaan, että lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja lapsiin kohdistuva seksuaalinen väkivalta ovat kasvaneet huomattavasti lisääntyneen informaatio- ja viestintäteknologian käytön vuoksi. Hyväksikäytön ja väkivallan lisääntyminen on ollut yhtenä taustatekijänä sopimusta laadittaessa. Sopijapuolten on edistettävä sopimuksen tavoitteita muun muassa ennaltaehkäisevin toimenpitein, parantamalla kansallista yhteistyötä, suojelutoimenpitein ja tehostamalla rikosten tutkintaa.⁷⁸

Kansallista yhteistyötä koskevan 10 artiklan mukaan sopijapuolten tulee ryhtyä tarvittaviin toimenpiteisiin varmistaakseen eri viranomaisten, varsinkin sosiaali-, terveydenhuolto- ja esitutkintaviranomaisten, sujuvan yhteistyön lapsiin kohdistuvien seksuaalisen hyväksikäytön ja väkivallan ehkäisemisessä ja torjumisessa. Tämä artikla on otettu huomioon Suomessa muun muassa järjestämislaissa, jossa on säännös palvelujen tuottamisesta. Järjestämislain 5 §:n mukaan tehdessä sopimusta palvelujen tuottamisesta, aluehallintoviraston ja sairaanhoitopiirin on kuuluttava poliisiin ja syyttäjälaitoksen edustajia. Sopijapuolten on ryhdyttävä tarvittaviin toimenpiteisiin, joilla voidaan varmistaa, etteivät kansalliset salassapitosäännökset ole esteenä lasten kanssa työskenteleville ammattilaisille ilmoittaa lastensuojelulle, mikäli he epäilevät hyväksikäyttöä (artikla 12).

Lanzaroten sopimuksen 30 artiklassa säädetään prosessioikeudellisista periaatteista. Artiklan mukaan rikoksen tutkinta ja rikosprosessi on toteutettava tavalla, joka on lapsen edun parhaaksi ja kunnioittaa lapsen oikeuksia. Edelleen 30 artiklan mukaan sopijapuolten on varmistettava, että lähestymistapa suojaa lasta ja varmistettava, ettei prosessi pahenna lapsen traumaa. Rikos-

⁷⁸ STM 30/2009, s. 20.

prosessin jälkeen uhrin tulee saada tarvittaessa apua. Artiklassa säädetään myös siitä, että rikosprosessi on ensisijainen ja se tulee toteuttaa ilman aiheetonta viivästyä. Kaikissa toimituksissa sopijapuolten pitää muistaa oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet (30 artikla).

Prosessin kulusta säädetään myös sopimuksen 34 ja 35 artikloissa. Artiklan 34 mukaan sopijapuolten tulee varmistaa, että tutkinnasta vastaavat tahot ovat erikoistuneet lapsen seksuaalisen hyväksikäytön torjuntaan tai, että nämä kyseiset tahot ovat koulutettu siihen tarkoitukseen. Samalla on varmistettava yksiköiden ja palveluiden riittävät taloudelliset resurssit (34 artikla). Lapsen kuulustelemisesta säädetään artiklassa 35, jonka mukaan kuulustelut on muun muassa hoidettava viipymättä, lapselle sopivassa tilassa ja kuulustelijoina tulee toimia tehtävään koulutetut ammattihenkilöt. Tarpeettomia kuulusteluja pitäisi välttää ja lapsella saa olla mukana oikeudellinen edustaja. Artiklan toisen kohdan mukaan kuulustelut tulee voida tallentaa videonauhalla ja on varmistettava, että nämä nauhoitetut kuulustelut voidaan hyväksyä todisteeksi oikeudenkäynnissä.

Toinen lapsiin kohdistuvan väkivallan kannalta relevantti sopimus on *Euroopan neuvoston yleissopimus naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta* (myöh. Istanbulin sopimus), joka ratifioitiin Suomessa vuonna 2015. Sopimuksen tavoitteena on muun muassa suojella naisia kaikilta väkivallan muodoilta sekä ehkäistä ja poistaa naisiin kohdistuvaa väkivaltaa ja perheväkivaltaa. Lisäksi sopimuksen tavoitteisiin on kirjattu järjestöjen ja lainvalvontaviranomaisten tukeminen ja auttaminen toimimaan tehokkaasti yhteistyössä naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan poistamisessa (artikla 1).

Vaikka sopimuksen pääpaino on ensisijaisesti naisiin kohdistuvassa väkivallassa, on myös lapset otettu huomioon sopimuksessa. Ensinnäkin sopimuksen 3 artiklan f-kohdassa on määritelty, että ”naiset” tarkoittavat myös alle 18-vuotiaita tyttöjä. Toiseksi 2 artiklan toisessa kohdassa kehoitetaan kiinnittämään huomiota kaikkiin perheväkivallan uhreihin, jotka voivat olla myös lapsia. Vaikkei perheväkivalta suoraan kohdistuisikaan lapseen, on se silti vahingollista lapsen kehitykselle.⁷⁹

⁷⁹ Unicef 2006, s. 3.

Istanbulin sopimus velvoittaa valtioita ryhtymään toimenpiteisiin vastatakseen lapsen tarpeisiin, lisätäkseen tietoisuutta lasten keskuudessa sekä suojellakseen lapsitodistajia. Ennaltaehkäisyyn yhtenä keinona on koulutus. Istanbulin sopimuksen III luvussa säädetäänkin valistus- ja koulutusvelvoitteista. Sopijapuolten tulee järjestää tai tehostaa sopimuksessa tarkoitettujen väkivallantekojen uhrien kanssa toimivien ammattihenkilöiden koulutusta, joka liittyy väkivallan tunnistamiseen ja ehkäisemiseen (artikla 15). Kuten aiemmin käsitellyssä Lanzaroten sopimuksessa, myös Istanbulin sopimuksen 28 artiklaan on kirjattu, että sopijapuolten tulee varmistaa, etteivät salassapitosäännökset ole este ilmoittaa toimivaltaiselle viranomaiselle, mikäli ammattihenkilöstöllä on perusteltua syytä epäillä, että väkivallan teko on tehty ja uusia tekoja on odotettavissa.

2.2.2. Kansalliset säädökset

Edellisessä kappaleessa kävin läpi, miten lasten oikeuksia ja etuja on säännelty kansainvälisesti. Kansallisista säännöksistä käytiin läpi, miten lapsiin kohdistuvat rikokset on kriminalisoitu Suomen rikoslaissa. Myös muut kansalliset säädökset turvaavat lasten asemaa rikosepäilytapauksissa ja säätelevät viranomaisyhteistyötä.

Ensinnäkin *Suomen perustuslain* 7 § turvaa jokaiselle oikeuden elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen ja turvallisuuteen. Lisäksi perustuslain 19 § 3 momentissa säädetään julkisen vallan velvollisuudesta tukea lasten huolenpidosta vastaavien mahdollisuuksia turvata lapsen hyvinvointi ja yksilöllinen kasvu. Lastensuojelu ja lastensuojeluilmoitus ovat osaltaan varmistamassa tätä perustuslain vaatimusta.⁸⁰

Toiseksi *lastensuojelulaissa* turvataan ”lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen ja erityiseen suojeluun” (LSL 1 §). Lastensuojelulain määrittelemät oikeudet eivät toteudu yksinään lastensuojelulain avulla. Niiden toteuttaminen on myös muun lainsäädännön ja muiden viranomaisten vastuulla.⁸¹

⁸⁰ Araneva 2016, s. 37-39: Myös lapsen oikeuksien sopimuksen 3.2 artiklassa vaaditaan, että valtiot sitoutuvat takaamaan lapselle välttämättömän suojelun ja huolenpidon.

⁸¹ HE 252/2006, s. 115.

Laissa lapseen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämisen järjestämisestä (myöh. järjestämislaki) säädetään, miten poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä terveydenhuollossa tehtävä tutkimus epäillyn rikoksen selvittämiseksi on järjestettävä (1 §). Ennen lain säätämistä ongelmina viranomaisyhteistyössä oli ollut, että kenen puoleen poliisi voi kääntyä, millaisia palveluja terveydenhuolto on velvollinen antamaan ja mikä taho maksaa selvityksestä aiheutuvat kustannukset.⁸² Lisäksi ongelmia liittyi tutkimusyksiköiden erilaisiin tutkimusmenetelmiin.⁸³

Edellä kerrottu oli yleiskatsaus perus- ja ihmisoikeuslähtöiseen ajatteluun lapsioikeudessa. Kansainvälisten sopimusten ja kansallisten lakien lisäksi lapsiin kohdistuvien rikosepäilyjen selvittämistä sekä niihin liittyvää viranomaisyhteistyötä säädellään tarkemmin muulla lainsäädännöllä, jota käsitellään jäljempänä tarkemmin.

2.3. Lapsen etu

Edellä käsitellyistä kansainvälisistä sopimuksista ja kotimaisesta lainsäädännöstä käy hyvin ilmi perusajatus siitä, miten lasta tulee suojella sekä miten lapsen etu on otettava huomioon. Lapsen edun tulee olla kaiken lapseen liittyvän toiminnan ja päätösten lähtökohta.⁸⁴ Silti sitä on välillä hyvinkin hankala määrittää ja noudattaa, koska sitä pidetään avoimena ja tulkinnanvaraisena käsitteenä.⁸⁵

Lapsen etu voidaan määritellä YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattujen oikeuksien⁸⁶ kautta, joita ovat: 1) *protection*, lapsen oikeus suojeluun, 2) *provision*, lapsen oikeus hoivaan, huolenpitoon ja kasvatukseen ja 3) *participation*, lapsen osallistumisoikeus eli lapsen oikeus tulla kuulluksi itseään koskevissa asioissa tai lapsen myötämääräämis-oikeus.⁸⁷

⁸² Hirvelä 2006, s. 360. Huomattava, että ensin laki koski vain seksuaalirikosten selvittämistä, mutta nykyisin se koskee myös pahoinpitelyrikoksia.

⁸³ Burrell 2010, s. 72.

⁸⁴ Esimerkiksi lastensuojelulain 4.1 §:n mukaan lastensuojelutoimissa lähtökohtana tulee pitää lapsen etua.

⁸⁵ Vrt. Toivanen 2017, s. 81: Pyrkii osoittamaan, että lapsen etu on melko tarkkaan määritelty oikeudellinen käsite. Edelleen s. 242: Täsmällisempi sääntely vähentäisi käsitteen kokemista avoimena määritelmänä. Lapsen edun sisällöllinen täsmentäminen myös muissa kuin lastensuojeluasioissa täyttäisi edellytystä läpinäkyvästä oikeudellisesta päätöksenteosta. Lisäksi se parantaisi ratkaisujen ennustettavuutta ja helpottaisi päätöksentekijää.

⁸⁶ Mahkonen nimittää näitä ”P-oikeuksiksi”. Ks. Mahkonen 2010, s. 97.

⁸⁷ Lapsen oikeuksien sopimus. Ks. myös Pajulammi 2014, s. 167.

Lapsen etu voidaan määritellä positiivisesti luettelemalla asioita, jotka ovat lapsen edun mukaisia.⁸⁸ Tämä on kuitenkin monesti ongelmallisempaa kuin määritellä negatiiviset tunnusmerkit⁸⁹, jotka eivät ainakaan ole lapsen edun mukaisia. Esimerkiksi henkinen tai fyysinen pahoinpitely on selvä esimerkki lapsen edun vastaisesta toiminnasta.⁹⁰

Lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan ”[k]aikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu”.⁹¹ Lapsen oikeuksien komitea valvoo YK:n lapsen oikeuksien sopimusta ja se on antanut 3 artiklasta yleiskommentin, jossa se on määritellyt lapsen edun kolmesta näkökulmasta.⁹²

Ensinnäkin lapsen etu on aineellinen oikeus (*substantive right*), mikä tarkoittaa sitä, että lapsen etu tulee arvioida ja ottaa ensisijaisesti huomioon, kun tehdään lasta, tai lapsia yleisesti, koskevia päätöksiä. 3 artiklan 1 kohta on suoraan sovellettava ja näin ollen siihen voidaan vedota tuomioistuimessa.⁹³

Toiseksi lapsen etu on perustavanlaatuinen tulkintaperiaate (*fundamental, interpretative legal principle*). Mikäli tapaukseen sovellettavaa säännöstä voidaan tulkita usealla tavalla, tulee valita tulkinta, joka toteuttaa parhaiten lapsen etua. Lähtökohtia tulkinnalle löytyy yleissopimuksesta ja sen pöytäkirjoista.⁹⁴

Komitean mukaan lapsen etu on kolmanneksi menettelysääntö (*rule of procedure*), jonka mukaan päätöksentekoprosessissa tulee aina tehdä arvio päätöksen positiivista tai negatiivista vaikutuksista lapseen yksilö- ja ryhmätasolla. Tämän analyysin pitää näkyä päätöksen perusteissa,⁹⁵ joissa selostetaan, miten lapsen etu on huomioitu ja miten sitä on punnittu muihin periaatteisiin nähden.⁹⁶

⁸⁸ Ks. tarkemmin: Mahkonen 2007, s. 85-86: Lapsen edun edellytykset 1-8.

⁸⁹ Mahkonen 2010, s. 129, ns. huonon perheen tunnusmerkit a-h.

⁹⁰ Mahkonen 2007, s. 86.

⁹¹ Englanniksi ilmaisu on muodossa: ”the best interests of the child shall be a primary consideration”.

⁹² UN: General Comment No. 14, 2013, s. 4.

⁹³ UN: General Comment No. 14, 2013, s. 4.

⁹⁴ UN: General Comment No. 14, 2013, s. 4.

⁹⁵ Ks. Pajulammi 2014, s. 187: Tuomioistuimet tyytyvät usein toteamaan, että päätös on lapsen edun mukainen. Tätä ei voida pitää riittävänä vaan käsitettä pitäisi avata konkreettisesti.

⁹⁶ UN: General Comment No. 14, 2013, s. 4.

Lastensuojelulain 4 §:n 2 momentti konkretisoi lapsen etu –käsitettä luettelomalla seikkoja, joihin päätöstä tehtäessä on kiinnitettävä huomiota. Ratkaisua tehtäessä tulee huomioida, miten hyvin ratkaisu esimerkiksi turvaa lapsen tasapainoisen kehityksen ja ihmissuhteet sekä turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden.

Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan tuonut esille myös sen, että toimimatta jättäminen ja toiminnan laiminlyönti ovat sopimuksen tarkoittamia ”toimia”. Tällaisesta toimesta on kyse esimerkiksi silloin, kun sosiaaliviranomaiset eivät ryhdy toimiin lapsen suojelemiseksi hyväksikäytöltä.⁹⁷

Lapsen edun priorisointi saattaa kuitenkin joissain tilanteissa johtaa ristiriitaan lapsen edun ja aikuisen edun välillä.⁹⁸ Esimerkiksi tahdonvastainen huostaanotto toteuttaa lapsen etua, muttei välttämättä vastaa huoltajan toiveita.⁹⁹

Kaikki viranomaiset ovat velvollisia arvioimaan päätöksiään ja toimiaan lapsen edun kannalta. Lapsen etu ei ole aina yksiselitteisesti määriteltävissä. Kuitenkin tietyissä tilanteissa, kuten lapsen joutuessa pahoinpidellyksi, lapsen etuna voidaan yksiselitteisesti pitää sitä, että lapsi on turvallisessa paikassa. Tämän jälkeen alkaa selvitysprosessi epäilystä pahoinpitelystä. Selvitysprosessin yleistä kulkua käsitellään seuraavaksi. Selvitysprosessiin liittyy useita lapsen edun kannalta tärkeitä kysymyksiä, kuten prosessin lapsiystävällisyys.

3. LAPSEEN KOHDISTUNEEN RIKOKSEN SELVITYSPROSESSI

Johdannossa olen käynyt lyhyesti läpi, miten lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvitysprosessi on jaettavissa kolmeen osaan: lastensuojeluun, esitutkintaan ja terveydenhuoltoon. Tätä jakoa noudattaen esittelen, miten selvitysprosessi toimii nykyisen lainsäädännön mukaan ja mitkä ovat eri viranomaisen tehtävät.

⁹⁷ UN: General Comment No. 14, 2013, s. 7.

⁹⁸ Ks. Heiliö 1994, s. 103: Voidaan myös katsoa, ettei jännitettä ole, koska perheen etu on yhtä kuin lapsen etu.

⁹⁹ Ks. Rätty 2007, s. 28.

Selvitysprosessin pohjana käytetään sosiaali- ja terveysministeriön asettaman asiantuntijatyöryhmän laatimaa Stakesin opasta 55/2003. Opas on suunnattu kaikille, jotka joutuvat työssään kohtaamaan lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä. Vaikka opas on vanha ja lainsäädännön muuttumisen vuoksi kaipaisi monilta osin päivitystä, ovat siinä olevat periaatteet pääosin vielä ajankohtaisia.

Stakesin opas korvasi aiemmat oppaat, sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöille tarkoitettun sosiaalihuollon ja lääkintöhallituksen vuonna 1982 julkaiseman oppaan lasten pahoinpitelyn selvittämisestä ja hoidosta sekä vuonna 1986 julkaistun oppaan lapsen seksuaalisen riiston ehkäisystä ja hoidosta sekä vuoden 1994 uudistetun painoksen jälkimmäisestä. Näiden oppaiden lisäksi vuoden 2003 oppaan pohjana ovat toimineet Psykologiliiton oikeuspsykologian toimikunnan vuonna 1998 antamat ohjeet psykologin lausunnon tekoon ja Duodecim Käypä hoito -suositukset lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisesta vuodelta 2000.¹⁰⁰ Käypä hoito -suositukset lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkimisesta on päivitetty viimeksi vuonna 2013.¹⁰¹

Stakesin opas korostaa viranomaisyhteistyötä selvitettäessä lapsiin kohdistuvia rikoksia.¹⁰² Hyvää yhteistyötä vaaditaan onnistuneeseen hoitoon, koska yhtenäiset käytännöt ja ammattilaisten yhteistyö parantavat sekä hoidon laatua että vaikuttavuutta.¹⁰³ Hyvä hoito edesauttaa uhrin toipumista ja sen avulla uhria voidaan suojella kokemasta väkivaltaa uudelleen.¹⁰⁴ Varsinkin seksuaalirikoksen uhreja tulee kohdella erityisellä herkkyydellä, jotta voidaan välttää uudelleentraumatisoituminen.¹⁰⁵

Järjestämislailla selvennettiin sitä, mikä taho maksaa selvitykset. Lain 6 §:n mukaan tutkimuksista aiheutuneet tarpeelliset pidettävät kustannukset maksetaan valtion varoista.

¹⁰⁰ Stakes 55/2003, s. 6.

¹⁰¹ Käypä hoito -suositus 2013.

¹⁰² Stakes 55/2003, s. 6.

¹⁰³ Nipuli & Bidjuschkin 2016, s. 5.

¹⁰⁴ Nipuli & Bidjuschkin 2016, s. 5.

¹⁰⁵ Campell 2008, s. 3.

3.1. Epäilyn syntyminen

Ensinnäkin epäily hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä voi syntyä lapsen puheista.¹⁰⁶ Tutkimusten mukaan lapsi harvoin valehtelee hyväksikäytöstä ja sen vuoksi lapsen kertomus on aina otettava vakavasti. Lasta ei kuitenkaan saa johdatella ”kertomaan” hyväksikäytöstä, jos sitä ei ole tapahtunut.¹⁰⁷

Toiseksi epäily voi tulla ilmi lapsen muusta toiminnasta. Joskus aikuinen voi huolestua lapsen seksualisoituneesta käytöksestä, epämääräisistä piirustuksista tai leikeistä.¹⁰⁸ Myös vanhempien käytös voi antaa viitteitä pahoinpitelystä tai hyväksikäytöstä.¹⁰⁹

Kolmanneksi epäily voi saada alkunsa fyysistä vammoista, kuten mustelmista tai murtumista. Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ei välttämättä voida todeta minkään fyysisen oireen perusteella, toisin kuin pahoinpitelyä, josta yleensä jää jälki. Mikäli lapsella tai nuorella todetaan raskaus¹¹⁰ tai sukupuolitauti, tulee hyväksikäytön mahdollisuus selvittää.¹¹¹ Tilanne vaatii hienotunteisuutta erityisesti tilanteissa, joissa hoitoon on hakeuduttu oma-aloitteisesti. Vanhemmat saattavat loukkaantua viranomaisten epäilyistä, mikä saattaa vaikeuttaa yhteistyötä heidän kanssaan.¹¹²

Lapsen kielellinen kehitys on tärkeässä osassa varsinkin selvittäessä epäiltyä hyväksikäyttöä. Lapsen kehitykseen sopimaton käytös tai puheet voivat antaa viitteitä seksuaalisesta hyväksikäytöstä ja asia on tällöin syytä tutkia.¹¹³ Pienen lapsen ei tavanomaisesti oleteta osaavan puhua seksistä, sillä asia ei kuulu hänen normaaliin kokemusmaailmaansa. Tosin nykyisin hyvinkin nuoret lapset saavat internetin kautta vaikutteita ja oppivat aiempaa nopeammin myös seksuaalisuuteen liittyviä asioita.¹¹⁴

¹⁰⁶ Stakes 55/2003, s. 50.

¹⁰⁷ Käypä hoito -suositus 2013, s. 5.

¹⁰⁸ Käypä hoito -suositus 2013, s. 5.

¹⁰⁹ Ruponen ym. 2012, s. 21.

¹¹⁰ Laitinen 2004, s. 203-205: Tutkimuksessa käytiin läpi tapausta, jossa isäpuoli oli hyväksikäyttänyt tyttöä, joka oli tullut hyväksikäytön seurauksena raskaaksi 14-vuotiaana. Isäpuoli vei tytön lääkäriin aborttia varten. Tyttöä tutkinut lääkäri epäili tilanteeseen liittyvän muitakin. Lääkäri jutteli tytön kanssa kahden kesken, jolloin tyttö sai kerrottua hyväksikäytöstä. Isäpuoli tuomittiin lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä.

¹¹¹ Käypä hoito -suositus 2013, s. 6-7.

¹¹² Stakes 55/2003, s. 54.

¹¹³ Finnilä-Tuohimaa, s. 21-23.

¹¹⁴ Käypä hoito -suositus 2013, s. 5.

Yleisesti ottaen hyväksikäyttöä ei voida näyttää toteen yksittäisen oireen tai oireiden perusteella. Olisi tärkeää, että viranomaiset tietäisivät lapsen ja hänen perheensä kokonaistilanteen, jotta yksittäisiä oireita tai tapahtumia pystyttäisiin tarkastelemaan oikeassa kontekstissa. Kokonaiskuvan hahmottaminen on tärkeää myös turhien epäilyjen syntymisen välttämiseksi.

3.2. Lastensuojelu

Tieto tai epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä tulee lastensuojeluviranomaisten tietoon useimmiten lastensuojeluilmoituksen kautta. Suurimman osan näistä ilmoituksista tekee terveyskeskus, sairaala tai poliisi.¹¹⁵ Myös päiväkodilla ja koululla on tärkeä rooli lapsen kaltoinkohtelun huomaamisessa. Erityisesti päiväkodissa pienten lasten poikkeukselliset mustelmat ja muut ruhjeet ovat helppo huomata esimerkiksi pesun tai pukeutumisen yhteydessä.

Lastensuojeluilmoituksen tekemiseen ovat velvoitettuna muun muassa sosiaali- ja terveydenhuollon, lasten päivähoidon, opetustoimen, nuorisotoimen sekä poliisitoimen palveluksessa toimivat henkilöt (LSL 25.1 §). Säännöksessä mainituilla viranomaisilla on salassapitosäännösten estämättä velvollisuus viipymättä ilmoittamaan kunnan sosiaalihuollosta vastaavalle toimielimelle, jos he ovat tehtävässään saaneet tietää lapsesta, jonka hoidon ja huolenpidon tarve, kehitystä vaarantavat olosuhteet tai oma käyttäytyminen edellyttää mahdollista lastensuojelun tarpeen selvittämistä. Myös muilla ihmisillä, esimerkiksi lapsen naapureilla tai sukulaisilla, on oikeus tehdä lastensuojeluilmoitus (LSL 25.2 §).

Lastensuojeluilmoituksen lisäksi LSL 25.1 kohdassa määritellyt henkilöt ovat velvollisia ilmoittamaan poliisille seksuaalirikos- tai pahoinpitelyepäilystä (LSL 25.3 §). Kyseessä on nimittäin velvollisuus.¹¹⁶ Sosiaalityöntekijän epäily saattaa herätä esimerkiksi tehdyn lastensuojeluilmoituksen perusteella. Tällöin sosiaalityöntekijän tulee erikseen arvioida, toteutuvatko edellytykset ilmoituksen tekemisestä poliisille. Ilmoituksen tekeminen vaatii perustellun

¹¹⁵ STM 30/2009, s. 46: Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman asiantuntijaryhmän kyselyn mukaan vain yhdessä tapauksessa epäily perustui sosiaalityöntekijän omaan havaintoon.

¹¹⁶ Ilmoitusvelvollisuutta tarkastellaan tarkemmin myöhemmin tiedon kulkua koskevan kappaleen yhteydessä.

syyn. Mahdollisuuksien mukaan ilmoitus vaatii lisäksi faktamateriaalia kuten selvityksen lastensuojeluilmoituksen sisällöstä. Poliisille tehdyn ilmoituksen tulee olla perusteltavissa, mutta sosiaalityöntekijän ei tarvitse ratkaista sitä, onko rikos tapahtunut. Se on poliisin tehtävä.¹¹⁷ Epävarmoissa tilanteissa moniammatillinen yhteistyön tärkeys korostuu. Epävarmoissa tilanteissa sosiaalityöntekijän voi konsultoida esimerkiksi poliisia tai lasten ja nuorten oikeuspsykiatrista yksikköä.¹¹⁸ Käsitellen ilmoitusvelvollisuutta tietojen kulkemisen näkökulmasta tarkemmin myöhemmin.

Lastensuojeluilmoitukset ovat ulkopuolisen avunhuuto mahdollisesti hädässä olevan lapsen puolesta ja ne vaativat aina viranomaisten reagointia.¹¹⁹ Lastensuojeluilmoituksen saapumisen jälkeen ensimmäisenä on arvioitava lapsen tilanne ja varmistettava, että lapsi on turvassa.¹²⁰ Jos lastensuojelu katsoo, että lapsen terveys tai kehitys on vaarassa, on ruvettava tarpeellisiin toimenpiteisiin. Ensisijaisesti lasta ja perhettä pyritään tukemaan avohuollon tukitoimin (LSL 34 §).¹²¹ Lastensuojelulain 40 § määrittelee tapaukset, joissa lapsi on otettava huostaan ja järjestettävä hänelle sijaishuolto. Lapsen tuen tarvetta arvioidaan ennen selvitysprosessia, sen aikana ja sen jälkeen.¹²² Lastensuojelun toimenpiteitä suunniteltaessa on otettava huomioon, että toinen vanhempi voi olla lapselle suurin tuki, vaikka toisen vanhemman epäillään syyllistyneen perheensisäiseen väkivaltaan.¹²³

Moniammatillinen yhteistyö on turvattu lastensuojelulain 14 §:ssä, joka velvoittaa kuntia huolehtimaan siitä, että sosiaalityöntekijällä on käytettävissään esimerkiksi tarvittavaa terveydenhuollon tai oikeudellista asiantuntemusta. Kun selvitysprosessi on käynnistynyt, lastensuojelu osallistuu moniammatillisen työryhmän työhön. Sosiaalityöntekijä voi tässä vaiheessa toimittaa tietoa lapsesta ja hänen perheestään selvitysprosessia varten.¹²⁴

¹¹⁷ STM 30/2009, s. 37.

¹¹⁸ Käypä hoito –suositus 2013, s. 7.

¹¹⁹ Ks. Räty 2007, s. 148.

¹²⁰ Räty 2010, s. 211.

¹²¹ Avohuollon tukitoimet on määritelty LSL 36 §:ssä.

¹²² STM 30/2009, s. 37.

¹²³ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 184.

¹²⁴ Stakes 55/2003, s. 32.

Hyväksikäyttö- tai pahoinpitelyepäilyn tullessa lastensuojeluun on ensinnäkin erotettava toisistaan lastensuojelun tarpeen selvittäminen, lapsen turvallisen huolenpidon järjestäminen ja rikoksen selvittäminen. Kaksi ensin mainittua ovat lastensuojeluviranomaisen tehtäviä ja viimeisin on esitutkintaviranomaisen tehtävä.

Toiseksi sosiaalityöntekijöiden on syytä muistaa, että kyse on vasta epäilystä. Kyse ei ole välttämättä rikoksesta, vaikka lapsen vammat sopisivatkin esimerkiksi pahoinpitelyyn. Sosiaalityöntekijän tehtävänä on varmistaa, että lapsi on turvassa. Sosiaalityöntekijä ei saa tehdä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä vammojen syntytavasta. Vammojen syntyävän selvittäminen on lääketieteen ammattilaisten tehtävä. Viime kädessä tuomioistuimen tehtävänä on arvioida, onko väitetty rikos tapahtunut.¹²⁵ Viranomaisten toiminnan tulee alkuvaiheesta lähtien tapahtua objektiivisesti ja huolellisesti. Virheet alkuvaiheessa voivat vaikeuttaa myöhempää prosessia.¹²⁶

3.3. Esitutkinta

Poliisi saa useimmiten tiedon rikosepäilystä lastensuojelu- tai terveydenhuoltoviranomaisilta tai huoltajilta. Joskus lapsi saattaa tulla itsekin tekemään rikosilmoituksen. Nykyisin poliisi voi saada vihiä rikoksesta myös sosiaalisen median kautta.¹²⁷

Esitutkintalain 2 luvun 1 §:n mukaan poliisi vastaa esitutkinnan toimittamisesta. Poliisin on aloitettava esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen tai muun syyn perusteella on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3.1). Toisin sanoen, esitutkinta on aloitettava, jos rikoksen mahdollisuutta ei voida poissulkea.¹²⁸ Vaikka poliisi aloittaisikin esitutkinnan tehdyn ilmoituksen perusteella, on poliisin myös omasta aloitteestaan hankittava selvitys rikosepäilyn tosiseikoista ja huolehdittava, ettei ketään aiheettomasti aseteta epäillyn asemaan (ETL 3:3.2).

Lapsen ollessa asianosaisena, esitutkinta tulee aloittaa kiireellisesti.¹²⁹ Lapsiin kohdistuvat seksuaalirikos- tai pahoinpitelyepäilyt ovat aina virallisen syytteen alaisia rikoksia. Tämän vuoksi

¹²⁵ Rätty 2007, s. 161.

¹²⁶ STM 30/2009, s. 37.

¹²⁷ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 2.

¹²⁸ Tolvanen 2011, s. 53.

¹²⁹ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 3.

rikoksen esitutkinta käynnistetään, vaikkei lapsi tai huoltaja sitä haluaisi. Mikäli lapsen epäillään joutuneen väkivallan¹³⁰ kohteeksi ja tekijäksi epäillään lapsen perheenjäsentä, poliisin on aina tehtävä lastensuojeluilmoitus, jos sitä ei ole jo tehty.¹³¹

Lapsiin kohdistuvat rikokset herättävät aina tunteita ja näiden rikosten tutkiminen vaatii poliiseilta erityistä ammattitaitoa. Asiaa tutkivilla poliiseilla voi olla itsellään lapsia, mikä saattaa tehdä tunteiden kurissa pitämisestä haastavaa.¹³² Poliisien on muistettava, että heidän tehtäväänsä on selvittää tutkittavan asian aineellinen totuus.¹³³ Totuuden selvittämisen yhtenä edellytyksenä on se, ettei ketään tuomita jo esitutkinnassa. Syyttömyysolettama on yksi oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin peruseriaatteista.¹³⁴ Sen yhtenä osana on, että rikoksesta epäiltyä¹³⁵ on kohdeltava esitutkinnassa syyttömänä (ETL 4:2.).¹³⁶ Lapsiin kohdistuneet rikokset ovatkin aina vaativaa tutkintaa¹³⁷ ja tämän vuoksi tutkintatoimet ovat esitutkintalain 4 luvun 7 §:n 2 momentin mukaan mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään perehtyneille poliiseille.

Esitutkinnassa poliisi tekee yhteistyötä ensinnäkin syyttäjän kanssa. Tutkinnanjohtajan tulee tehdä ilmoitus syyttäjälle mahdollisimman pian rikosilmoituksen jälkeen.¹³⁸ Syyttäjää tarvitaan esitutkinnassa prosessinedellytyksiä koskevien kysymysten selvittämisen lisäksi tutkinnan rajaamiseen ja tutkintasuunnitelman laatimiseen.¹³⁹

Toiseksi poliisi tekee yhteistyötä myös oikeuspsykiatristen yksiköiden kanssa. Poliisi voi pyytää esitutkintaan virka-apua muilta viranomaisilta ja lapsiin kohdistuvissa rikoksissa poliisi tarvitsee apua useimmiten kuulemiseen.¹⁴⁰ Kaikissa tilanteissa poliisi ei kuitenkaan käänny ter-

¹³⁰ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 1: Väkivallalla tarkoitetaan tässä yhteydessä niin henkistä, fyysistä kuin seksuaalistakin väkivaltaa.

¹³¹ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 1.

¹³² Kainulainen 2004, s. 44-45.

¹³³ Helminen ym. 2014, s. 91.

¹³⁴ HE 222/2010, s. 192.

¹³⁵ *Epäillyn* käsitteestä lisää esim. Helminen ym. 2014, s. 94 ja HE 222/2010, s. 162: Esitutkinnassa tulee puhua nimenomaan ”epäillystä” eikä ”rikosentekijästä”. Tuomitseminen tulee jättää tuomioistuinten tehtäväksi.

¹³⁶ Tämä periaate ilmenee myös EIS 6 artiklan 2 kappaleesta.

¹³⁷ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 3.

¹³⁸ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 3.

¹³⁹ Hirvelä 2007, s. 68.

¹⁴⁰ Käypä hoito -suositus 2013, s. 18.

veydenhoitohenkilöstön puoleen vaan hoitaa kuulustelut itse, varsinkin jos kyseessä on vanhempi lapsi (7-15 -vuotias).¹⁴¹ Käypä hoito -suositusten mukaan haastattelijalla tulee olla oikeuspsykologian asiantuntemusta tai kuulustelu tulisi ainakin suorittaa oikeuspsykologiaan perehtyneen asiantuntijan johdolla.¹⁴²

Selvyyden vuoksi olen tehnyt valinnan, että käyn lapsen kuulustelua läpi terveydenhuoltoa koskevassa osiossa. Kuulustelussa huomioon otettavat esitutinnan periaatteet on esitelty siinä yhteydessä, joten niitä ei ole tarpeen käydä erikseen läpi tässä vaiheessa.

Rikosprosessin¹⁴³ laajaan käsitteeseen ajatellaan kuuluvan esitutinnan lisäksi syyteharkinta, oikeudenkäynti ja rangaistuksen ja muun rikosoikeudellisen seuraamuksen täytäntöönpano.¹⁴⁴ Rikosprosessin tarkoituksena on rangaistusvastuun toteuttaminen.¹⁴⁵ Varsinkin lapseen kohdistuvissa seksuaalirikoksissa on tärkeää ymmärtää termi oikeudenkäynti laajasti siten, että se käsittää myös esitutinnan. Tämä sen vuoksi, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin perusperiaatteet ymmärretään ottaa huomioon esitutinnasta asti. Mikäli esitutkinta ei ole ollut oikeudenmukainen, ei sitä voi olla myöhempikään prosessi.¹⁴⁶

3.4. Terveydenhuolto

Tapaukset, joissa epäillä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä, tulevat terveydenhoitohenkilökunnan tietoisuuteen ensinnäkin poliisin tekemän virka-apu pyynnön kautta. Toiseksi terveydenhuollon viranomaiset voivat myös itse epäillä esim. pahoinpitelyä lapsesta löytyneiden somaattisten löydösten, kuten mustelmien, perusteella. Tällöin heillä on lastensuojelulain 25 §:n nojalla ilmoitusvelvollisuus poliisille. Lisäksi heidän tulee tehdä viipymättä lastensuojeluilmoitus (LSL 25 §).¹⁴⁷

¹⁴¹ Hirvelä 2006, s. 362.

¹⁴² Käypä hoito -suositus 2013, s. 10.

¹⁴³ Ks. Helminen ym. 2014, s. 17: Suppeasti ajateltuna rikosprosessi käsittää vain tuomioistuimessa tapahtuvan oikeudenkäynnin.

¹⁴⁴ Helminen ym. 2014, s. 17.

¹⁴⁵ Ks. Helminen ym. 2014, s. 17: Rangaistusvastuu tulee ymmärtää laajasti siten, että esitutinnan lopputulos voi olla myös sen toteaminen, ettei rikosta ole tapahtunut tai epäillyn syyttömäksi toteaminen, ei pelkästään epäillyn toteaminen syylliseksi.

¹⁴⁶ Hirvelä 1997, s. 55.

¹⁴⁷ Käypä hoito -suositus 2013, s. 7.

Järjestämislain 1 §:ssä säädetään terveydenhuollon velvollisuudesta järjestää tutkimus poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä. Lain 2 §:n mukaan tutkimuksen tekemisestä vastaa erityinen tutkimusyksikkö. Tutkimus epäillyn lapsen kohdistuneen seksuaali- ja pahoinpitelyrikoksen selvittämiseksi ja haitan arvioimiseksi on käynnistettävä ja tehtävä ilman aiheetonta viivästystä (järjestämislaki 3 §).

3.4.1. Lapsen kuulustelu

Tässä kappaleessa käyn läpi lapsen kuulustelua. Kuulustelusta saatetaan joissain yhteydessä käyttää myös termiä haastattelu. Käytän niitä tässä yhteydessä samassa merkityksessä puhuesani lapsen kertomuksen saamisesta näytöksi. Lapsen kertomus on usein ainoa näyttö seksuaalisen hyväksikäytön tapauksissa, minkä vuoksi myös tämä kappale keskittyy enemmän hyväksikäyttöön eikä pahoinpitelyyn. Lasta kuullaan asianomistajana myös pahoinpitelytapauksissa, mutta niissä on usein myös muuta näyttöä, kuten mustelmia, epäilyn tueksi. Kuulustelu suoritetaan samoin periaattein sekä hyväksikäyttö- että pahoinpitelytapauksissa.

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen vaatii asiantuntemusta ja selvitys tulisi suorittaa terveydenhuollonyksiköissä, jotka ovat asiaan perehtyneitä ja joilla on lain mukaan velvollisuus varmistaa henkilökuntansa koulutus ja osaaminen tehtävään.¹⁴⁸ Lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisissa yksiköissä tehdään hyväksikäyttöepäilyn selvittelyjä pelkästään poliisin, syyttäjän tai tuomioistuimen virka-apupyynnön nojalla.¹⁴⁹

Kuulustelu korvaa lapsen kuulemisen oikeudenkäynnissä. Tämän vuoksi on tärkeää, että kuulustelu toteuttaa oikeudenkäynnin vuorovaikutusmallia.¹⁵⁰ Poliisin tutkinnanjohtaja vastaa esitutinnan asianmukaisuudesta, vaikka kuulustelun suorittaisikin virka-avun johdosta joku muu kuin poliisiviranomainen. Poliisin tutkijan on oltava aina paikalla, kun lasta kuulustellaan. Tutkija on pääsääntöisesti eri tilassa.¹⁵¹ Tutkinnanjohtajan tulee huolehtia epäillyn oikeudesta esittää vastakysymyksiä. Oikeus esittää vastakysymyksiä ei tarkoita sitä, että epäilty itse kysyisi asianomistajalta kysymykset vaan kuulustelija voi määrätä, että kysymykset on esitettävä kuulustelijan välityksellä kuulusteltavalle. Jotta puolustus osaisi kysyä oikeita asioita, tulee sillä

¹⁴⁸ Käypä hoito -suositus 2013, s. 8.

¹⁴⁹ Käypä hoito -suositus 2013, s. 8.

¹⁵⁰ Hirvelä 2007, s. 85.

¹⁵¹ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 6.

olla riittävät tiedot ja mahdollisuus valmistautumiseen. Vastakuulustelun tarkoituksena on nimittäin testata pääkuulustelussa annetun kertomuksen oikeellisuus ja luotettavuus. On tärkeää, että lääkärintodistukset ja muut mahdolliset todisteet ovat puolustuksen tiedossa vastakuulusteluvaiheessa.¹⁵² Syyttäjälle on myös varattava tilaisuus olla läsnä kuulustelutilaisuudessa (ETL 9:4).

Kun lapsi on alle 15-vuotias, kuulustelu tallennetaan ääni- tai kuvataallenteelle, jos kuulustelukertomusta on tarkoitus käyttää todisteena oikeudenkäynnissä (ETL 9:4). Kuulustelut videoidaan ja tämä video voidaan näyttää vastapuolelle ja tämän avustajalle, jotta he saavat tilaisuuden esittää vastakysymyksiä lapsen seuraavaa kuulemiskertaa varten.¹⁵³ Oikeudenkäymiskäärin 17 luvun 24 §:n nojalla lapsen taltioitu kuulustelukertomus hyväksytään todisteeksi. Lapsen edun vuoksi luovutaan todistelun välittömyydestä.¹⁵⁴ Oikeuden istuntoa ei pidetä sopivana paikkana lapselle.¹⁵⁵

Jos toinen vanhemmista on epäiltynä, molempia vanhempia tulisi kuulustella ennen lapsen kuulustelua. Tämän vanhempien kuulustelun voi hoitaa poliisi.¹⁵⁶ Epäiltyä saatetaan kuulla oikeuspsykiatrisessa yksikössä ennen poliisiin suorittamaa kuulustelua. Tuolloin epäillylle ei kuitenkaan välttämättä kerrota hänen oikeuksiaan, esimerkiksi oikeudesta itsekriminointisuojaan. Tästä voi seurata se, että epäilty ei itsekriminointisuojaan vedoten halua lausua enää poliisiin kuulustelussa mitään. Epäillyn kertomus on kuitenkin voinut vaikuttaa kysymyksiin, joita lapselta on kysytty ja sitä kautta psykiatrisen yksikön lausuntoon ja johtopäätöksiin. Tilanteen hoitaminen kuvatulla tavalla saattaa oikeudenkäynnin aikana aiheuttaa väitteen hyödyntämiskielosta.¹⁵⁷

Esitutkinnassa tapahtunut menettelyvirhe voi johtaa siihen, että oikeudenkäynnissä joudutaan pohtimaan virheen merkitystä. Mikäli tuomioistuin soveltaa hyödyntämiskieltoa, se jättää relevantin todisteen ottamatta huomioon todistusharkinnassa.¹⁵⁸ Poliisihallituksen ohjeiden mukaan edellä kuvatun kaltainen tilanne vältetään sillä, että poliisi kuulustelee ensin asiassa muut

¹⁵² Fredman 2013, s. 372.

¹⁵³ Saukko 2011, s. 94.

¹⁵⁴ Fredman 2013, s. 369.

¹⁵⁵ Hirvelä 1997, s. 12: Vertailun vuoksi todettakoon, että Ruotsissa ikärajana 15 vuotta, mutta Yhdysvalloissa jopa 3-vuotiaita saatetaan kuulla henkilökohtaisesti oikeudessa.

¹⁵⁶ Stakes 55/2003, s. 75.

¹⁵⁷ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 6-7.

¹⁵⁸ Hirvelä 2006, s. 108.

kuultavat henkilöt, jonka jälkeen oikeuspsykiatrinen yksikkö voi haastatella myös vanhempia.¹⁵⁹ Esitutkinnassa tehtyjä virheitä vastakuulustelun osalta ei voi paikata enää myöhemmässä vaiheessa prosessia.¹⁶⁰ Onkin ehdottoman tärkeää, että viranomaisilla on omat rajat ja roolit selvillä kuulemisprosessissa. Koko selvitysprosessi on kokonaisuus, jossa kuulemisella on suuri merkitys.

Ennen lapsen oikeuspsykologista haastattelua kirjataan ylös vaihtoehtoisia selityksiä eli hypoteeseja hyväksikäyttöepäilyn syntymiselle. Näitä vaihtoehtoja pyritään rajaamaan pois tai näyttämään toteen haastattelun avulla. Tutkimuksen tulee lähteä liikkeelle siitä, miten ja mistä epäilyt ovat heränneet.¹⁶¹ Haastattelijalla saattaa olla ennakkokäsitys tapahtumienkulusta, mutta hänen on muistettava olevansa puolueeton, jottei ennakkokäsitys ohjaa kuulustelun kulkua.¹⁶²

Vaihtoehtoiset hypoteesit auttavat kuulustelijaa suhtautumaan puolueettomasti tutkittavana olevaan epäilyyn. Jos kuulustelun ainoana tarkoituksena olisi näyttää toteen hyväksikäyttö, olisi suurena riskinä, että huomataan vain epäilyä tukeva näyttö, mikä voi johtaa täysin väärään lopputulokseen.¹⁶³

Haastattelutekniikoita on erilaisia ja se vaatiikin tutkijalta ”pelisilmää” valita juuri tilanteeseen sopiva tapa.¹⁶⁴ Lapsen kuulustelut pyritään saamaan valmiiksi muutamalla tapaamiskerralla. Kuulustelussa käytetään apuna haastattelurunkoa¹⁶⁵ ja THL:n suosituksia.¹⁶⁶ Haastattelun tulee perustua keskusteluun eikä kliinisten menetelmien, kuten lelujen tai piirtämisen, rutiininomainen käyttö ole nykyisten ohjeiden mukaan suotavaa.¹⁶⁷

¹⁵⁹ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 7.

¹⁶⁰ Fredman 2013, s. 372.

¹⁶¹ Käypä hoito -suositus 2013, s. 8.

¹⁶² Stakes 55/2003, s. 74.

¹⁶³ Käypä hoito -suositus 2013, s. 9.

¹⁶⁴ Hirvelä 1997, s.125.

¹⁶⁵ Stakes 55/2013, s. 151 ja Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 7: NICHD-haastattelurunko (National Institute of Child Health and Human Development) on Yhdysvalloissa kehitetty ja on yleisesti hyväksytty käytettäväksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämistapauksissa. NICHD-rungossa käydään läpi kaikki kuulustelun vaiheet. Runko perustuu vapaille kysymyksille ja pyrkii suorien ja johdattelevien kysymysten välttämiseen. Tämä haastattelurunko perustuu tieteellisiin tutkimustuloksiin, joiden avulla luodaan suosituksia, jotka lisäävät lasten kertomusten luotettavuutta ja kattavuutta.

¹⁶⁶ Ks. Saukko 2011, s. 94.

¹⁶⁷ Käypä hoito -suositus 2013, s. 10.

Kuultaessa lasta tulee ottaa huomioon lapsen kehitysaste, jotta kuulustelut voidaan suunnitella lapsen iän ja kehitystason mukaan. Aina tulee myös huomioida, että lapset kehittyvät yksilölliseen tahtiin eikä kaikkien esimerkiksi 4-vuotiaiden kielellinen kehitys ole samalla tasolla.¹⁶⁸

Lapsen ikä vaikuttaa myös lapsen kertomuksen luotettavuuden arviointiin. Oikeuskäytännössä on jouduttu arvioimaan sitä, minkälaista painoarvoa voidaan antaa noin kolme vuotiaan kertomukselle. Tapauksessa KKO 2014:48 isälle vaadittiin rangaistusta törkeästä lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä, koska hän oli kosketellut seksuaalisesti olennaisella tavalla tekoaikana 1 – 3-vuotiasta tytärtään ja saanut tämän koskettamaan häntä. Kysymys oli näytön arvioinnista, kun näyttönä oli noin kolme ja puolivuotiaan lapsen kertomus.¹⁶⁹ KKO katsoi, että lapsi on ollut riittävän kehittynyt kyetäkseen muistamaan tapahtumat, jolloin hän on ollut noin kolme vuotias, mutta ei tapahtumia, jotka ovat tapahtuneet hänen ollessaan alle kolme.¹⁷⁰ Tutkimukset ovat osoittaneet, että lapsen muisti on kiinteästi sidoksissa muuhun kehitykseen ja erityisesti kielelliseen kehitykseen. Nykytiedon mukaan lapset tai aikuiset eivät pysty kertomaan tapahtumista, jotka ovat tapahtuneet ennen kuin he ovat oppineet puhumaan.¹⁷¹

Lasten kertomusten todistusarvoa voidaan parantaa huolellisella ja virhelähteet eliminoivalla tutkimuksella. Stakesin ohjeissa mainitaan erinäisiä virhelähteitä, jotka voivat vaikuttaa lapsen kertomukseen sekä sen ymmärtämiseen ja tulkintaan. Työntekijä saattaa pelkästään intuitiionsa¹⁷² pohjalta päätyä tietyn tutkimushypoteesin mukaiseen johtopäätökseen. Intuitiota voi käyttää apuna tutkimushypoteesin luomisessa mutta yksinään tutkijan oma tuntemus asiasta ei riitä todisteeksi.¹⁷³

Kuten aiemmin on todettu, asian luonteen vuoksi tutkijat saattavat olla huomaamattaan puolueellisia, tai ainakin riski siihen on olemassa. Tämä saattaa aiheuttaa sen, että kuulustelija panee

¹⁶⁸ Ks. Käypä hoito -suositus 2013, s. 12.

¹⁶⁹ KKO 2014:48, kohta 39: Tapauksessa KKO arvioi lapsen kertomuksen luotettavuutta ja arvioi mm. sitä, voiko lapsi muistaa tekoja, jotka väitetysti ovat tapahtuneet hänen ollessaan 1-3 vuotias ja millaista painoarvoa annetaan lapsen käyttämille sanoille ja ilmaisuille. Lapsen käyttäytymisen ja puheen todettiin olevan yliseksualisoitunutta ja epätyypillistä sen ikäiselle lapselle.

¹⁷⁰ KKO 2014:48 perustelut kohta 57.

¹⁷¹ Käypä hoito -suositus 2013, s. 12.

¹⁷² Stakes 55/2003, s. 111: Intuitio tarkoittaa välitöntä kokonaiskäsitystä, joka perustuu ihmisen aikaisempaan ammatilliseen kokemukseen ja koulutukseen sekä yksityiselämässä saatuun tietoon ja kokemukseen.

¹⁷³ Stakes 55/2003, s. 111-112.

tiedostomatta merkille vain odotuksiaan tukevia seikkoja. Tällöin on kyse oletusta vahvistavasta vääristymästä (*confirmation bias*). Vääristymä vahvistaa kuulustelijan ennakkokäsitystä asiasta ja siten johtaa virheelliseen lopputulokseen.¹⁷⁴

Asianomistajan totuudessapysymisvelvollisuus sitoo myös lapsia. Tulee muistaa, että tämä velvollisuus ei tarkoita velvollisuutta vastata kysymyksiin. Asianomistajaa ei voi pakottaa vastaamaan. Kuulusteltavaa on kohdeltava rauhallisesti ja asiallisesti (ETL 7:5). Lapsen oloa voi kuitenkin koittaa rauhoittaa kertomalla, ettei hän ole vastuussa mistään vaan aikuiset vastaavat seurauksista.¹⁷⁵

Rikoksen selvittäminen on eri asia kuin hoito. Selvityksen tavoitteena on tuottaa objektiivista näyttöä mahdollista oikeusprosessia varten. Lapsen avun tarpeesta tulee silti huolehtia. Lapsen muistikuvat saattavat vääristyä helposti, minkä vuoksi lapsen mahdollisesti tarvitsemaa terapiaa ei saisi aloittaa niin kauan kuin lapsen kuulustelut ovat kesken.¹⁷⁶

3.4.2. Somaattiset tutkimukset

Somaattisten tutkimusten tarkoitus on kerätä oikeuslääketieteellistä näyttöä toteamalla ja dokumentoimalla mahdolliset löydökset seikkaperäisesti.¹⁷⁷ Yleisimmin oikeuslääketieteellinen tutkimus käynnistyy poliisin virka-apupyynnöstä, sillä se on osa poliisin suorittamaa esitutkintaa. Tutkimusten jälkeen poliisi toimittaa näytteet tutkittavaksi rikostekniseen laboratorioon.¹⁷⁸ Somaattisia tutkimuksia tulisi tarjota jokaiselle, jos voidaan objektiivisesti epäillä henkilön joutuneen seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi.¹⁷⁹

Aikaisemmin on todettu, että hoito ja selvitys tulee pitää erillään, mutta somaattisten tutkimusten aikana tulee huolehtia myös hoidosta hoitamalla mahdollisia vammoja tai seksuaalirikosten kohdalla huolehtia mahdollisista sukupuolitaudeista tai raskaudesta.¹⁸⁰ Potilaan hoito on tär-

¹⁷⁴ Stakes 55/2003, s. 112.

¹⁷⁵ Hirvelä 1997, s. 127.

¹⁷⁶ Käypä hoito -suositus 2013, s. 7-8 ja s. 12.

¹⁷⁷ Stakes 55/2003, s. 84.

¹⁷⁸ THL 32/2014, s. 24.

¹⁷⁹ Käypä hoito -suositus 2013, s. 14.

¹⁸⁰ Käypä hoito -suositus 2013, s. 14.

keää, mutta tällöin on pidettävä huolta, ettei hoidossa menetetä mitään rikostutkinnallisesti tärkeää.¹⁸¹ Tästä tuskin on vaaraa, jos on tiedossa, että potilas on tullut hoitoon häneen kohdistuneen rikosepäilyn vuoksi.

Somaattinen tutkimus tulee tehdä kiireellisesti epäillyn tapahtuman jälkeen, sillä silloin siitä saadaan todennäköisimmin objektiivista näyttöä.¹⁸² Mikäli epäilystä tapahtumasta on alle 72 tuntia, tulee tutkimus suorittaa päivystyksenä. Muutoin tutkimus voidaan tehdä päiväsaikaan. Tutkimuksen yhteydessä lasta ei saa haastatella asiasta. Se on oma tutkimuksensa. Lapsi saa toki puhua tapahtumista ja tällöin hoitohenkilökunnan tehtävä on toimia rauhallisena kuuntelijana.¹⁸³

3.4.3. Asiantuntijalausunto

Haastatteluiden jälkeen lasten ja nuorten oikeuspsykiatrisen tutkimusyksikkö antaa lausunnon. Sen johtopäätöksistä tulee käydä ilmi, mitkä hypoteesit saavat tukea ja mikä vaihtoehtoista selityksistä saa tukea. Lausunto pitää kirjoittaa selkeästi ja ymmärrettävästi, sillä se tulee rikosprosessia varten.¹⁸⁴

Mahdolliset somaattiset löydökset dokumentoidaan tarkasti, jolla varaudutaan laatimaan lääkärinlausunto esitutkintaa ja mahdollista oikeudenkäyntiä varten. Lääkärinlausunnossa otetaan kantaa siihen, onko esitietojen ja löydösten välillä ristiriitaa.¹⁸⁵ Huolellisesti laadittu lääkärinlausunto parantaa kaikkien osapuolten oikeusturvaa.¹⁸⁶

3.5. Selvitysprosessi lapsen edun kannalta

Kuten aiemmin esitetystä huomaa, selvitysprosessi on hyvin pirstaleinen. Jokaisella viranomaisella on omat intressinsä, joiden ohjaamina he tekevät työnsä. Tämä saattaa aiheuttaa ristiriitoja. Sosiaalityöntekijät toimivat asiakaslähtöisesti ja perhekeskeisesti samaan aikaan kun poliisit

¹⁸¹ THL 32/2014, s. 37.

¹⁸² Käypä hoito -suositus 2013, s. 15.

¹⁸³ Stakes 55/2003, s. 67-68.

¹⁸⁴ Käypä hoito -suositus 2013, s. 13.

¹⁸⁵ Lohiniva-Kerkelä 2007, s. 85.

¹⁸⁶ Käypä hoito -suositus 2013, s. 16.

toimivat ratkaisulähtöisesti tavoitteenaan saada selvitetynsi, onko rikosta tapahtunut.¹⁸⁷ Onko nykyinen selvitysprosessi ihanteellisin lapsen edun kannalta?

Nykyisessä järjestelmässä on monia haasteita, joista suurimpana voitaneen pitää järjestelmän pirstaleisuutta. Pirstaleisuudesta johtuen kokonaisuus on vaikeasti hahmotettava. Tämä tekee lapsen edun arvioimisesta hankalaa. Edellä olen esitellyt lapsen etu -periaatetta ja todennut, ettei se ole aina yksiselitteisesti määriteltävissä. Lapsen etu tulee kuitenkin ottaa huomioon koko prosessin ajan ja ymmärtää muiden viranomaisten toimien vaikutus kokonaisuuteen. Lapsen edun huomioiminen voi olla erittäin hankalaa, jos kukaan ei ole vastuussa kokonaisuuden hallinnasta.

Vaarana on, että lapsi ikään kuin unohdetaan selvityksen ”tiimellyksessä”. Viranomaiset keskittyvät omiin tehtäviinsä, mutta jonkun tehtävänä tulee olla myös lapsen edun huomioiminen. Lapsella ei ole voimavaroja pelastaa itseään tilanteelta, varsinkin jos hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä tapahtuu kotona. Lapsen tilanteeseen reagointi on silloin viranomaisten tehtävä.¹⁸⁸ Tilanne voi olla ammattilaisillekin monella tapaa vaikea, mutta vielä vaikeampaa se on lapselle.

Järjestelmän hajanaisuus tulee esille myös tietojen kulkemisessa. Jotta selvitysprosessi olisi sujuvaa, tiedon pitäisi kulkea viranomaiselta toiselle ilman sen suurempia esteitä. Tarkastelen tiedon kulkuun liittyvää problematiikkaa seuraavassa jaksossa.

Se, ettei kenenkään pääasiallisena vastuuna ole lapsen edun huomioiminen voi pahimmassa tapauksessa johtaa siihen, ettei lapsi saa ääntään kuuluviin. Lapsen hätä tulee huomata ja siihen pitää puuttua. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja oikeus osallistua omaan asiaansa. Viranomaisten pitää tiedostaa lapsen osallistumisoikeuden tärkeys ja merkitys. Käsittelen lapsen osallistumisoikeutta erikseen myöhemmin.

Selvitysprosessin kesto on yksi ongelma. Lapsen edun mukaista olisi nopea prosessi, jotta lapsi perheineen pääsisi palaamaan tavalliseen elämään. Pahimmillaan oikeuslääketieteellisen tutki-

¹⁸⁷ Niemi-Kiesiläinen 2004, s. 210.

¹⁸⁸ Ks. Laitinen 2004, s. 194.

muksen aloittamista on jouduttu odottamaan kuukausia. Sen lisäksi itse tutkimukset ovat kestäneet kauan.¹⁸⁹ Jos asia etenee tuomioistuimeen, saattaa asian käsittely kestää sielläkin. Viivästyminen vaikeuttaa tutkinnan suorittamista luotettavasti. Viivästys saattaa vaikuttaa lapsen mielikuviin ja muuttaa niitä, mikä vaikuttaa lapsen kertomuksen luotettavuuteen.¹⁹⁰ Lapsi saattaa olla myös huostaanotettuna, mikäli hänen vanhempaansa epäillään rikoksesta ja tällöin huostaanoton kesto on riippuvainen selvitysprosessin kestosta. En käsittele selvitysprosessin kestoa tutkielmassani tarkemmin sen rajauksen vuoksi.

4. TIEDON KULKU VIRANOMAISTEN VÄLILLÄ

Selvittämisprosessin yhtenä suurimpana haasteena voidaan pitää tiedon kulkua, tarkemmin sanottuna sen kulkemattomuutta. Tähän on kiinnitetty huomiota eri selvityksissä.¹⁹¹ Julkisudessa käsiteltiin aikanaan paljon 8-vuotiaan tytön murhaa, joka oli seurausta vuosia jatkuneesta perheväkivallasta. Tässä tapauksessa yhtenä ongelmana oli se, ettei tieto lapseen kohdistuneista toimenpiteistä kulkenut eri viranomaisten välillä. Viranomaisten välinen yhteistyö oli puutteellista.¹⁹² Tapaus aiheutti runsasta keskustelua muun muassa lastensuojelun tilasta ja tapauksen johdosta tehtiin useita eri viranomais selvityksiä.¹⁹³

Syitä puutteisiin tiedon kulussa voidaan etsiä salassapitosäännöksistä ja niiden erilaisista tulkinnoista viranomaisten välillä. Salassapitosäännökset ovat hajallaan lainsäädännössä, mikä tekee kokonaisuuden hahmottamisesta hankalaa. Kokonaisuuden hahmottaminen vaatisi viranomaisyhteistyötä, jossa on ollut puutteita. Ongelmat yhteistyössä omalta osaltaan selittävät erilaiset menettelytavat ja tulkinnat säännöksistä tietoja luovutettaessa.

Tiedon merkitys vaihtelee sen mukaan, missä vaiheessa selvitysprosessia ollaan. Tieto on erityisen tärkeää ensinnäkin siinä vaiheessa, kun epäily tulee ilmi tai ongelmaa vasta epäillään.

¹⁸⁹ Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle K1/2006, s. 28: Oikeusasiamiehen erilliskertomuksen mukaan tutkimusta on pisimmillään joutunut odottamaan yli vuoden ja tutkimuksen suorittamiseen on enimmillään käytetty aikaa 14 kuukautta.

¹⁹⁰ Ks. Hirvelä 1997, s. 157.

¹⁹¹ Esim. OM 32/2013.

¹⁹² OM 32/2013, s. 5.

¹⁹³ Oikeusministeriö laati oman selvityksensä (OM 32/2013), johon enimmäkseen viitataan tässä tutkielmassa. Muita selvityksiä tapaukseen liittyen ovat Kuntaliiton selvitys lastensuojelusta (toim. Puustinen-Korhonen, 2013), Sosiaali- ja terveysministeriön raportti (STM 19/2013) sekä Valviran laatima valtakunnallinen lastensuojelun henkilöstöselvitys (Valvira 1/2014).

Toiseksi tieto on tärkeää, kun varsinainen selvitysprosessi on käynnistynyt. Seuraavissa kappaleissa käyn läpi tietojen saantiin ja tietojen luovuttamiseen liittyviä tärkeimpiä säännöksiä.

Keskityn tutkielmassani vain lastensuojelun, esitutinnan ja terveydenhuollon välillä kulkeviin tietoihin. Käsittelen tietojen kulkemista vain viranomaisen näkökulmasta. Selvittämisprosessi on kokonaisuus, jossa myös päiväkodilla ja koululla on tärkeä rooli,¹⁹⁴ mutta muiden toimijoiden väliseen tiedonkulkuun en voi paneutua tutkielman rajallisuuden vuoksi. En myöskään käsittele tiedon kulkua viranomaisten ja perheen välillä.

4.1. Oikeus yksityiselämän suojaan

Oikeusvaltiossa lähtökohtana on viranomaistoiminnan avoimuus ja julkisuus. Julkisuutta voidaan rajoittaa vain välttämättömien syiden vuoksi (PL 12.2 §). Julkisuusperiaate (JulkL 1 §) tarkoittaa, että viranomaisten asiakirjat ovat pääsääntöisesti julkisia ja jokaisella on halutessaan oikeus saada tieto viranomaisten toiminnasta.¹⁹⁵

Oikeus yksityiselämän suojaan rajoittaa julkisuusperiaatetta. Perustuslain 10 §:n 1 momentin mukaan ”[j]okaisen yksityiselämä, kunnia ja kotirauha on turvattu”. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artikla turvaa jokaisen oikeuden nauttia yksityis- ja perhe-elämään, kotiin ja kirjevaihtoon kohdistuvasta kunnioituksesta. Lapsen oikeus yksityisyyteen on turvattu erikseen LOS 16 artiklassa, jonka mukaan lapsen yksityisyyteen, perheeseen, kotiin tai kirjeenvaihtoon ei saa puuttua mielivaltaisesti. Jotta yksityiselämän turva toteutuisi, on yksityiselämään liittyvät tiedot lähtökohtaisesti määrätty salassa pidettäviksi.¹⁹⁶ Yksityselämän suoja vaatii, että salassa pidettävään tietoon oikeutettujen ja luovutettavien tietojen sisältöä ja käyttötarkoitusta rajoitetaan.¹⁹⁷

On tärkeää huomata, että salassapitovaatimuksen näkökulmasta myös toiset viranomaiset ovat sivullisen asemassa. Salassa pidettävien tietojen kulkeminen viranomaiselta toiselle vaatii erilliset säännökset.¹⁹⁸

¹⁹⁴ Ks. OM 32/2013, s. 5.

¹⁹⁵ Mäenpää 2016, s. 1.

¹⁹⁶ Mäenpää 2016, s. 34.

¹⁹⁷ Ks. SM 1/2014, s. 11.

¹⁹⁸ Mäenpää 2016, s. 228.

Suomen perustuslaki ei tarkemmin määrittele, mitä yksityiselämän suojan piiriin kuuluu, mutta esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännössä yksityiselämään on katsottu kuuluvaksi henkilökohtaiset suhteet ja henkilötiedot.¹⁹⁹ Myös Suomen oikeuskäytännössä on otettu kantaa siihen, mikä tieto kuuluu yksityiselämän suojan alaan. Tapauksessa KKO 2009:3 on todettu, että tieto rikoksen uhriksi joutumisesta kuuluu yksityiselämän piiriin.²⁰⁰

Henkilötietolain tarkoituksena on toteuttaa yksityiselämän suojaa (HTL 1 §). Laissa on määriteltä, että arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka kuvaavat tai on tarkoitettu kuvaamaan muun muassa rotua tai etnistä alkuperää, rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta ja henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia (HTL 11 §).

Rikoslaissa yksityiselämän suoja kattaa seuraavat säännökset: yksityiselämää loukkaavan tiedon levittäminen (RL 24:8), kunnianloukkaus (RL 24:9) ja törkeä kunnianloukkaus. (RL 24:10). Myös salassapitosäännösten rikkominen on erikseen säädetty rangaistavaksi (RL 40:5).

Julkisuuslaissa on säännöksiä salassapidosta, mutta sen ollessa yleislaki, löytyvät tarkemmat salassapitosäännökset muualta lainsäädännöstä. Julkisuuslain 22 §:ssä on säännös siitä, että viranomaisen on pidettävä salassa pidettäväksi säädetty asiakirja salassa eikä sitä saa näyttää tai luovuttaa tai antaa sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Se, mikä on määriteltä salassa pidettäväksi asiakirjaksi, selviää julkisuuslain 24 §:stä. Julkisuuslain 24 §:n 3 kohdan mukaan poliisille ja muille esitutkintaviranomaisille tehdyt ilmoitukset rikoksesta, esitutkintaa ja syyteharkintaa varten saadut ja laaditut asiakirjat ovat salassa pidettäviä. Myös sosiaalihuollon asiakkuutta koskevat asiakirjat ovat salassa pidettäviä 25 kohdan mukaan. Samaisen säännöksen 26 kohdan mukaan asiakirjat, jotka sisältävät tietoja rikosasiaan liittyvän henkilön yksityiselämään liittyvistä arkaluonteisista seikoista ovat salassa pidettäviä.

¹⁹⁹ Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytäntö, esim. M.K v France 18.4.2013 ja Saaristo and others v Finland 12.10.2010.

²⁰⁰ KKO 2009:3, perustelut kohta 9. Tapauksessa oli kyse yksityiselämän suojan ja sananvapauden välisestä suhteesta.

Edellä mainittujen säännösten perusteella, lapseen kohdistunut rikosepäily ja siihen liittyvät asiakirjat ovat salassa pidettävää tietoa. Jotta näitä tietoja voisi välittää eteenpäin sivullisena pidettävälle toiselle viranomaiselle, vaaditaan siihen oikeuttavat säännökset.

Yksi kaikkia selvitysprosessissa mukana olevia viranomaisia koskeva säännös on järjestämislaissa, jossa säädellään tutkimusyksikön²⁰¹ oikeudesta saada ja antaa tietoja. Lain 4 §:n 1 momentin mukaan tutkimusyksiköllä on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada poliisilta, syyttäjältä ja tuomioistuimelta kyseiseen tapaukseen liittyvät asiakirjat. Myös muut valtion ja kunnan viranomaiset sekä muut säännöksessä säädellyt tahot ovat velvollisia antamaan lasta koskevat tiedot ja selvitykset. Lain 4 §:n 2 momentin mukaan tutkimusyksikkö voi salassapitosäännösten estämättä luovuttaa tutkimuksen aikana kertyneet tiedot tutkimuksen pyytäneelle poliisille, syyttäjälle tai tuomioistuimelle.

Viranomaisen laatima asiakirja tulee julkiseksi julkisuuslain 6 §:n mukaan, jollei asiakirjan salassapidosta muuta säädetä. Näihin tilanteisiin ei ole tarpeellista keskittyä tässä yhteydessä.

4.2. Ilmoitusvelvollisuus poliisille

Tehokkaan selvitysprosessin edellytyksenä on, että tieto kulkee viranomaiselta toiselle mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Lastensuojelulain 25 §:n mukainen ilmoitusvelvollisuus on tärkeä säännös, joka mahdollistaa tiedon siirtymisen viranomaiselta toiselle salassapitosäännösten estämättä.

Selvitysprosessin esittelyn yhteydessä kävin läpi lastensuojelulain 25 §:n 1 momentin lastensuojeluilmoitusta. Kyseinen säännös määrittelee, keillä on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus. Ilmoitusvelvollisilla tarkoitan tässä yhteydessä lastensuojelulain 25 §:n 1 momentissa määriteltyjä henkilöitä ja tahoja, joihin kuuluu esimerkiksi lastensuojelun työntekijät.²⁰² Tässä kappaleessa käyn läpi enimmäkseen lastensuojelulain 25 §:n 3 momentin mukaista ilmoitusvelvollisuutta poliisille. Käytän termiä lastensuojeluilmoitus, mikäli tarkoitan lastensuojelulain 25 §:n 1 momentin mukaista ilmoitusta.

²⁰¹ Järjestämislaki 2 § 1 momentti määrittelee, mitä tutkimusyksiköllä tarkoitetaan.

²⁰² Edelleen on syytä muistaa, että LSL 25.2 §:n mukaan myös muu kuin 1 momentissa tarkoitettu henkilö voi tehdä lastensuojeluilmoituksen.

Lastensuojelulain ilmoitusvelvollisuutta koskeva säännös on muuttunut monesti viime vuosien aikana. Ilmoitusvelvollisuuden piiriä sekä ilmoitusvelvollisuuden alaa laajennettiin vuonna 2010.²⁰³ Lainmuutoksen tarkoituksena oli, että kynnys lastensuojeluun madaltuisi ja, että tukea tarvitseva lapsi ja perhe saataisiin mahdollisimman varhaisessa vaiheessa avun piiriin.²⁰⁴ Ennen vuoden 2010 lakimuutosta lastensuojeluilmoituksen tekeminen vaati suurempaa varmuutta. Aiemmin voimassa olleen säännöksen mukaan velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus oli, jos oli saanut tietää ”ilmeisestä perhe- ja yksilökohtaisen lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta”. Tämä aiheutti ongelman lastensuojelutarpeen määrittelystä.²⁰⁵ Nykyisin puhutaan mahdollisesta lastensuojelun tarpeen selvittämisestä eli enää ei vaadita ”ilmeistä” tarvetta. Ilmoituksen tekemisen tarve arvioidaan tapauskohtaisten seikkojen perusteella. Epäilyn ja siitä johtuvan huolen katsotaan olevan riittävä peruste.²⁰⁶

Vuonna 2010 täsmennettiin myös sitä, että salassapitovelvollisuus ei estä lastensuojeluilmoituksen tekemistä.²⁰⁷ Aikaisemmin tätä ei ollut nimenomaisesti kirjattu lakiin, mikä herätti tulkintaongelmia muun muassa sosiaalialalla työskentelevillä.²⁰⁸ Nykyisin laissa todetaan selkeästi ”salassapitosäännösten estämättä”.

Lanzaroten sopimuksen myötä lastensuojelulakia muutettiin vuonna 2012 siten, että ilmoitusvelvollisille tuli velvollisuus ilmoittaa poliisille, mikäli heillä on syytä epäillä lapsen joutuneen rikoslain 20 luvussa säädetyn seksuaalirikoksen kohteeksi. Aikaisemminkin ilmoitusvelvollisilla on ollut oikeus ilmoittaa suoraan poliisille epäilyistään, mutta nyt kyseessä on velvollisuus. Lanzaroten sopimuksen mukaan pelkkä oikeus ilmoituksen tekemiseen olisi ollut riittävää, mutta lastensuojelulain 25 §:n 3 momentti asettaa ilmoitusvelvollisille laajan velvollisuuden ilmoittaa epäilyistään.²⁰⁹

²⁰³ Ilmoitusvelvollisten määrän lisääminen vaikutti lastensuojeluilmoitusten määrän kasvuun. Ks. HE 164/2014, s. 43.

²⁰⁴ HE 225/2009, s. 6 ja s. 25-26.

²⁰⁵ Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle K1/2006, s. 34.

²⁰⁶ Aer 2012, s. 49.

²⁰⁷ HE 225/2009, s. 6.

²⁰⁸ Hirvelä 1997, s. 116.

²⁰⁹ HE 282/2010, s. 105.

Huomattavaa on, että vuoden 2012 muutos koski vain seksuaalirikoksia, mutta ei pahoinpitelyrikoksia.²¹⁰ Ilmoitusvelvollisilla säilyi edelleen oikeus tehdä ilmoitus, mikäli epäillään pahoinpitelyä. Säännös muuttui jälleen vuonna 2015 siten, että nyt velvollisuus koskee myös pahoinpitelyä. Muutoksen yhtenä tarkoituksena oli nopeuttaa rikostutkintaa.²¹¹

Lastensuojelulaki 25 §:n 3 momentti nykyisin:

Edellä 1 momentissa tarkoitetuilla henkilöillä on velvollisuus tehdä salassapitosäännösten estämättä ilmoitus poliisille, kun heillä on tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä, että lapseen on kohdistettu:

- 1) rikoslain 20 luvussa seksuaalirikoksena rangaistavaksi säädetty teko; tai
- 2) sellainen rikoslain 21 luvussa henkeen ja terveyteen kohdistuvana rikoksena rangaistavaksi säädetty teko, josta säädetty enimmäisrangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta.

Säännös velvoittaa tutkintapyyntönsä tekemiseen ja oikeuttaa tietojenluovutuksen.²¹² Käytännössä momentin toinen kohta tarkoittaa muun muassa pahoinpitelyä (RL 21:5), törkeää pahoinpitelyä (RL 21:6) ja heitteillepanoa (RL 21:14), mutta ei lievää pahoinpitelyä (RL 21:7). Lievästä pahoinpitelystä tulee silti tehdä lastensuojeluilmoitus.²¹³ Myös niissä tapauksissa, joissa tehdään ilmoitus poliisille, tulee tehdä lisäksi lastensuojeluilmoitus, ellei sitä ole jo tehty.²¹⁴

Edellä kuvatuin tavoin lainsäädäntöä on selkiytetty ilmoitusvelvollisuuden osalta, joten ei ole ainakaan lainsäädännöllistä estettä ilmoittaa epäilyistä eteenpäin. Yhteistyötä on myös tehostettu.²¹⁵ Lastensuojelu voi tarvittaessa konsultoida poliisia ja toisinpäin.²¹⁶ Ilmoitusvelvollisuuden laajentamisen voidaan tulkita olevan osoitus lainsäätäjän tahdosta helpottaa tiedon kulkeamista eri viranomaisten välillä.

Käytännössä asia ei välttämättä ole niin yksinkertainen kuin lainsäädäntö antaisi olettaa. Lainsäädäntö yksiselitteisesti velvoittaa ilmoittamaan epäilyistä, mutta esimerkiksi päiväkodin tai

²¹⁰ HE 282/2010, s. 121.

²¹¹ HE 164/2014, s. 2.

²¹² Rätty 2010, s. 207.

²¹³ Lievä pahoinpitely voi olla esimerkiksi tukistamista.

²¹⁴ HE 282/2010, s. 105.

²¹⁵ Esim. Lastensuojelun keskusliitto 27.3.2014: Nurmijärven kunnan avoimen yhteistyön toimintamalli lastensuojeluissa palkittiin parhaana lastensuojelutekona vuonna 2014.

²¹⁶ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 1.

lastensuojelun työntekijät saattavat menettää puheyhteyden vanhempiin, jos he tekevät ilmoituksen lastensuojelulle tai poliisille.²¹⁷ Ilmoituksen tekemisellä on tarkoitus varmistaa, että lapsen oikeus erityiseen suojeluun toteutuu viivytyksettä,²¹⁸ mutta yhteistyön merkitystä vanhempien kanssa ei saa unohtaa. Puheyhteyden menetys lapsen vanhempiin hankaloittaa viranomaisen työn suorittamista.

Varsinkin epäselvissä tapauksissa ilmoituksen tekemisessä ilmenee epäröintiä. Viranomaisen saattaa jättää tekemättä ilmoituksen poliisille, jos kyseessä on esimerkiksi lievä tai henkinen väkivalta, jonka tunnistaminen ei ole yksinkertaista. Selvissä tapauksissa lapsilla näkyy merkkejä väkivallasta, jolloin ilmoituksen tekeminen ongelmattomaa.²¹⁹ Ilmoitusvelvollisuuden sääntämistä koskevassa lakivaliokunnan mietinnössä on todettu, että ilmoitusvelvollisuus on, kun henkilöllä on ”tehtävässään tietoon tulleiden seikkojen perusteella syytä epäillä” lapsen kohdistunutta seksuaalirikosta.²²⁰

Lastensuojelulain tavoitteista²²¹ saadaan perusteet sille, milloin lastensuojelun tarve (LSL 25.1 §) on syytä selvittää.²²² Lastensuojelulain 25 § 3 momentti jättää kuitenkin avoimeksi sen, milloin ”syytä epäillä” –kynnys ylittyy. Terminologisesti lastensuojelulain kynnys on sama kuin esitutkintalaissa, jota voidaan käyttää vertailukohtana. Esitutkintalain 3 luvun 3 §:n mukaan esitutkintaviranomaisen tulee toimittaa esitutkinta, kun sille tehdyn ilmoituksen perusteella tai muuten on syytä epäillä, että rikos on tehty.

Rikosprosessissa käytettävä todennäköisyysasteikko voidaan jakaa kolmeen. Esitutinnan toimittamiskynnyksessä on kyseessä alin todennäköisyyden aste.²²³ Asteikon keskellä on syytekynnys, jonka ylittyminen edellyttää todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn tueksi.²²⁴ Syyte on nostettava, jos syytekynnys ylittyy. Korkein todennäköisyyden aste vaaditaan langettavan päätöksen antamiseksi, sillä tuomitsemiskynnys vaatii täyden näytön tapahtuneesta rikoksesta.²²⁵

²¹⁷ Ruponen ym. 2012, s. 25.

²¹⁸ Araneva 2016, s. 78.

²¹⁹ Ellonen & Pösö 2014, s. 743.

²²⁰ LaVM 43/2010, s. 10.

²²¹ LSL 1 §: Lain tarkoituksena on turvata lapsen oikeus turvalliseen kasvuympäristöön, tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen sekä erityiseen suojeluun.

²²² Ojala 2012, s. 247.

²²³ Hirvelä 2006, s. 271.

²²⁴ Helminen ym. 2014, s. 275.

²²⁵ Hirvelä 2006, s. 271.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 3 §:n 2 momentin mukaan syyllisyydestä ei saa jäädä varteenotettavaa epäilyä.²²⁶

Syytä epäillä -kynnyksen ylittämistä ei ole määritelty tarkasti missään.²²⁷ Voidaan kuitenkin todeta, että väite lapseen kohdistuneesta rikoksesta vaatii jotain konkreettista tuekseen. Pelkkä puhdas epäily, ilman mitään konkreettista syytä, ei riitä. Jotta ilmoitusvelvollisen epäily lapsen seksuaalisesta hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä ylittäisi ilmoituskynnyksen, pitää tiedossa olla esimerkiksi uskottavana pidettävä tapahtumainkulku.²²⁸ Ilmoituskynnys ei edellytä täyttä varmuutta tai edes todennäköisiä syitä rikoksen tapahtumisesta. Epäilyn on voinut aiheuttaa esimerkiksi lapsen käyttäytyminen tai muilta henkilöiltä saadut tiedot, jotka ovat antaneet aiheen epäillä lapseen kohdistunutta rikosta.²²⁹

Ilmoitusvelvollisuuden rikkominen voi tulla kyseeseen, jos virkamies ei tee ilmoitusta poliisille tilanteissa, joissa hänellä olisi siihen velvollisuus. Mikäli kyseessä on tulkinnanvarainen tilanne, eikä ilmoitusvelvollinen tällaisessa tilanteessa tee ilmoitusta poliisille, ei kyseessä ole ilmoitusvelvollisuuden rikkominen. Ilmoitusvelvollisuutta ei rikota myöskään tilanteessa, jossa ilmoitus poliisille tehdään, vaikka jälkikäteen mietittynä syytä epäillä -kynnys ei täytykään. Ilmoitusvelvollisella on siis harkintavaltaa asiassa.²³⁰ Tulkinnanvaraisen tilanteen määrittely on hankalaa.²³¹

Ilmeisen väärä ilmoitus voi kuitenkin täyttää kunnianloukkauksen määritelmän, joten ilmoituksen perusteena tulee todennäköisiä syitä.²³² Ilmoitusta ei tarvitse yksilöidä tiettyyn henkilöön vaan omien havaintojen kertominen ja pyyntö ryhtyä toimenpiteisiin riittävät. Aikuisten tehtävänä on puuttua, mikäli he epäilevät lapseen kohdistunutta rikosta. Avun pyytämistä ei saa jättää lapsen vastuulle.²³³

²²⁶ Jokela 2015, s. 361: Kaiken järkevä epäilyn ulkopuolella, ”beyond resonable doubt”. Ks. myös Jonkka 1991, s. 73.

²²⁷ Hirvelä 2006, s. 271-273.

²²⁸ Ojala 2012, s. 249.

²²⁹ HE 164/2014, s. 145. Ks. myös kappale 3.1. epäilyn syntymisestä.

²³⁰ Ojala, 2012, s. 250.

²³¹ Tulkinnan apuna voidaan käyttää ennakkoratkaisua KKO 2010:75. Tapauksessa oli kyse sotilasrikoksesta ja siitä olisiko esimiehenä toimineen komentajan pitänyt ryhtyä toimenpiteisiin epäilyjen suhteen. Ks. myös Ojala 2012, s. 250.

²³² Tapauksessa KKO 2006:10 oli kyse tilanteesta, jossa henkilö oli tehnyt ilmoituksen väittäen toisen henkilön syyllistyneen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön. Vastaaaja ei varmistanut ilmoittamiensa seikkojen todenperäisyyttä. Vastaaaja tuomittiin kunnianloukkauksesta.

²³³ Hirvelä 2006, s. 325-326.

Ilmoituksen tekemistä harkittaessa tulee muistaa lapsen etu. Lapsella on oikeus erityiseen suojeluun ja turvallisuuteen.²³⁴ Turha ilmoitus ei ole lapsen edun mukaista, mutta on selvää, ettei sitä ole ilmoittamatta jättäminenäkään. Näkisin, että on tärkeämpää varmistaa lapsen turvalliset olot kuin jättää puuttumatta mahdollisiin epäkohtiin. Puuttumatta jättämisellä voi olla kohtalokkaammat seuraukset. Ilmoituksen tekemisellä ei tarkoiteta syyllistää ketään. Ilmoituksen tekeminen tarkoittaa vain sitä, että viranomaiset selvittävät, onko lapsella kaikki hyvin. Lastensuojelu selvittää mahdollisen lastensuojelun tarpeen ja poliisi huolehtii esitutkinnasta.

Lastensuojelulain 25 §:n 3 momentin mukainen ilmoitusvelvollisuus on tärkeä säännös, joka mahdollistaa tiedon kulkemisen viranomaiselta toiselle varhaisessa vaiheessa. Tiedon kulku varhaisessa vaiheessa on ensiarvoisen tärkeää tehokkaan ja nopean prosessin kannalta. Ilmoitus poliisille voi käynnistää selvitysprosessin. Tällöin ollaan tilanteessa, jossa rikosta vasta epäillä. Selvitysprosessin käynnistyttyä tiedon kulku on myös tärkeää. Näitä muita tilanteita, joissa käsillä ei ole ilmoitusvelvollisuutta, käsitellään seuraavaksi.

4.3. Tietojen luovutus toiselle viranomaiselle

Ongelma tiedon kulussa on saattanut johtua lastensuojelulain 25 §:n ilmoitusvelvollisuudesta. Ennen aikaisemmassa kappaleessa käsitellyjä lainmuutoksia säännös oli ollut epäselvä muun muassa salassapitosäännösten suhteen. Lainmuutokset paransivat tilannetta ja nykyisin lastensuojelulain 25 § toteaa suoraan, että ilmoitus lastensuojelulle tai poliisille voidaan tehdä ”salassapitosäännösten estämättä”. Tiedon kulun ongelma ei olekaan enää välttämättä kyseisessä säännöksessä.²³⁵

Lastensuojelulain 25 § sallii epäilystä ilmoittamisen varhaisessa vaiheessa. Tässä vaiheessa tieto, joka kulkee viranomaiselta toiselle, koskee vain rikosepäilyä. Totesin aikaisemmin, että epäily vaatii jotain konkreettista tuekseen, esimerkiksi uskottavana pidettävän tapahtumainkulun. Ilmoituskentekovaiheessa viranomaisella saattaa olla tiedossa muitakin asiaan vaikuttavia tietoja. Nämä muut tiedot voivat olla esimerkiksi tietoja lapsen vanhemman terveydentilasta. Onnistuneen selvitysprosessin kannalta myös muut tiedot lapsen ja perheen olosuhteista voivat

²³⁴ Lapsen oikeuksien sopimuksen käsikirja 2011, s. 98.

²³⁵ Ks. SM 35/2012, s. 20-21.

olla tärkeitä. Tietojen luovuttaminen muussa yhteydessä kuin lastensuojeluilmoituksen tai poliisille ilmoittamisen yhteydessä on ongelmallista. Mikäli viranomainen ei ilmoituskentekohetkellä ilmoita eteenpäin kaikkia tiedossaan olevia ja asiaan vaikuttavia tietoja, ne eivät välttämättä välity eteenpäin myöhemminkään viranomaisten vedotessa salassapitosäännöksiin.²³⁶

Ongelmallisen tilanteesta tekee se, että jokaisella viranomaisella on omat sovellettavat salassapito- ja tietojenluovutussäännöksensä. Tämä lainsäädännön hajanaisuus voi aiheuttaa epäselvyyttä, kun toisen viranomaisen toimintaa koskevaa lainsäädäntöä ei tunneta. Lastensuojelun työntekijöille tehdyn tutkimuksen²³⁷ mukaan asioiden hoitamista vaikeuttaa se, ettei tiedetä mitä tietoja voidaan luovuttaa ja onko tiedoilla merkitystä asian hoitamiseksi.²³⁸

Kuten kerroin, lapsen kohdistuvassa rikosepäilyssä on aina kyse yksityiselämän suojan piiriin kuuluvista tiedoista, jotka vaativat erityiset säännökset, jotta tietoja voidaan antaa eteenpäin sivulliselle. Seuraavissa kappaleissa käyn läpi näitä erityisiä tietojen luovuttamiseen oikeuttavia, paikoin velvoittavia, säännöksiä.

4.3.1. Lastensuojelu

Lastensuojelussa käsiteltävät tiedot ovat pääsääntöisesti salassa pidettäviä sosiaalihuollon asiakaslain 14 §:n nojalla:

Sosiaalihuollon asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai muusta yksityisestä henkilöstä, ovat salassa pidettäviä.

Salassa pidettävää asiakirjaa tai sen kopiota tai tulostetta siitä ei saa näyttää eikä luovuttaa sivulliselle eikä antaa sitä teknisen käyttöyhteyden avulla tai muulla tavalla sivullisen nähtäväksi tai käytettäväksi.

Asiakirjan salassapidon lakkaamisesta sosiaalihuollossa on voimassa, mitä siitä säädetään viranomaisten toiminnan julkisuudesta annetun lain 31 §:ssä.

²³⁶ Esim. SM 35/2012, s. 26.

²³⁷ Puustinen-Korhonen 2013: Kuntaliitto laati kyselytutkimuksen, jossa selvitettiin muun muassa viranomaisyhteistyön toimivuutta ja lastensuojelun tilanteen arviointia. Kyselyyn saapui vastauksia yhteensä 195 kappaletta. Raportin on kirjoittanut Aila Puustinen-Korhonen. Käyn tutkimukseen tulleita vastauksia läpi seuraavissa kappaleissa.

²³⁸ Puustinen-Korhonen 2013, s. 20.

Työntekijöiden vaitiolo on turvattu sosiaalihuollon asiakaslain 15 §:ssä. Jotta vaitiolovelvollisuus voitaisiin rikkoa ja luovuttaa tietoja sivulliselle, tarvitaan erityinen säännös. Edellä käsitelin lastensuojelulain mukaista ilmoitusvelvollisuutta, joka on yksi poikkeus salassapitosäännöksiin.

Toinen poikkeus salassapitosäännöksiin löytyy sosiaalihuollon asiakaslaista. Kyseisen lain 18 §:n 1 momentin mukaan salassa pidettäviä tietoja saa antaa muulle viranomaiselle, jos se on välttämätöntä lapsen edun vuoksi. Kyseisen lainkohdan 2 momentin mukaan tietoja saa luovuttaa poliisille, syyttäväviranomaiselle tai tuomioistuimelle pyydettyäessä, jos se on tarpeen rikoksen selvittämiseksi. Lisäksi edellytetään, että kyse on rikoksesta, josta on säädetty ilmoitusvelvollisuus rikoslain 15 luvun 10 §:ssä tai jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta. Poliisin pyytäessä tietoja sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:n 2 momentin nojalla, sosiaalityöntekijällä on velvollisuus antaa tiedot.²³⁹

Oma-aloitteisesta tietojen luovuttamisesta säädetään sosiaalihuollon asiakaslain 18 §:n 3 momentissa, jonka mukaan sosiaalityöntekijä saa luovuttaa oma-aloitteisesti tietoja salassa pidetystä asiakirjasta, jos epäillään rikosta, jonka enimmäisrangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta tai sitä vähäisempään rikokseen, jos tietojen luovuttamisen arvioidaan olevan välttämätöntä lapsen edun tai erittäin tärkeän yleisen tai yksityisen edun vuoksi. Säännöksen mukaan tietojen luovuttaminen on sallittua myös tilanteissa, joissa saadaan tietoa olosuhteista, joiden perusteella on syytä epäillä jonkun olevan vaarassa joutua henkeen tai terveyteen kohdistuvan rikoksen kohteeksi (AsiakasL 18.3).

Esimerkiksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön enimmäisrangaistus neljä on vuotta vankeutta, joten sosiaalityöntekijä saisi luovuttaa tietoja oma-aloitteisesti asiakkaan suostumuksesta riippumatta, jos epäillään seksuaalista hyväksikäyttöä. Tietojen luovuttamisen voidaan pitää välttämättömänä myös lapsen edun vuoksi. Sosiaalityöntekijä joutuu arvioimaan aina kokonaisuutta harkitessaan tietojen oma-aloitteista luovuttamista. Sosiaalityöntekijän ei odoteta tietävän eri rikosten rangaistusmaksimeja, mutta hän voi pyytää selvitystä poliisilta.²⁴⁰

²³⁹ Rätty 2007, s. 158-159.

²⁴⁰ Rätty 2007, s. 158.

Jo lastensuojelun asiakkuus on salassa pidettävää tietoa (AsiakasL 14.1 §). Tästä seuraa, etteivät lastensuojelun työntekijät lähtökohtaisesti saisi ilmoittaa muille viranomaisille lastensuojelun asiakkuudesta. Kuntaliiton tekemästä tutkimuksesta kävi ilmi, että lastensuojelun työntekijöiden mielestä viranomaisyhteistyö paransi, mikäli lastensuojeluviranomainen voisi ilmoittaa lastensuojeluilmoituksen tehneelle viranomaiselle, että asia on otettu käsittelyyn.²⁴¹ Vuonna 2014 laaditun Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen *Lastensuojelun käsikirjan* mukaan lastensuojelu voi antaa lastensuojeluilmoituksen tehneelle viranomaiselle tiedon ilmoituksen vastaanottamisesta sekä ilmoittaa asiaa hoitavan työntekijän yhteystiedot.²⁴² Asiaa käsittelevän viranomaisen tietojen antaminen on askel eteenpäin kohti toimivaa viranomaisyhteistyötä. Tällöin asiaa hoitavilla viranomaisilla on selvillä, kehen he voivat tarvittaessa olla yhteydessä asian johdosta.

Ei kuitenkaan riitä, että sosiaalityöntekijöillä on selvät säännökset ja ohjeistukset, missä tilanteissa salassa pidettäviä tietoja voi luovuttaa, jos yhteistyötahoilla ei ole omalta osaltaan selkeää ohjeistusta. Ongelmallisia ovat varsinkin tilanteet, joissa lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilystä on ilmoitettu poliisille, muttei lastensuojelulle.²⁴³ Tällöin lastensuojelulla ei ole tietoa siitä, että lapsen epäillään joutuneen rikoksen uhriksi. Näin vakavassa tilanteessa olisi toivottavaa, että myös lastensuojelu selvittäisi vaatiiko tilanne lastensuojelullisia toimia. Tilanne saattaa myös vaihdella kunnittain johtuen vaihtelevista käytännöistä, vaikka lastensuojelulaki velvoittaa moniammatilliseen yhteistyöhön.²⁴⁴

4.3.2. Esitutkinta

Selvitysprosessissa on pidettävä huolta siitä, että oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin edellytykset täyttyvät. Edellä käsiteltiin sitä, miten oikeudenkäynti on ymmärrettävä tässä yhteydessä laajasti siten, että se käsittää myös esitutkinnan. Oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin yhtenä ulottuvuutena on julkisuus.²⁴⁵ Oikeudenkäynnin julkisuuteen on kuitenkin poikkeuksia esitutkinnasta alkaen. Poliisi saa esitutkinnan aikana tietoonsa paljon arkaluonteisia tai yksityisiä

²⁴¹ Puustinen-Korhonen 2012, s. 13.

²⁴² THL, Lastensuojelun käsikirja ja Lastensuojelun laatusuositus 2014, s. 25.

²⁴³ Puustinen-Korhonen 2013, s. 20.

²⁴⁴ STM 19/2013, s. 35.

²⁴⁵ Ks. PL 21 §.

tietoja. Luottamus poliisiin vaitioloon saattaa usein olla edellytys tietojen saamiselle. Muun muassa näiden syiden vuoksi esitutkimateriaalien julkisuutta on pitänyt rajoittaa.²⁴⁶ Pääsääntöisesti esitutkimateriaalit ovat salassa pidettävää tietoa julkisuuslain 24 §:n nojalla. Erityislajeilla tietojen salassapito on turvattu tarkemmin.

Poliisilain 7 luvussa säädetään poliisin vaitiolovelvollisuudesta ja –oikeudesta.²⁴⁷ Poliisilain 7 luvun 1 §:n mukaan poliisin henkilöstöön kuuluvalla virkamiehellä salassapitovelvollisuus. Tämän lisäksi poliiseilla on vaitiolo-oikeus 7 luvun 3 §:n mukaan. Kyseisen lainkohdan mukaan poliisin henkilöstöön kuuluva ei ole velvollinen ilmaisemaan muun muassa salassa pidettäviä taktisia tai teknisiä menetelmiä.

Poliisilain 7 luvun 2 §:n 1 momentin mukaan vaitiolovelvollisuus ei kuitenkaan estä tietojen antamista viranomaiselle, jolla säädetyn tehtävänsä vuoksi on tarve saada tieto muuten salassa pidettävästä seikasta. Vaitiolovelvollisuus ei koske myöskään tapauksia, joissa tietojen ilmaisemiselle on painava syy hengen tai terveyden vaarallisen tapahtuman estämiseksi (PoL 7:2.2).

Esitutkintalain 11 luvussa säädetään erikseen ilmaisukiellosta (ETL 11:5) ja salassapitovelvollisuudesta (ETL 11:6). Ilmaisukielto tarkoittaa sitä, että jos esitutkinnassa läsnä olevalle ilmaistaan tutkintaan liittyviä seikkoja, jotka eivät ole ennestään hänen tiedossaan, tutkinnanjohtaja voi kieltää ilmaisemasta niitä sivullisille esitutkinnan aikana. Ilmaisukiellon edellytyksenä on, että seikkojen ilmitulo voisi vaikeuttaa rikoksen selvittämistä tai aiheuttaa asianosaiselle tai muulle henkilölle haittaa tai vahinkoa (ETL 11:5). Ilmaisukielto ei kuitenkaan vaikuta julkisuuslain 23 §:n 2 momentista aiheutuvaan salassapitovelvollisuuteen. Esitutkintaviranomaisen tulee selostaa kiellon saajalle kiellon ja salassapitovelvollisuuden suhdetta ja salassapitovelvollisuuden sisältöä muutenkin (ETL 11:6).

Poliisilla on lastensuojelulain 25 §:n mukainen velvollisuus salassapitosäännösten estämättä tehdä lastensuojeluilmoitus, mikäli poliisi saa tietää lapsesta, jonka tilanne edellyttää mahdollista lastensuojelutarpeen selvittämistä. Poliisi voi myös salassapitosäännösten estämättä pyytää lastensuojelusta arviota lastensuojelun tarpeesta lastensuojelulain 25a §:n nojalla.

²⁴⁶ Helminen ym. 2012, s. 844.

²⁴⁷ Syyttäjänlaitoksesta annetun lain 25a §:n mukaan vaitiolovelvollisuus koskee myös syyttäjiä.

Poliisi on myös sosiaalihuollon asiakaslain 20 §:n nojalla salassapitosäännösten estämättä velvollinen luovuttamaan sosiaalihuollon asiakassuhteeseen olennaisesti vaikuttavia tietoja, jos ne ovat välttämättömiä sosiaalihuollon järjestämiseksi tai siihen liittyvien toimenpiteiden toteuttamista varten. Esimerkiksi lastensuojelun tarpeen selvittäminen on tilanne, jossa muiden viranomaisten tiedot ovat tarpeen (LSL 26 §). Tällöin lastensuojelu voi pyytää poliisilta tietoja.

Poliisilain 4 luvun 2 §:n mukaan ”poliisilla on - - oikeus saada viranomaiselta ja julkista tehtävää hoitamaan asetetulta yhteisöltä poliisille kuuluvan tehtävän suorittamiseksi tarpeelliset tiedot ja asiakirjat maksutta ja salassapitovelvollisuuden estämättä”. Poliisin tiedonsaantioikeus ei rajoitu pelkästään rikoksen tutkimiseen vaan koskee kaikkia poliisin virkatehtäviä.

Oikeudenkäymiskaaren 17 luvun säännökset todistamiskiellosta asettavat rajoituksia poliisin tiedonsaantioikeuteen. Pääsääntöisesti virkamies ei saa todistaa salassa pidettävästä asiakirjasta (OK 17:12). Poikkeuksen tähän muodostaa edellä käsitelty sosiaalihuollon asiakaslain 18 §.

Jos esimerkiksi lastensuojelussa saadaan tieto hankkeella olevasta rikoksesta, on siitä ilmoitettava poliisille oma-aloitteisesti välittömästi. Salassapitosäännökset eivät estä ilmoittamasta törkeistä, valmisteilla olevista rikoksista (RL 15:10). Tämä ilmoitusvelvollisuus koskee jokaista, joka tietää muun muassa raiskauksen, törkeän raiskauksen, törkeän lapsen seksuaalisen hyväksikäytön, murhan, tapon, törkeän pahoinpitelyn tai ihmiskaupan olevan hankkeilla. Säännös koskee siis valmisteilla olevia rikoksia, ei jo tehtyjä rikoksia. Säännöksen mukaan se, joka tietää jonkun säännöksessä mainitun rikoksen olevan hankkeilla eikä ajoissa, kun rikos olisi vielä estettävissä, anna siitä tietoa viranomaiselle tai sille, jota vaaraa uhkaa, on tuomittava, jos rikos tai sen rangaistava yritys tapahtuu, sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.

Lastensuojeluviranomainen on velvollinen antamaan poliisille tarpeelliset tiedot salassapitosäännösten estämättä tehdessään ilmoituksen epäilystä lapsen seksuaalisen hyväksikäytöstä tai pahoinpitelystä. Poliisi toimittaa esitutinnan, mikäli lastensuojelun tekemän ilmoituksen perusteella on syytä epäillä, että rikos on tehty (ETL 3:3). Lastensuojelua koskevassa osiossa totesin, että lastensuojelu saa antaa asiaa käsittelevän työntekijän yhteystiedot poliisille. Mikään

säännös ei kuitenkaan velvoita poliisia jatkamaan yhteydenpitoa lastensuojelun kanssa. Poliisilla on myös omat tutkinnalliset syynsä olla kertomatta asioista eteenpäin,²⁴⁸ mutta lastensuojelulle olisi hyödyllistä saada tietoa poliisilta muun muassa tutkinnan etenemisestä. Tietojen puutteellisuus voi johtaa esimerkiksi asioiden käsittelyn pitkittymiseen.²⁴⁹ Lapsen edun mukaista olisi nopea käsittely.

4.3.3. Terveydenhuolto

Potilastietojen salassapitoa on pidetty yhtenä tärkeimmistä terveydenhuollon eettisistä periaatteista, sillä hoitosuhteen luottamuksellisuuden katsotaan olevan toimivan hoitosuhteen edellytys.²⁵⁰ Terveydenhuollon ammattihenkilöt ovat suoraan asemansa perusteella salassapitovelvollisia. He eivät saa ilmaista sivulliselle yksityisen tai perheen asiaa, josta he ovat saaneet tehtävänsä perusteella tiedon (laki terveydenhuollon ammattihenkilöistä 17 §). Julkisuuslain 24 §:n 25 kohdan mukaan kaikki terveydentilaa koskevat tiedot ovat salaisia. Salassapidon piiriin kuuluu jo pelkkä terveydenhuollon asiakkuus.²⁵¹ Kaikilla terveydenhuollossa työskentelevillä on nimenomainen kieltä luovuttaa potilasasiakirjojen tietoja (potilaslaki 13 §).

Salassapitosäännökset eivät kuitenkaan ole ehdottomia. Niistä poikkeamiseen täytyy löytyä peruste lainsäädännöstä. Ensinnäkin lastensuojelulaki velvoittaa terveydenhoitohenkilökuntaa ilmoittamaan salassapitosäännösten estämättä epäilyistä hyväksikäytöstä ja pahoinpitelystä poliisille sekä tekemään lastensuojeluilmoituksen (LSL 25 §). Lisäksi lievistä pahoinpitelyepäilyistä tulee tehdä lastensuojeluilmoitus (LSL 25 §).

Toiseksi tietoja voidaan luovuttaa myös potilaan suostumuksella. Henkilötietolain 3 §:n mukaan suostumuksen täytyy olla vapaaehtoinen, tietoinen ja yksilöity. Suostumuksen tulee lisäksi olla nimenomainen, sillä terveystiedot ovat arkaluonteisia tietoja (HTL 12 §).

Lasta hoidetaan yhteisymmärryksessä hänen kanssaan, mikäli se on hänen ikäänsä ja kehitystasoonsa nähden mahdollista. Jos lapsi ei kykene päättämään hoidostaan, häntä hoidetaan yhteisymmärryksessä hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajan kanssa (potilaslaki 7 §).

²⁴⁸ Mahkonen 2010, s. 25.

²⁴⁹ Puustinen-Korhonen 2012, s. 21.

²⁵⁰ Lohiniva-Kerkelä, 2007, s. 159.

²⁵¹ Lohiniva-Kerkelä 2007, s. 165.

Salassapitosäännökset eivät ole este ilmoittaa epäilystä hyväksikäytöstä, mutta terveydenhoitohenkilökunnan voi olla vaikea tunnistaa tapauksia, mikäli hyväksikäyttöepäily ei ole ollut heidän tiedossaan ennen kuin lapsi saapuu sairaalaan tai terveyskeskukseen tutkimuksiin.²⁵² Mikäli lapsi saapuu tutkimuksiin muiden asioiden johdosta, voi tapaaminen olla niin lyhyt, että tilanteessa on vaikea huomata hyväksikäyttöä.²⁵³ Olisi tärkeää, että terveydenhoitohenkilökunnallekin välittyisi tietoja lapsen ja perheen tilasta, jotta he osaisivat kiinnittää huomiota lapsen kokonaistilanteeseen. Myös niistä tapauksista, joissa lapsi saapuu tutkimuksiin muiden asioiden johdosta eikä pahoinpitelyä tai hyväksikäyttöä epäillä, tulisi tarvittaessa voida välittää tietoja eteenpäin esimerkiksi lastensuojelulle. Ne tiedot saattaisivat olla tärkeitä ongelman tunnistamisen kannalta.

4.4. Tietojen vaihto – viranomaisyhteistyön edellytys ja este

Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämisessä moniammatillinen yhteistyö on onnistuneen prosessin avain. Onnistunut yhteistyö vaatii tietojen kulkemista viranomaisten välillä. Tietojen luovutus tietyllä tavalla rikkoo yksilön oikeutta yksityiselämän suojaan ja samalla pakottaa ammattilaiset luopumaan vaitiolovelvollisuudestaan. Voidaan kuitenkin perustellusti kysyä, onko perheväkivalta, ja erityisesti lapsiin kohdistunut väkivalta, yksityisasia.

Kuten edellä esitetystä voi huomata, viranomaisten yhteistyöhön ja tietojen vaihtoon liittyvät säännökset ovat hajallaan yleis- ja erityislaeissa. Niitä ei välttämättä tunneta riittävästi.²⁵⁴ THL:n Lastensuojelun käsikirjassa on selvennetty viranomaisten välistä tietojen vaihtoa. Käytännön työtä tekevät viranomaiset kokevat silti tietojen luovuttamiseen liittyvät säännökset epäselviksi tai ovat muutoin epävarmoja oikeuksistaan, vaikka lainsäädäntö sinällään mahdollistaakin tietojen vaihdon.²⁵⁵ Tällaisessa tilanteessa virkamies saattaa vedota salassapitovelvollisuuteen ja saattaa olla luovuttamatta tietoja.²⁵⁶ Varsinkin oma-aloitteinen tietojen luovutus vaatii myös aina tilannekohtaista kokonaisharkintaa, johon vaikuttavat useat eri tekijät.

²⁵² Liias 2009, s. 34-37.

²⁵³ Liias 2009, s. 39.

²⁵⁴ STM 19/2013, s. 33.

²⁵⁵ Puustinen-Korhonen 2013, s. 15.

²⁵⁶ Puustinen-Korhonen 2013, s. 21.

Lainsäädäntö ei ole täysin ajan tasalla moniammatillisen yhteistyön näkökulmasta. Jokainen viranomainen tulkitsee lakia omasta näkökulmastaan.²⁵⁷ Viranomaisilla on myös omat intressinsä, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään.²⁵⁸ Eri ammattiryhmien terminologian ja toimintatapojen ymmärtämättömyys voi myös aiheuttaa hankaluuksia. Toisten ammattilaisten työn sisällön tunteminen olisi ensisijaisen tärkeää onnistuneessa viranomaisyhteistyössä.²⁵⁹ Näin pystyttäisiin vähentämään epätietoisuutta ja mahdollisia ennakkoluuloja.²⁶⁰ Toisten viranomaisten lainsäädännön tuntemisessa on kyse myös virkamiesten omasta oikeusturvasta. Esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön olisi tärkeää tietää rikostutkinnan perusperiaatteista ja yleisesti rikosprosessin kulusta, koska lapselle tehtävät tutkimukset ovat osa esitutkintaa. Niissä tulee ottaa huomioon esitutkinnan ja oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin periaatteet, jottei kenenkään perustavanlaatuisia oikeuksia rikota.²⁶¹

Lainsäädäntö oikeuttaa ja välillä velvoittaa tietojen siirtoon viranomaiselta toiselle. Miksi tiedot lapsen seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäilyistä tai näihin tilanteisiin liittyvistä muista olennaisista tiedoista eivät aina välity eteenpäin? Eri selvityksissä on kiinnitetty huomiota mahdollisiin syihin, joita käyn seuraavaksi läpi.

4.4.1. Lapsen tilanteen tunnistaminen

Käsittelin aikaisemmissa jaksoissa tietojen luovutusta ensin ilmoitusvelvollisuuden yhteydessä ja sitten selvitysprosessin aikana. Tietojen luovutus on tärkeää jo epäilyn ilmitulon yhteydessä ja ennen sitä, jotta lapsen hankala tilanne tunnistettaisiin.

Yksi syy tiedon huonon kulkuun on se, että lapsen tilannetta ja ongelmaa ei tunnisteta. Tähän kiinnitettiin huomiota muun muassa 8-vuotiaan tytön tapauksessa, jossa todettiin, että lapsesta saatuja tietoja ei koottu yhteen ja tilanteen vakavuutta ei tunnistettu yksittäisten merkkien perusteella.²⁶² Jos ongelmaa ei tunnisteta, ei siitä myöskään osata välittää tietoa eteenpäin, vaikka lainsäädäntö sen mahdollistaisikin.

²⁵⁷ Humppi & Ellonen 2010, s. 195.

²⁵⁸ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 22.

²⁵⁹ Hirvelä 2006, s. 28.

²⁶⁰ Puustinen-Korhonen 2013, s. 16.

²⁶¹ Hirvelä 2006, s. 358.

²⁶² OM 32/2013, s. 5.

Nykyisin varsinkin lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on ruvettu tunnistamaan aiempaa paremmin. Viranomaisia on myös koulutettu tunnistamaan pahoinpitely- ja hyväksikäyttötapauksia.²⁶³ Koulutus on jatkossakin tarpeen. Eri ammattilaisten yhteistyötä pitäisi osata hyödyntää tehokkaasti myös ongelman tunnistamisessa.²⁶⁴

Ammattilaiset eivät aina tunnista ongelmaa, vaikka se olisi aivan heidän edessään.²⁶⁵ Syitä tähän voi olla monia.²⁶⁶ Joskus viranomainen ei näe kokonaisuutta eikä yksi osa tarinasta riitä paljastamaan koko kuvaa²⁶⁷ tai selvät merkit nähdään, mutta niitä ei ymmärretä²⁶⁸. Väkivallan uhkaa saatetaan myös vähätellä.²⁶⁹ Lapsen seksuaaliset hyväksikäyttäjät ja pahoinpitelijät saattavat olla lapselle tuttuja aikuisia. He saattavat olla tavallisia, siististi pukeutuvia, työssäkäyviä ihmisiä. Viranomaisten voi olla mahdoton uskoa, että ulkokuori pettäisi niin pahasti.²⁷⁰

Joissain viranomaisissa lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja pahoinpitelyä koskevien ilmoitusten²⁷¹ käsittely on siirretty toisen yksikön tai esimiehen tehtäväksi. Tämän järjestelyn tarkoituksena on, että lapsen asioita hoitavien työntekijöiden ei tarvitse jäädä pohtimaan ilmoituksen perusteltavuutta vaan se on toisen yksikön tai esimiehen päätettävissä. Toisaalta tästä muodostuu tilanne, jossa ilmoituksen tekeminen on sellaisten henkilöiden käsiteltävänä, jotka eivät tunne lapsen tilannetta niin hyvin kuin käytännön työtä tekevät työntekijät.²⁷² Salassapitosäännösten mukaan sivullisina on pidettävä myös saman viranomaisen eri virkamiehiä, mikäli he eivät työnsä vuoksi käsittele samaa tai samankaltaista asiaa. Tämän vuoksi asiasta ei välttämättä kerrota helposti eteenpäin toiselle yksikölle tai välttämättä edes esimiehelle.²⁷³

²⁶³ Ks. STM 30/2009, s. 17.

²⁶⁴ STM 30/2009, s. 51.

²⁶⁵ Peltonen 2013, s. 244.

²⁶⁶ Ks. myös Laitinen 2004, s. 17: Koti mielletään ” turvan pesäpaikkana”, joten on vaikea tunnistaa pahuutta, joka tapahtuu hyväksi mielletyssä paikassa.

²⁶⁷ OM 32/2013, s. 70.

²⁶⁸ Peltonen 2013, s. 244.

²⁶⁹ SM 35/2012, s. 19.

²⁷⁰ Katjalainen 2007, s. 17.

²⁷¹ Tässä yhteydessä tarkoitetaan sekä LSL 25.1 §:n että 25.3 §:n mukaisia ilmoituksia.

²⁷² OM 32/2013, s. 23 ja 70.

²⁷³ Mäenpää 2013, ”9. salassapito”.

4.4.2. Lapsen etu

Tehdessään ilmoituksen poliisille lastensuojelu joutuu puuttumaan perheen yksityiselämän suojaan, mikä luonnollisesti nostaa sosiaalityöntekijän kynnystä antaa tietoa lapsen tilasta eteenpäin.²⁷⁴ Perheen tilanteeseen puuttuminen saatetaan kokea syyllistämisenä, vaikkei se ole tarkoituksena.²⁷⁵ Perheen yksityiselämän suojan eräänlaisena vastinparina voidaan kuitenkin pitää lapsen oikeutta erityiseen suojeluun. Mikäli lapsen hyvinvointi on uhattuna, ei kyse ole enää pelkästään perhepiiriin kuuluvasta asiasta. Tällöin yhteiskunnalla on oikeus ja velvollisuus ryhtyä toimenpiteisiin lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi.²⁷⁶

Laki asettaa tiettyjä velvollisuuksia virkamiehille ja niitä rikottaessa kyseeseen voi tulla virkavelvollisuuden rikkominen (RL 40:9). Tässä jaksossa käsitellyjä haasteita tiedon kulussa ei kuitenkaan voida aina lukea yksittäisen virkamiehen syyksi. Kyseessä on enemmänkin järjestelmän vika.²⁷⁷ Aina ongelma ei ole myöskään lainsäädännössä, sillä kuten todettua, lainsäädäntö sallii ja mahdollistaa tietojen liikkumisen ja lapsen edun huomioimisen tiettyyn pisteeseen asti. Joissain tilanteissa ongelma voi muodostua siitä, että lainsäätäjän tahto eli niin sanotusti ”lain henki” ei välity riittävässä määrin käytäntöön.²⁷⁸

Tiedon kulku on myös suorassa yhteydessä prosessin muuhun kulkuun ja täten mahdollisen oikeudenkäynnin keston.²⁷⁹ Järjestelmän pirstaleisuus hidastaa tietojen saantia ja luovutusta, mikä edelleen hidastaa prosessia. Tietojen vaihtoon liittyvä epäselvyys tai tietämättömyys voi johtaa siihen, että ilmoitus tehdään niin myöhään, että lapsen vammat ovat jo hävinneet.²⁸⁰ Lapsen etuna voidaan pitää asian joutuisaa käsittelyä ja lasta koskeva rikosasia tulisikin käsitellä aina kiireellisesti. Mitä nopeammin asia saadaan käsiteltyä, lapsi kuultua ja tutkimukset tehtyä, sitä nopeammin hän saa tarvitsemaansa hoitoa ja pääsee toipumaan tapahtumista.²⁸¹

Lapsen etuna voidaan yksiselitteisesti pitää sitä, että lapsi on turvassa fyysiseltä ja henkiseltä pahoinpitelyltä ja kaltoinkohtelulta. Lapsen ja perheen henkilökohtaisten ja salassa pidettävien

²⁷⁴ Oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle K1/2006, s. 29.

²⁷⁵ Mahkonen 2010, s. 127-128.

²⁷⁶ Mahkonen 2010, s. 131.

²⁷⁷ Ks. myös STM 19/2013, s. 75.

²⁷⁸ Ks. STM 19/2013, s. 11. Ks. myös MTV 26.10.2016.

²⁷⁹ HE 164/2014, s. 2.

²⁸⁰ Puustinen-Korhonen 2013, s. 20.

²⁸¹ Hirvelä 2006, s. 195.

tietojen kertominen eteenpäin on loukkaus heidän yksityisyyteensä. Tiedon kulkeminen viranomaiselta toiselle kuitenkin edesauttaa lapsen terveyttä, joten se sallittaneen tilanteissa, joissa lapsen terveyden ja turvallisuuden voidaan perustellusti epäillä vaarantuneen. Lapsen suojeleminen ohittaa yksityiselämän suojan.

5. LAPSEN OIKEUS OSALLISTUA

Miten lapsi voi saada äänensä kuuluville, jos hänen epäillään joutuneen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn uhriksi? Tässä kappaleessa keskityn vain niihin tapauksiin, joissa tekijäksi epäillään lapsen huoltajaa, vanhempaa tai muuta perheenjäsentä.²⁸²

Mikäli epäiltynä on perheenjäsen, lapsen ja huoltajan välille voi syntyä eturistiriita. Tällöin vanhempi ei kykene puolueettomasti suojelemaan lapsen etua. Eturistiriitatilanteissa vanhempi ei kykene edustamaan lasta ja huolehtimaan hänen osallistumisoikeuden käytöstään. Lapsen ja vanhemman välille ei pääse syntymään eturistiriitaa, jos tekijänä on perheen ulkopuolinen henkilö. Näissä tilanteissa puolueettomuus ei ole vaarantunut ja vanhempi kykenee puolustamaan lapsensa etua.

Lapsen osallistumisoikeus voidaan jakaa kolmeen toisiaan täydentävään osaan: oikeus ilmaista mielipiteensä, oikeus saada tietoja mielipiteen muodostamista varten ja lapsen oikeus vaikuttaa.²⁸³ Lapsen osallistumisoikeus on turvattu lainsäädännössä useassa eri kohdassa. Lastensuojelulain 5 §²⁸⁴ ja 20 §²⁸⁵ ovat yhteneväisiä lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan²⁸⁶ kanssa. Myös perustuslain 6 §:n 3 momentti turvaa lapsen oikeuden saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Mainitut lainkohdat osoittavat selvästi, että lasta pidetään itsenäisenä subjektina, jolla on oikeus vaikuttaa itseään koskeviin asioihinsa ikänsä ja kehitystasonsa mukaisesti.

Nykyisin lapsen osallistumisoikeuden katsotaan olevan kiinteästi yhteydessä lapsen etuun.²⁸⁷ Lapsen oikeuksien komitea on yleiskommentissaan todennut, että lapsen oikeus osallistua on

²⁸² Tekijänä voi olla esim. isäpuoli ja tällöin lapsen äidinkin puolueettomuuden voidaan perustellusti katsoa vaarantuneen.

²⁸³ Araneva 2014, s. 184.

²⁸⁴ LSL 5 §: Lapsen mielipide ja toivomukset on otettava huomioon päätöstä tehdessä.

²⁸⁵ LSL 20 §: Lapsen mielipide on selvitettävä ja hänelle on varattava tilaisuus tulla kuulluksi.

²⁸⁶ LOS 12 artikla: Lapsella on oikeus ilmaista vapaasti omat näkemyksensä ja hänelle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi.

²⁸⁷ Pajulammi 2014, s. 181.

tärkeä osa artiklan 3 mukaista lapsen etua. Komitea on edelleen katsonut, että artikkelit 3 ja 12 täydentävät toisiaan ja tekevät toisistaan toimivimmat vahvistamalla lasten roolia heidän elämänsä vaikuttavissa päätöksissä.²⁸⁸

Lapsen osallistumisoikeus on siinä mielessä ehdoton, että jokaisella lapsella tulee aina halutessaan olla oikeus osallistua omaan asiaansa. Lasta on tärkeä suojella, mutta ristiriitaa lapsen suojelun ja osallistumisoikeuden turvaamisen välillä ei saisi ratkaista ensisijaisesti luopumalla osallisuudesta. Lapsen suojeleminen voi olla mahdollista, vaikka samalla turvattaisiinkin lapsen osallistumisoikeus.²⁸⁹

Osallistumisoikeus on subjektiivinen oikeus. Jokaisella lapsella on oikeus osallistua, riippumatta lapsen iästä tai kehityksestä. Toki lapsen osallistuminen tulee toteuttaa lapsen ikä ja kehitystaso huomioiden. Lapsen osallistumisen tulisi olla myös välitöntä. Lasta tulisi kuulla henkilökohtaisesti aina lapsen niin halutessa ja kun se on mahdollista.²⁹⁰ Suomessa lapsen välittömästä kuulemisesta oikeudenkäynneissä on kuitenkin luovuttu lapsen suojelemiseksi.²⁹¹ Lasta kuullaan toki henkilökohtaisesti, mutta ei asian pääkäsittelyssä.

5.1. Vanhempi lapsen pahoinpitelijänä tai hyväksikäyttäjänä

Kaikista lapsista vain hyvin harva joutuu seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Silloin kun hyväksikäyttöä epäillään, epäiltynä on usein lapsen perheenjäsen, kuten isä, isäpuoli,²⁹² sisar tai isovanhempi.²⁹³ Myös pahoinpitelytapauksissa valitettavan usein epäiltynä on lapsen vanhempi.²⁹⁴

²⁸⁸ UN: General Comment No. 14, 2013, s. 15-16. Ks. myös Pajulammi 2014, s. 181.

²⁸⁹ UN: General Comment No. 12, 2009, s. 27. Ks. myös Toivanen 2017, s. 123.

²⁹⁰ UN: General Comment No. 12, 2009, s. 6.

²⁹¹ Ks. Fredman 2013, s. 368.

²⁹² Käypä hoito -suositus 2013, s. 4: Myös äiti tai äitipuoli voi olla hyväksikäyttäjänä, vaikkakin se on harvinaisempaa.

²⁹³ Fagerlund ym. 2014, s. 86-87: Esimerkiksi vuoden 2013 tutkimuksessa seksuaalikoemuksia isän tai isäpuolen kanssa oli kokenut 0,1 % tytöistä. Ks. myös LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 38.

²⁹⁴ Fagerlund ym. 2014, s. 40 ja 48.

Läheisen tekemä pahoinpitely tai hyväksikäyttö on erityisen traumatisoivaa lapselle, sillä lapsi luottaa tekijään ja kokee häntä kohtaan positiivisia tunteita.²⁹⁵ Lapsen mieli ei kykene käsittelemään sellaista ristiriitatilannetta. Lapsen mieli yrittää suojella itseään, mistä saattaa seurata, että lapsi torjuu muistot mielestään ja ikään kuin unohtaa hyväksikäytön tai pahoinpitelyn.²⁹⁶ Vasta kun lapsi on turvallisessa paikassa, esimerkiksi sijaisperheessä, kokemukset saattavat palata mieleen. Posttraumaattinen stressihäiriö on yleinen seuraus hyväksikäytetyillä lapsilla.²⁹⁷

Vanhemman syyllistyessä lapsen pahoinpitelyyn tai hyväksikäyttöön, toinen vanhempi voi muodostaa lapselle sen tuen ja turvan, jonka avulla lapsi selviää kokemuksistaan. Turvaa voi tuoda myös joku toinen lapselle läheinen ja elämässä mukana oleva aikuinen.²⁹⁸ Tämä on otettava huomioon mahdollisessa huostaanotossa.

Pääsääntöisesti rikoksesta epäilty vanhempi ei saa tavata lasta tutkinnan aikana, varsinkaan ilman valvontaa. Tämä saattaa johtaa siihen, että suhde tähän vanhempaan katkeaa, ainakin väliaikaisesti. Lapsen ja vanhemman suhdetta saattaa rasittaa myös mahdollinen huostaanotto, joka voi kestää kauankin.²⁹⁹

Oman ongelmansa muodostavat vaikeat erotilanteet ja huoltajuusriidat, joissa toinen vanhempi tekee ilmoituksen toisesta vanhemmasta väittäessään tämän syyllistyneen lapsen seksuaaliseen hyväksikäyttöön tai pahoinpitelyyn. Näissä tilanteissa voi olla toisaalta kyse aidosta huolesta ja ilmoituksen tehnyt vanhempi vilpittömästi uskoo toisen vanhemman tehneen lapselleen pahaa. Toisaalta kyseessä voi olla kiusaamis- ja mustamaalaamistarkoituksessa tehty ilmoitus, jolla halutaan vähentää lapsen tapaamista toisen vanhemman kanssa.³⁰⁰

²⁹⁵ Ks. myös Laitinen 2004, s. 311: Lapsi on myös äärimmäisen lojaali perhettään ja läheisiään kohtaan, vaikka hän joutuisikin pahoinpitelyn tai hyväksikäytön uhriksi. ”Uhrit ovat usein suojelijoita vailla suojelijaa.”

²⁹⁶ Karjalainen 2007, s. 17. Vrt. KKO 2014:48, perustelut kohta 14: Seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi joutuminen niin traumaattinen kokemus, että sitä ei voi unohtaa. Ks. myös Laitinen 2004, s. 197: Mielikuvitus on saattanut auttaa uhreja selviämään pitkään jatkuneesta hyväksikäytöstä, kun he ovat keksineet erilaisia tarinoita ja mielikuvitusrooleja, joiden avulla paeta todellisuutta.

²⁹⁷ Heikinheimo – Tasola 2007, s. 20.

²⁹⁸ Oranen 2001, s. 61.

²⁹⁹ Ks. Rätty 2010, s. 210.

³⁰⁰ Rätty 2010, s. 210.

Vaikean huoltoriidan keskellä olevat vanhemmat saattavat tiedostamatta tai tietoisesti hakea sellaista tulkintaa lapsen käyttäytymiselle tai oireille, että kyseessä olisi seksuaalinen hyväksikäyttö.³⁰¹ Lastensuojelulain 25 §:n 3 momentti jättää lastensuojeluviranomaisille harkintavaltaa ilmoituksen tekemisessä, jotta välttyttäisiin turhien tutkintapyyntöjen tekemisestä poliisille, jos on selvää, että epäilyn ilmoittamisen motiivina on huoltajuusriita.³⁰² Edellä on käsitelty säännöksen syytä epäillä -kynnystä tarkemmin.

Lapselle on helppo luoda valemuistoja.³⁰³ Tämän vuoksi on otettava huomioon riski siitä, että perättömän ilmoituksen tehnyt vanhempi yrittää luoda valemuistoja lapselle, tahallisesti tai tahattomasti. Tässäkin tilanteessa olisi tärkeää, että lapselle määrättäisiin puolueeton edunvalvoja valvomaan lapsen etuja. Myös huostaanoton mahdollisuus tulisi ottaa esille lapsen edun suojelemiseksi. Tällaisissa tilanteissa tapaukseen tulisi puuttua jo varhaisessa vaiheessa, ettei lapsen kertomuksen luotettavuutta päästä heikentämään luomalla valemuistoja.

5.2. Lapsen edustaja

Pääsääntöisesti lasta edustaa lapsen huoltaja. Lapsen huoltajina toimivat pääsääntöisesti lapsen vanhemmat (LHL 3 §). Huoltajan tehtävänä on turvata lapsen kehitys ja hyvinvointi (LHL 4.1 §) Huoltaja edustaa lasta tämän henkilöä koskevissa asioissa (LHL 4.3 §). Myös lastensuojelulain 2 §:n mukaan ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista on lapsen vanhemmilla tai muilla huoltajilla. Alaikäisellä, joka on täyttänyt 15 vuotta, on oikeus käyttää rinnakkaista puhevaltaa huoltajan tai muun edustajan ohella henkilöön koskevassa asiassa (OK 12:1).

Joskus huoltaja voi olla estynyt edustamaan lasta, minkä vuoksi lapselle pitää määrätä edunvalvoja. Edunvalvoja voidaan määrätä eri syistä holhustoimilain, sosiaalihuollon asiakaslain tai oikeudenkäymiskaaren nojalla.

Normaalisti lapsen edunvalvojana on hänen huoltajansa (HolhTL 4 §),³⁰⁴ mutta mikäli huoltaja on estynyt, tulee hänelle määrätä sijainen (HolhTL 11 §). Tuomioistuin voi määrätä sijaisen, mikäli edunvalvoja on sairauden tai muun tilapäisen syyn vuoksi estynyt hoitamaan tehtävänsä

³⁰¹ Rätty 2010, s. 210. Ks. myös Hannuniemi 2007, s. 103.

³⁰² HE 252/2006, s. 85.

³⁰³ Käypä hoito -suositus 2013, s. 11.

³⁰⁴ Välimäki 2002, s. 57: Holhustoimilaissa edunvalvonta ja huoltajuus kulkevat yleensä rinnakkain.

(HolhTL 11 §). Holhoustoimilain mukaan edunvalvoja hoitaa lapsen taloudellisia asioita (HolhTL 1 §), joten huoltajalle ei voida holhoustoimilain nojalla määrätä sijaista huoltajan tehtävää varten.³⁰⁵

Sosiaalihuoltoasiaa varten lapselle voidaan määrätä muu edunvalvoja kuin hänen huoltajansa sosiaalihuollon asiakaslain 10 § 3 momentin nojalla. Tällainen tilanne on, jos on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua (AsiakasL 10 § 3).

Eturistiriidan vuoksi oikeudenkäymiskaassa on säännös, jonka mukaan tuomioistuin voi määrätä asianomistajalle edunvalvojan oikeudenkäyntiä varten.³⁰⁶ Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 4 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä edunvalvojan vireillä olevaa oikeudenkäyntiä varten, jos asianosaisen edunvalvoja on esteellisyyden vuoksi estynyt käyttämästä puhevaltaa (OK 12:4a). Etujen ristiriitaan riittää vaara sen syntymisestä. Edunvalvoja voi olla esteellinen tilanteessa, jossa jälkikäteen arvioiden ei olekaan eturistiriitaa.³⁰⁷

Edunvalvoja voidaan määrätä myös lastensuojelulain tai esitutkintalain nojalla. Näitä säännöksiä käsitellään erikseen tarkemmin, koska epäiltäessä lapsen kohdistunutta rikosta, voidaan edunvalvoja määrätä näiden säännösten nojalla jo prosessin alkuvaiheessa.

5.2.1. Lastensuojelulain mukainen edunvalvoja

Lastensuojelulain 22 §:n mukaan:

Lapselle tulee lastensuojeluasiassa määrätä edunvalvoja käyttämään huoltajan sijasta lapsen puhevaltaa, jos:

- 1) on perusteltu syy olettaa, ettei huoltaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa; ja
- 2) edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai muutoin lapsen edun turvaamiseksi.

Tämä lastensuojelulain säännös on erityissäännös, joka syrjäyttää sosiaalihuollon asiakaslain 10 § 3 momentin säännöksen. Säännöstä sovelletaan lastensuojeluasioissa riippumatta siitä, että onko asia vireillä sosiaaliviranomaisessa.³⁰⁸

³⁰⁵ Aer 2012, s. 174.

³⁰⁶ Ojala 2012, s. 241.

³⁰⁷ Välimäki 2002, s. 87.

³⁰⁸ Rätty 2010, s. 130.

Hallituksen esitöissä on todettu, ettei eturistiriitaa lapsen ja vanhemman välillä voi syntyä pelkästään erimielisyydestä. Kyse on tapauksista, joissa on objektiivisesti arvioiden aihetta olettaa, että huoltajan puolueettomuus on ilmeisesti vaarantunut. Puolueettomuuden voidaan katsoa ilmeisesti vaarantuneen silloin, kun huoltajan tai hänen läheisen henkilön epäillään syyllistyneen lapsen pahoinpitelyyn tai seksuaaliseen hyväksikäyttöön.³⁰⁹ Intressiristiriidan tulee olla vakava.³¹⁰

Lastensuojelutarpeen johtuminen vanhemman käytöksestä ei yksinään tarkoita, että edunvalvojalle olisi tarvetta. Lastensuojeluviranomaisten tulee viran puolesta käsitellä asiaa siten, että lapsen etu tulee huomioiduksi myös ilman edunvalvojan määräämistä.³¹¹ Lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä on vastuussa siitä, että lapsen etu toteutuu. Hänen on virkansa puolesta avustettava lasta ja tarvittaessa huolehdittava, että lapselle määrätään edunvalvoja.³¹²

Hakemuksen edunvalvojan määräämiseksi voi tehdä maistraatti, sosiaalihuollosta vastaava toimitus tai lapsen huoltaja (LSL 22.2 §). Maistraatti, joka toimii holhousviranomaisena (HolhTL 84 §), voi määrätä edunvalvojan, mikäli huoltaja ja sosiaalihuollosta vastaava toimitus ovat yksimielisiä. Muutoin edunvalvojan määrää tuomioistuin (LSL 22 §). Mikäli asia on vireillä vain lastensuojeluviranomaisessa, eikä hallintotuomioistuimessa, edunvalvojan määrää käräjäoikeus.³¹³

Edunvalvojaksi voidaan määrätä tehtävään sopiva henkilö, joka antaa siihen suostumuksensa. Arvioitaessa sopivuutta on otettava huomioon muun muassa henkilön taito ja kokemus sekä tehtävän laatu ja laajuus (HolhTL 5 §). Edunvalvojaa määrättäessä lapsen huoltajan tai vanhemman tai sosiaalityöntekijän mielipide edunvalvojasta ei ole ratkaisevaa. Merkityksellisiä ovat nimenomaan edunvalvojan tosiasialliset edellytykset valvoa puolueettomasti ja riippumattomasti lapsen etua. Lapsen mielipide sen sijaan tulee selvittää ennen edunvalvojan määräämistä huomioiden lapsen ikä ja kehitys.³¹⁴

³⁰⁹ HE 252/2006, s. 134.

³¹⁰ Aer 2012, s. 176.

³¹¹ Aer 2012, s. 176.

³¹² Araneva 2016, s. 210.

³¹³ Rätty 2010, s. 131. Myös hallintotuomioistuin voisi määrätä edunvalvojan sijaisen.

³¹⁴ Araneva 2016, s. 213.

Edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemuksessa on määriteltävä edunvalvojan toimivalta, tehtävät sekä tehtävän kesto mahdollisimman tarkasti. Tuomioistuimien ei voi määrätä muuta tai enempää kuin mitä hakemuksessa on vaadittu. Tuomioistuimen antamasta päätöksestä tulee käydä ilmi, missä lastensuojeluasioissa edunvalvoja voi käyttää lapsen puhevaltaa ja kauanko edunvalvojan tehtävä kestää. Toimivallan laajuutta mietittäessä tulee harkita, haetaanko edunvalvojaa vain asian selvittämiseksi vai onko edunvalvojalle tarve muutoinkin lapsen edun turvaamiseksi. Mikäli edunvalvojaa haetaan vain tietyn asian selvittämistä varten, voi edunvalvojan määräys olla kapeampi ja ajallisesti rajattu. Kun edunvalvojan määräys annetaan lapsen edun turvaamiseksi, se kattaa kaikki lapsen lastensuojeluasiaan liittyvät toimet ja voi olla kestoltaan pitkäkin. Tällaisissa tilanteissa tulee harkita edunvalvojan valmiutta ja mahdollisuutta sitoutua tehtävään pitkäkestoisesti.³¹⁵

Edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemuksessa on yksilöitävä se, että edunvalvojaa haetaan lapseen kohdistuneen rikosepäilyn vuoksi. Tällöin edunvalvojan tarpeellisiin toimivaltuuksiin kuuluvat esimerkiksi oikeudet tehdä rikosilmoitus sekä antaa suostumus lapsen somaattiseen ja psykologiseen kuulusteluun. Tämä on tärkeää, jotta voidaan ehkäistä ristiriitoja huoltajan oikeuksien kanssa.³¹⁶

5.2.2. Esitutkintalain mukainen edunvalvoja

Vuonna 2011 esitutkintalakiin tuli uusi säännös,³¹⁷ jonka mukaan tuomioistuimen on määrättävä alle 18-vuotiaalle lapselle edunvalvoja esitutkintaa varten, jos on perusteltua syytä olettaa, ettei huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa (ETL 4:8). Lapsen huoltajan kykyä valvoa puolueettomasti lapsen etua voidaan perustellusti epäillä, jos lapsen vanhempi on epäiltynä rikoksesta.³¹⁸ Puolueettomuus vaarantuu, vaikka vain toinen vanhempi on epäiltynä.³¹⁹ Vanhempien ollessa yhteishuoltajia he käyttävät yhdessä lapsen puhevaltaa ja päättävät lasta koskevista asioista, joten jos toinen on esteellinen lapseen kohdistuvan rikosepäilyn vuoksi, ei toinen voi toimia yksin (LHL 5.1 §). Edunvalvoja

³¹⁵ Araneva 2016, s. 210.

³¹⁶ Hirvelä 2006, s. 334.

³¹⁷ He 222/2010, s. 48: Lapsen edun turvaamisen ja esitutkinnan nopean toimittamisen vuoksi koettiin tarpeelliseksi, että tutkinnanjohtajalla on velvollisuus tehdä hakemus edunvalvojan määräämisestä alaikäiselle, kun edunvalvojan tarve havaitaan.

³¹⁸ HE 222/2010, s. 47.

³¹⁹ HE 222/2010, s. 196.

voidaan määrätä siinäkin tilanteessa, jossa lapsen huoltajalla on läheinen suhde rikoksesta epäillyn kanssa.³²⁰

Tutkinnanjohtajan on tarvittaessa tehtävä hakemus tuomioistuimelle edunvalvojan määräämisestä (ETL 4:8.1). Hakemuksen voi tehdä myös syyttäjä, maistraatti tai sosiaaliviranomainen (ETL 4:8.1). Edunvalvojan määräys on voimassa sen rikosasian käsittelyn loppuun asti, jonka esitutkintaa varten määräys on annettu. Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n nojalla ei voi tehdä päätöstä edunvalvojan määräyksestä sen jälkeen, kun esitutkinta on päättynyt.³²¹ Tämän jälkeen tulee kyseeseen edunvalvojan määrääminen holhoustoimilain 11 §:n nojalla.³²²

Vaikka esitutkintalain 4 luvun 8 § on myös erityissäännös, ei sen ole tarkoitus syrjäyttää lastensuojelulain edunvalvojan määräämistä koskevaa säännöstä. Lastensuojelulain 22 §:n mukaan edunvalvoja voidaan edelleen määrätä, jos lastensuojeluviranomainen havaitsee edunvalvojan tarpeen ensin tai tutkinnanjohtaja ei jostain syystä tee edunvalvojan hakemusta.³²³

Esitutkintalain mukaisen edunvalvojan määräämisessä on kyse vain lapsen puhevallan käyttämisestä rikosasiassa. Se ei siten vaikuta muihin huoltajan oikeuksiin kuten oikeuteen saada tietoa esitukinnasta ja sen tilasta.³²⁴ Täytyy kuitenkin huomata intressiristiriita, mikäli vanhempi on epäillyn asemassa. Tällöin vanhempi ei tietenkään saa olla esimerkiksi samassa tilassa, kun lasta kuulustellaan. Myös tiedonsaantioikeudessa saattaa olla rajoituksia.³²⁵

Kun lapseen kohdistuneesta rikoksesta epäillään lapsen huoltajaa tai muuta läheistä henkilöä, poliisiin tulee tehdä lastensuojeluilmoitus.³²⁶ Tällöin käynnistyy myös lastensuojeluprosessi. Voidaan pitää tarkoituksenmukaisena, että sama edunvalvoja edustaa lasta molemmissa prosesseissa.³²⁷

³²⁰ Niemi 2016, Prosessioikeus: Esitutkinta ja pakkokeinot - esitutkinta – esitutkinnan suorittaminen – kuulustelut – lasten kuuleminen. Tällaisessa tilanteessa on usein kyse uusioperheestä.

³²¹ Jos oikeudenkäynti on jo alkanut, edunvalvoja määrätään OK 12:4a:n nojalla.

³²² Kuuliala 2015, s. 293.

³²³ HE 222/2010, s. 48.

³²⁴ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 5.

³²⁵ Käypä hoito –suositus 2013, s. 10.

³²⁶ Poliisihallituksen ohje, 28.11.2013, s. 1.

³²⁷ Poliisihallituksen ohje 28.11.2013, s. 5.

Lapselle on saatettu jo määrätä edunvalvoja lastensuojelulain nojalla. Edellä todettiin, että edunvalvojan määräämistä koskevassa hakemuksessa on tullut olla määriteltynä edunvalvojan toimivalta, jotta edunvalvojalla olisi toimivaltuudet myös rikosasian selvittelyä varten. Edunvalvojaksi voidaan määrätä asianajaja tai luvan saanut oikeudenkäyntiavustaja, joka toimii samalla lapsen oikeudenkäyntiavustajana tuomioistuimessa. Tästä täytyy olla erillinen määräys.³²⁸ On kuitenkin mahdollista, että oikeudenkäyntiavustajana toimii eri henkilö kuin edunvalvojana.³²⁹

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n nojalla määrätyn edunvalvojan kelpoisuus määräytyy holhoustoimilain 5 §:n mukaan. Hallituksen esityksen mukaan edunvalvojan sopivuutta arvioitaessa tulee ottaa huomioon edunvalvojaksi esitetyn henkilön taito ja kokemus sekä rikosasian laatu ja laajuus.³³⁰ Asianajajan tai luvan saaneen oikeudenkäyntiavustaja määrääminen edunvalvojaksi on käytännössä usein päämiehen edun mukaista, sillä asian hoitaminen päämiehen parhaaksi edellyttää rikosprosessin tuntemusta.³³¹

Edunvalvojan määräämisestä aiheutuneet kustannukset sekä edunvalvojan palkkio ja kustannukset maksetaan valtion varoista (ETL 4:8).

5.3. Osallistumisoikeuden toteutus

Pääsääntöisesti lasta edustaa lapsen huoltaja. Lapsen ja vanhemman välisissä eturistiriitatilanteissa lapselle on tullut määrätä edunvalvoja edellä käsitellyin tavoin. Huoltajan ollessa esteellinen, edunvalvoja on mukana myös seuraavaksi käsiteltävissä tilanteissa, joissa lapsen osallistumisoikeus toteutuu. En käsittele lapsen edustajan roolia tässä sen tarkemmin, sillä se ei ole tässä yhteydessä merkityksellistä. Lapsen osallistumisoikeuden toteutus on viranomaisen velvollisuus riippumatta siitä, kuka lasta tosiasiallisesti edustaa.

³²⁸ Hirvelä 2006, s. 334.

³²⁹ Pelastakaa Lapset ry:n edunvalvojahankkeessa on kehitetty tandem-malli, jossa lapselle määrätään yhtä aikaa sosiaalityöntekijä edunvalvojaksi ja oikeusavustaja hoitamaan asian juridista osaamista vaativa puoli. Nykyisin hanke on THL:n vastuulla. Ks. myös Marjomaa & Laakso 2011, s. 19.

³³⁰ HE 222/2010, s. 197.

³³¹ Kuuliala 2015, s. 294.

Lapsen osallistumisoikeudessa on kyseessä nimenomaan lapsen oikeus, ei velvollisuus,³³² sillä lapsi voi halutessaan jättäytyä täysin passiiviseksi.³³³ Lapsen osallistumisoikeuden toteuttamistapoina voidaan pitää seuraavia: 1) lapsen mielipiteen selvittäminen, 2) lapsen kuuleminen ja 3) lapsen mielipiteelle annettava merkitys päätöksenteossa.³³⁴

Osallistumisoikeudesta puhuttaessa eri käsitteet saattavat sekoittaa. Tämä ymmärrettävästi johtuu prosessin hajanaisuudesta. Lapsen mielipiteen selvittäminen ja lapsen kuuleminen tulee käsitteinä pitää erillään toisistaan.³³⁵ Kyseessä ovat eri asiat, vaikka molemmilla pyritään lapsen osallistumisoikeuden toteuttamiseen ja lapsen mielipiteen selvittämiseen päätöksentekoa varten.³³⁶ Varsinkin lapseen kohdistuvan rikosepäilyn selvittämisessä käsitteillä on eroa.

Lapsen osallistumisoikeus voi toteutua ensinnäkin *selvittämällä lapsen mielipide*. Epäiltäessä lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä ja pahoinpitelyä tilanne saattaa vaatia lastensuojelun toimenpiteitä, kuten huostaanottoa. Mietittäessä lastensuojelun toimenpiteitä on velvollisuus selvittää lapsen mielipide. Lastensuojelulain 20 § asettaa lähtökohdaksi sen, että lastensuojelua toteutettaessa lapsen toivomukset ja mielipide on selvitettävä sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Mielipide voidaan jättää selvittämättä vain poikkeuksellisissa tapauksissa, jos se esimerkiksi vaarantaisi lapsen terveyttä (LSL 20.3 §).

Lapsen mielipiteen selvittää useimmiten lapsen asioista vastaava sosiaalityöntekijä ja se voi tapahtua vapaamuotoisesti. Lapselle on kerrottava asia, jonka vuoksi häntä kuullaan ja kerrottava eri ratkaisuvaihtoehdoista. Sosiaalityöntekijän tulee kirjata ylös lapsen mielipide sekä tilanne, jossa se saatiin.³³⁷

Lapsi voi olla lastensuojelun asiakas muiden syiden takia jo ennen kuin rikosepäilyä on syntynyt. Pääsääntöisesti lapsen henkilökohtaiset tapaamiset on järjestettävä yhteistyössä lapsen huoltajan tai muun lapsen hoidosta vastaavan henkilön kanssa (LSL 29.1 §). Lapsen vanhempi ei välttämättä halua, että lapsi tapaa sosiaalityöntekijää ja tällöin tulee miettiä kieltäytymisen syitä. Aina syynä ei ole mitään vakavaa, mutta kyseessä voi olla myös perheessä oleva vakava

³³² Euroopan neuvoston suuntaviivat lapsiystävälliseen oikeudenkäyttöön 2010, s. 28.

³³³ De Godzinsky 2013, s. 167.

³³⁴ De Godzinsky 2013, s. 167.

³³⁵ Mahkonen 2010, s. 112: Näistä kahdesta käsitteestä tulee pitää erillään puhevallan käyttö, jonka synonyyminä voidaan käyttää asialegitimaatiota.

³³⁶ De Godzinsky 2013, s. 167. Vrt. Mahkonen 2010, s. 112.

³³⁷ De Godzinsky 2013, s. 168.

epäkohta, kuten lapsen kaltoinkohtelu, jota vanhempi ei halua saattaa sosiaaliviranomaisten tietoon.³³⁸ Näitä tilanteita varten on olemassa lastensuojelulain 29.3 §, jonka mukaan sosiaalityöntekijällä on oikeus tavata lasta ilman huoltajan suostumusta, jos sen arvioidaan olevan lapsen edun mukaista. Sosiaalityöntekijän on valvottava lapsen edun toteutumista virkansa puolesta.³³⁹

Toinen tapa toteuttaa lapsen osallistumisoikeutta on *lapsen kuuleminen*. Kuulemisella tarkoitetaan hallintolaisissa ja lastensuojelulaisissa säädettyä määrämuotoista menettelyä. Määrämuotoisuuden vuoksi kuulemisesta on ilmoitettava etukäteen ja kuulemisen tarkoitus on yksilöitävä.³⁴⁰ Kuulemisella tarkoitetaan lastensuojelulaisissa sitä, että lapselle tulee varata tilaisuus tulla kuuluksi hallintolain mukaisesti lastensuojeluasiassa (LSL 20.2 §). Rikosasiassa lapsen kuuleminen tarkoittaa esitutkinnassa tapahtuvaa kuulustelua eli oikeuspsykologista haastattelua. Tällöin kyse on sekä lapsen osallistumisoikeuden toteuttamisesta että todistelun vastaanottamisesta.³⁴¹ Kuuleminen pitää sisällään oikeudet tietojen saamiseen ja oman näkemyksen ilmaisemiseen (hallintolaki 34 §³⁴² ja 36 §³⁴³).

Lastensuojelulaisissa lapsen kuuleminen on sidottu lapsen ikään³⁴⁴ vaikka se on Euroopan neuvoston suositusten vastaista.³⁴⁵ Euroopan neuvoston suositusten mukaan lasten oikeutta tulla kuulluksi tulee kunnioittaa kaikissa lapsiin vaikuttavissa asioissa, eikä siitä saisi kieltäytyä, ellei kuulematta jättäminen ole lapsen edun mukaista. Lapsilla on myös oikeus sanoa, kuinka he haluaisivat tulla kuulluksi. Lasten kuuleminen tulisi suorittaa lapsiystävällisessä ympäristössä.³⁴⁶

³³⁸ Mahkonen 2010, s. 255.

³³⁹ Mahkonen 2010, s. 255.

³⁴⁰ Toivonen 2017, s. 128.

³⁴¹ Ks. Hirvelä 2006, s. 195.

³⁴² Hallintolain 34 §:n mukaan asianosaiselle on ennen asian ratkaisemista varattava tilaisuus lausua mielipiteensä asiasta sekä antaa selityksensä sellaisista vaatimuksista ja selvityksistä, jotka saattavat vaikuttaa asian ratkaisuun.

³⁴³ Hallintolain 36 §:ssä säädetään kuulemisen ilmoittamisesta ja kyseisen säännöksen mukaan asianosaiselle on toimitettava kuulemisen kohteena olevat asiakirjat.

³⁴⁴ Lastensuojelulain 20.2 §:ssa kuulemisen ikäraajaksi on määritelty 12 vuotta.

³⁴⁵ Euroopan neuvoston suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010, s. 51.

³⁴⁶ Euroopan neuvoston suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010, s. 28-29 ja s. 84-84: Tilan lapsiystävällisyyden tarkempaa määritelmää ei ole avattu sen tarkemmin, mutta on esitetty, että lasten pitäisi päästä tutustumaan tuomioistuimen tiloihin, jottei heidän olonsa tuntuisi niin turvattomalta vieraassa paikassa. Mahdollisuuksien mukaan lasten kuulemiseen voisi käyttää erityisiä tiloja, joissa on otettu huomioon lapsen etu. Puitteet voivat olla viralliset, mutta virkamiesten käyttäytymisen tulisi olla vähemmän muodollista ja ainakin lapsiystävällistä.

On lapsen edun mukaista, että lapsen kuuleminen tallennetaan kuva- tai äänitallenteelle, jottei lapsen tarvitse tulla oikeudenkäyntiin henkilökohtaisesti ja kohdata epäiltyä kasvotusten. Kuten jo aikaisemmin on todettu, on tärkeää, ettei lapsen tarvitse olla rikosasian kanssa tekemissä kuulemisensa jälkeen vaan aikuiset vastaavat prosessin saattamisesta loppuun ja lapsi pääsee keskittymään omaan toipumiseensa.³⁴⁷ Kävin lapsen kuulustelun kulkua tarkemmin läpi aiemmin selvittelyprosessin esittelyn yhteydessä.

Kolmanneksi lapsen osallistumisoikeus toteutuu sillä, että *lapsen mielipiteellä on merkitystä päätöksenteossa*. Lapsen mielipide on otettava huomioon päätöksenteossa ja keskeisimpänä päätöksentekoprosessia ohjaavana periaatteena voidaan pitää lapsen etua.³⁴⁸ Lapsen mielipiteelle on annettava painoarvoa. Lapsen mielipide pitää selvittää, mutta sen mukaan ei ole aina toimittava. Lapsen mielipiteeseen tulee suhtautua vakavasti ja ottaa se huomioon lapsen iän ja olosuhteiden mukaisesti.³⁴⁹

Tilanteessa, jossa lapsen kertomus eroaa vanhemman kertomuksesta, tulisi lapsen mielipiteelle antaa suurempi painoarvo johtuen hänen heikommasta asemastaan ja oikeudesta erityiseen suojeluun. Mikäli lapsen kertomus poikkeaa aikuisen kertomasta tai lapsen tarina vaikuttaa ulkoa opetellulta, sosiaaliviranomaisen tulisi selvittää tilanne tarkemmin.³⁵⁰ Tällaisessa tilanteessa viranomaisten välinen yhteistyö voi olla tarpeellista. Sosiaaliviranomaisella on oikeus pyytää muilta viranomaisilta tietoja tai selvityksiä, jotka ovat tarpeen tilanteen selvittämiseksi (AsiakasL 20 §).

Lastensuojelulaki velvoittaa tapaamaan lasta koko lastensuojelun asiakkuuden ajan henkilökohtaisesti ja riittävän usein (LSL 29 §). Lapsen tapaaminen ei ole iästä riippuvainen. Tämä lastensuojelulaissa valittu lapsikeskeinen lähestymistapa on tärkeä keino lapsen perus- ja ihmisoikeuteen kuuluvan osallistumisoikeuden toteuttamiseksi.³⁵¹

³⁴⁷ Hirvelä 2006, s. 195.

³⁴⁸ De Godzinsky 2013, s. 156.

³⁴⁹ Euroopan neuvoston suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010, s. 50.

³⁵⁰ Araneva 2014, s. 185.

³⁵¹ Araneva 2014, s. 185.

Aina lapsen oikeus osallistua omaan asiansa käsittelyyn ei toteudu.³⁵² Lasta saatetaan kuulla näennäisesti lastensuojelussa mutta voi olla, ettei häntä uskota tai hänen kuulemiselleen ei anneta paljoa painoarvoa.³⁵³ Lasta täytyy kuitenkin kuulla tosiasiallisesti eikä vain niin, että lain vaatima muodollinen kuuleminen täyttyy.³⁵⁴

5.4. Lapsen ääni kuuluviin

Lapsella on oikeus saada äänensä kuuluviin edellä mainituin tavoin. Viranomaisella on lakiin ja kansainvälisiin sopimuksiin perustuva velvollisuus huolehtia lapsen osallistumisoikeudesta. Lainsäädäntö on suhteellisen selkeä lapsen mielipiteen selvittämisen ja kuulemisen suhteen.

Useista viranomais selvityksistä kuitenkin käy ilmi, ettei osallistumisoikeuden toteuttamisesta ole aina huolehdittu. 8-vuotiaan tytön kuolemaan johtaneista tapahtumista laaditusta selvityksestä käy ilmi, ettei lasta kuultu asianmukaisesti. Lapsen mielipidettä ei myöskään selvitetty kunnolla vaan lapsen mielipide välittyi lähinnä aikuisten eli häntä pahoinpidelleiden ihmisten kertoman kautta.³⁵⁵ Lapsen mielipidettä ei myöskään otettu huomioon päätettäessä lapsen sijoituksen jatkamisesta.³⁵⁶ Tapauksessa lapselle ei haettu edunvalvojan sijaista,³⁵⁷ vaikka se olisi ollut perusteltua kokonaistilanne huomioon ottaen. Myöskään Oulun-tapauksessa lapsen osallistumisoikeus ei toteutunut eikä kukaan puuttunut tilanteeseen ja hakenut edunvalvojan sijaista, vaikka se olisi ollut ilmeisen tarpeellista huomioon ottaen lapsen useat raskaudet.³⁵⁸

Edunvalvojan määräämistä koskevia säännöksiä on tarkennettu, jotta lapselle pystyttäisiin määräämään edunvalvoja mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Jotta edunvalvojan tarve huomattaisiin, pitää tunnistaa ongelma. Ongelmaa voi olla hankala tunnistaa, jos viranomaisella ei ole tiedossaan kaikkia tilanteeseen vaikuttavia taustatietoja. Ilman taustatietoja kokonaiskuvaa on vaikea muodostaa. Ongelman tunnistamiseen liittyvät puutteet olisivat korjattavissa paremmalla viranomaisyhteistyöllä ja tietojen jakamisella asiaa käsittelevien viranomaisten kesken.

³⁵² Esim. THL raportti 2014, s. 8.

³⁵³ OM 32/2013, s. 17 ja 69.

³⁵⁴ THL 24/2014, s. 58.

³⁵⁵ OM 32/2013, s. 6.

³⁵⁶ OM 32/2013, s. 17.

³⁵⁷ OM 32/2013, s. 23.

³⁵⁸ Kaleva 2.10.2016: ”Poikkeuksellisen törkeä lapsen hyväksikäyttö juttu Oulussa”.

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi ja saada mielipiteensä kerrotuksi. Osallistumisoikeuden toteuttamisessa on tärkeää ottaa huomioon lapsen ikä ja henkinen valmius. Viranomaisen tehtävänä on huolehtia lapsen oikeuksien toteuttamisesta. Jokainen viranomainen vastaa ensisijaisesti omasta toimialastaan. Viranomaisilla on myös yhteinen intressi ja tavoite: tilanteen selvittäminen. Tämän toteuttamiseksi vaaditaan yhteistyötä. Lapsuuden kaltoinkohtelut jättävät lapseen jäljet, joiden kanssa hän kasvaa aikuiseksi. Viranomainen ei saisi epäonnistua tehtävässään suojella lapsia.³⁵⁹

Selvitysprosessin kokonaisuuden hahmottaminen ja lapsen edun huomiointi vaatisi, että prosessilla olisi koordinoija, kuka vastaa lapsen oikeuksien toteuttamisesta. Vanhemmilla ei voida olettaa olevan sellaisia tietoja ja taitoja, että he siihen välttämättä kykenisivät. Lapseen kohdistunut rikos on myös lapsen perheelle aina kriisitilanne, jolloin heidän ei pitäisi joutua käyttämään voimavarojaan viranomaisten toiminnan valvomiseen. Se on viranomaisen tehtävä. Yhdellä taholla pitäisi olla vastuullaan selvitysprosessin kokonaisuuden hallinta ja valvonta, jotta lapsen edusta ja hänen oikeuksistaan voitaisiin varmuudella huolehtia. Hirvelä on todennut osuvasti, että lapsen etua ja oikeuksia ei voi suojella rikkomalla niitä.³⁶⁰

6. LASTENASIAINTALO

Olen edellä esitellyt sekä yleisesti että joiltain osin tarkemmin selvitysprosessia. On selvää, ettei nykyinen hajanainen järjestelmä ole kaikilta osin ideaalein lapsen edun kannalta. Nykyisessä prosessissa on onnistuneita paloja, mutta lapsen edun mukaista ja toimivaa kokonaisuutta niistä ei välttämättä saa rakennettua. Yhdeksi ratkaisuksi lapsen edun mukaisen kokonaisuuden saamiseksi on ehdotettu *lastenasiaintaloa* (myöh. LASTA)³⁶¹, joka kokoaisi eri viranomaiset saman katon alle tarjoten lapsilähtöisen lähestymistavan lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn tapauksissa. Lastenasiaintalo on koettu toimivaksi ratkaisuksi muun muassa Ruotsissa.³⁶²

³⁵⁹ Pekkarinen 2015, s. 281-282.

³⁶⁰ Hirvelä 1997, s. 135.

³⁶¹ On myös käytetty termejä lastentalo -toimintamalli tai lastentalomalli. Ks. STM 30/2009 ja Lapsiasiavaltuutettu 13.11.2008. Selvyyden ja johdonmukaisuuden vuoksi käytän jatkossa termiä lastenasiaintalo tai lyhennettä LASTA.

³⁶² Ks. STM 30/2009, s. 48 ja OM uutinen 7.5.2013: Lastenasiaintalo turvaamaan väkivaltaa kokevaa lasta.

LASTA-toimintamalli perustuu kolmelle peruseriaatteelle:

- 1) Lapsiin kohdistuva seksuaalinen hyväksikäyttö ja pahoinpitely ovat yhteiskunnallinen ongelma, johon on puututtava tehokkaasti.
- 2) Selvitysprosessi vaatii eri viranomaisten yhteistyötä.
- 3) Selvitysprosessi ei saa aiheuttaa lapsille lisää haittaa vaan sen tulee auttaa lapsia.³⁶³

Seuraavissa kappaleissa käyn läpi tarkemmin, miten peruseriaatteet näkyvät käytännössä lastenasiaintalossa, kun esittelen yleisesti LASTA-toimintamallia sekä sitä, miten se on toteutettu muissa Pohjoismaissa. Lisäksi esittelen Suomessa toteutettua LASTA-hanketta.

6.1. Lapsiystävällinen lähestymistapa

Lastenasiaintalo-malli on lähtöisin Yhdysvalloista, Alabamasta, jonne perustettiin ensimmäinen lastenasiaintalo (Child Advocacy Center, CAC) vuonna 1985. Nykyisin lastenasiaintaloja on jo useita satoja ympäri maata. Alun perin lastenasiaintalon tarkoitus oli keskittyä tapauksiin, joissa lasta oli käytetty seksuaalisesti hyväksi, mutta sittemmin toiminta on laajentunut myös pahoinpitelytapauksiin. Lapset saattavat olla rikosprosessissa osallisina myös pelkästään todistajan asemassa, jolloin myös lapsitodistajan kuulemiset hoidetaan lastenasiaintalossa.³⁶⁴

Lastenasiaintalon funktiona on tarjota kattava, ammattitaitoinen ja moniammatillinen työryhmä hoitamaan lasten hyväksikäyttötapauksia siihen suunnitellussa lapsen edun mukaisessa ympäristössä.³⁶⁵ Tavoitteena on saada prosessista tehokkaampi sekä vähentää lapsen stressiä ja riskiä työntekijöiden sijaistraumatisoitumiseen.³⁶⁶ Lastenasiaintalossa toimivat saman katon alla kaikki rikoksen selvittämiseen osallistuvat tahot. Poliisi, syyttävä, lastensuojeluviranomaiset ja terveydenhuolto toimivat yhdessä asiantuntijaryhmänä. Näin lasta ei tarvitse kuljettaa paikasta toiseen ja viranomaisten yhteistyö sujuu saumattomammin. Mallin avulla halutaan lapsille ja vanhemmille kokemus siitä, että heidän asiaansa kohdellaan kunnioittavasti ja että viranomaisiin voidaan luottaa.³⁶⁷

³⁶³ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 21.

³⁶⁴ Walsh 2003, s. 2.

³⁶⁵ Dannenfelser ym. 2005, s. 165-166.

³⁶⁶ Walsh 2003, s. 3.

³⁶⁷ STM 30/2009 s. 48.

Lapsen edun mukaista olisi, että prosessi on nopea, tehokas ja oikeudenmukainen. LASTA-mallissa pyritään varmistamaan, että viranomaisten toimiessa yhteistyössä lapsen kuulemiskertoja on mahdollisimman vähän ja, että kuulemiset tehdään kerralla kunnolla, jotta ne voidaan hyväksyä oikeudessa todisteeksi. Tämänkaltainen järjestely olisi linjassa Euroopan neuvoston lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä annettujen suuntaviivojen kanssa. Suositusten mukaan lapsen kuuleminen tulisi järjestää lapsiystävällisissä tiloissa eikä kuulusteluja tulisi pitkittää. Kuulustelukertoja tulisi olla mahdollisimman vähän ja niiden kestossa on tärkeää ottaa huomioon lapsen ikä ja keskittymiskyky.³⁶⁸

Tärkeintä on pystyä tarjoamaan lapselle ja hänen perheelleen mahdollisimman hyvä tuki ja apu, mikä auttaa heitä pääsemään asiassa eteenpäin. Lastenasiainalon tarkoituksena on tarjota välitöntä psykologista apua ja selvittää, millaista apua lapsi jatkossa tarvitsee.³⁶⁹

6.2. Ruotsi ja muut Pohjoismaat

LASTA-malli on käytössä kaikissa muissa Pohjoismaissa paitsi Suomessa. Ahvenanmaalla on käytössä oma LASTA-malli. Islantiin tuli Pohjoismaiden ensimmäinen lastentalo, joka perustettiin vuonna 1998 Yhdysvaltojen mallin pohjalta.³⁷⁰

Ruotsissa alkoi lastenasiainalo- eli barnahus-mallin kokeilu vuonna 2005. Ruotsin hallitus antoi tehtäväksi kehittää viranomaisten yhteistoimintaa lapsiin kohdistuvien vakavien rikosten selvittämiseksi. Rikosten selvittämiseen tarvitaan monesti myös terveydenhuollon apua, jolloin tulee varmistaa tiedon kulku eri viranomaisten välillä sekä se, että lapsen etu pidetään mielessä.³⁷¹

Ruotsin barnahus-malli kehitettiin Islannin mallin pohjalta.³⁷² Islannissa on vain yksi Barnahus, joka toimii valtakunnallisesti. Siellä lapsiin kohdistuvien rikosten selvittäminen on keskitetty yhteen paikkaan, jossa on siihen erikoistunutta henkilökuntaa. Samassa paikassa tehdään lastensuojeluselvytys, somaattinen tutkimus ja oikeuspsykologinen haastattelu. Haastattelu toteutetaan siten, että sitä varten on rakennettu oma kuulusteluhuone, josta on videoyhteys toiseen

³⁶⁸ Euroopan neuvoston suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010, s. 30-31.

³⁶⁹ STM 30/2009 s. 48-49.

³⁷⁰ Johansson 2012, s. 109.

³⁷¹ Bengt ym. 2008, s. 3.

³⁷² Bengt ym. 2008, s. 3.

huoneeseen, jossa viranomaiset, esimerkiksi syyttäjä tai lastensuojelun edustaja, sekä vastaaja avustajineen voivat seurata haastattelun kulkua. Tarvittaessa he voivat esittää kysymyksiä lapselle kuulustelijan välityksellä. Videoyhteyden voi ottaa myös oikeuden istuntosaliin.³⁷³

Ruotsin barnahus-mallin kokeilussa mukana olivat poliisihallitus, oikeuslääketieteen edustajat, sosiaalihuolto ja valtakunnansyyttäjänvirasto.³⁷⁴ Kokeilussa sosiaalitoimi, poliisi, syyttäjä, oikeuslääketiede, lastenlääkäri sekä lapsi- ja nuorisopsykiatria tekivät yhteistyötä varsinkin prosessin alkuvaiheessa esitutkinnan ja sosiaalisten olosuhteiden selvityksen osalta. Lapsen kohdistuvan rikoksen selvittämisen prosessissa kohtaa kaksi eri selvitystä, jotka lähtevät eri lähtökohdista eri tavoittein. Prosessissa on ensinnäkin itse rikoksen selvittäminen eli esitutkinta ja toiseksi sosiaalihuollon lastensuojeluselvytys. Ruotsin mallissa sosiaalitoimi tai psykiatria vastaa lapsen tarvitsemasta kriisituesta. Sosiaalipalvelun tehtävä myös on koordinoita prosessia.³⁷⁵

Barnahus-malli voidaan kuvaila talona, jossa on neljä huonetta. Katolla on tietämys (ruots. *kunskapp*), jonka alla yhdistyy jokaisen viranomaisen oma vastuualue ja asiantuntemus. Jokaisessa huoneessa on yksi viranomainen, joka vastaa sen huoneen toimialasta. Yhdessä on rikostutkinta, toisessa suoja (ruots. *skydd*), kolmannessa fyysinen terveys ja neljännessä psyykinen terveys. Huoneet ovat yhteydessä toisiinsa eikä huoneiden välillä vallitse tiukkoja rajoja.³⁷⁶

Ruotsi totesi kokeilun onnistuneen ja nyt maassa on jo 25 lastenasiantaloa.³⁷⁷ Kokeiluun osallistuneet tahot kokivat, että toiminnassa pystyttiin lisäämään lapsen näkökulman huomioon ottamista ja viranomaisten yhteistyö ja avun tarjoaminen lapselle helpottuivat. Lapset kohdattiin lapsiystävällisessä paikassa. Myös lasten vanhemmat ovat olleet tyytyväisiä samaansa tietoon prosessista.³⁷⁸ Tutkimukset osoittivat, että niillä paikkakunnilla, joilla oli lastenasiantalo, rikosilmoituksia tehtiin enemmän verrattuna paikkakuntiin, joilla lastenasiantaloa ei ole. Lapsia haastatellaan useammin ja tehdään enemmän lääkärintutkimuksia. Lapset saivat myös helpommin avustajan oikeudenkäyntiä varten.³⁷⁹

³⁷³ STM 30/2009, s. 49.

³⁷⁴ Bengt ym. 2008, s. 3.

³⁷⁵ Bengt ym. 2008, s. 9.

³⁷⁶ Landberg 2013, s. 15.

³⁷⁷ Johansson s. 109: Tanskassa on yksi, Norjassa seitsemän.

³⁷⁸ Bengt ym. 2008, s. 80.

³⁷⁹ STM 30/2009, s. 49.

Viranomaiset olivat sitä mieltä, että lainsäädäntö vaatii vielä kehittämistä, jotta tiedonvaihto talossa eri viranomaisten välillä helpottuu. Muutos edellyttää, että talossa toimivat viranomaiset ymmärtävät, että heidän tulee ylittää oman toimialansa rajat, sillä he kaikki työskentelevät saman päämäärän eteen.³⁸⁰

6.3. Suomen LASTA-hanke

Lastenasiain talosta oli keskusteltu Suomessa jo vuosia ja sen tarve oli tunnustettu monessa eri yhteydessä.³⁸¹ LASTA-mallia aloitettiin kehittämään Varsinais-Suomen sairaanhoitopiirin alueella vuonna 2014 ja sen seurauksena toteutettiin kokeilu (LASTA-hanke) vuosina 2014-2016. Hanketta varten perustettiin projektiryhmä, johon kuului poliisi, syyttäjä, lastensuojelun asiantuntija, lääkäri, psykiatri, psykologi ja lakimies. Moniammatillisen hankkeen kehittämistyö oli ohjattu valtakunnallisesti, mutta johdettu ja toteutettu alueellisesti. Hanketta koordinoi Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos. Hankkeen tukena oli sosiaali- ja terveysministeriö, oikeusministeriö, sisäministeriö, Poliisihallitus ja Valtakunnan syyttäjänvirasto. Hankkeen tavoitteena oli luoda valtakunnallinen malli poliisin, syyttäjän, lastensuojelun ja terveydenhuollon yhteistyöhön tilanteissa, joissa epäillään lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä.³⁸²

LASTA-malli tarjoaa yhden tavan järjestää lapsen tutkinta moniammatillisesti. Yhteistyö olisi kaksi vaiheista. Ensimmäisessä vaiheissa kerätään lapsesta ja lapsen perheestä olennaista tietoa esitutkinnan ja lastensuojelun selvityksen tueksi. Toisessa vaiheessa viranomaiset järjestävät moniviranomaiskokouksen, jossa lapsen tilannetta arvioidaan.³⁸³

Mallissa on käytössä taustatietolomake, johon lapsen ja perheen taustatietoja kerätään rutiininomaisesti ja suunnitelmallisesti, jottei terveydenhuollon tai lastensuojelun huomaamia olennaisia tietoja jää välittymättä poliisille. Taustatietolomaketta voi käyttää muun muassa rikosilmoituksen liitteenä, kun lastensuojelu ilmoittaa poliisille epäilyistään. Tietojen kerääminen taustatietolomakkeeseen edesauttaa kokonais kuvan hahmottamisessa ja oletettavasti auttaa rikoksen tunnistamisessa, kun kaikilla yhteistyötahoilla on lapsen ja perheen kokonaiskuva selvillä.³⁸⁴

³⁸⁰ STM 30/2009, s. 49-50.

³⁸¹ Ks. esim. STM 30/2009, s. 55, oikeusasiamiehen erilliskertomus eduskunnalle K1/2006, s. 45 ja Hirvelä 2006, s. 361. STM 30/2009, s. 22: LASTA-mallissa otetaan huomioon Lanzaroten sopimuksen 10 artikla, joka edellyttää kansallisia yhteistyötoimenpiteitä.

³⁸² Lastensuojelun käsikirja: ”LASTA-hanke”.

³⁸³ Lastensuojelun käsikirja: ”LASTA-malli”.

³⁸⁴ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 38-39.

LASTA-mallissa olisi koordinaattori, joka poliisin pyynnöstä kokoaisi taustatiedot lomakkeelle ja järjestäisi viikoittaisen moniammatillisen yhteistyöpalaverin. Yhteistyöpalaverissa etsittäisiin lapsen edun mukaisia tapoja toimia ja viranomaiset saisivat toisiltaan konsultoivaa tukea. Yhteistyöpalaveri voitaisiin järjestää videon välityksellä, jotta kaikkien osallistuminen olisi mahdollista.³⁸⁵

LASTA-hankkeen pohjalta tavoitellaan sitä, että jokaisessa maakunnassa³⁸⁶ olisi lasten pahoinpitelyyn ja seksuaaliseen hyväksikäyttöön erikoistunut asiantuntijaryhmä. Asiantuntijaryhmien tukena olisi muutama erityisen vaativaa osaamista edustava Osaamis- ja tukikeskusta, jotka antavat asiantuntemusta ja konsultaatiota.³⁸⁷

Tärkeänä pidetään lapsen saamaa tukea, kun epäillään seksuaalista hyväksikäyttöä tai pahoinpitelyä. Lapsen kohtaaminen ja tuen saaminen ei saa olla sidoksissa ikään. Lähellä täysi-ikäisyyttä oleva nuori tarvitsee asiantuntevaa apua ja hoitoa sekä lapsiystävällisen ympäristön siinä missä pieni lapsikin. LASTA-hanke ei esittele uutta tuen tai hoidon mallia, sillä jo kehitetty oikeuspsykiatrinen haastatteluosaaminen on koettu hyväksi. LASTA-mallin tarkoituksena on sen sijaan toimia yhteistyön organisoijana.³⁸⁸

Lastenasiainalan toimivuus edellyttää eri viranomaisten sitoutumista yhteistyöhön ja nimenomaan toiminnan lapsikeskeisyyteen. Nykyisenkin selvittämismallin mukaan prosessi toimii paikoittain oikein hyvin.³⁸⁹ Tarkoituksena on kuitenkin saada valtakunnallisesti tasavertainen malli, jottei lapsen edun toteutuminen olisi sattumanvaraista ja vaihtelisi kunnittain tai maakunnittain.³⁹⁰

³⁸⁵ LASTA- hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 3, 39.

³⁸⁶ Vuodesta 2019 alkaen sote-alue. Ks. esim. THL: ”Sote ja terveyden edistäminen”.

³⁸⁷ LASTA- hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 39.

³⁸⁸ LASTA- hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 38.

³⁸⁹ Valvira 1/2014, s. 3.

³⁹⁰ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 38-39.

6.4. LASTA lapsen turvaksi

Olen käsitellyt edellä sitä, miten nykyiseen selvitysprosessiin liittyy monia haasteita lapsen edun kannalta. LASTA-hankkeen olisi tarkoitus ratkaista nämä käsitellyt ja monet muut haasteet.³⁹¹

Tietojenvaihtoon liittyvät haasteet on LASTA-mallin avulla mahdollista ratkaista edellä kerrotuin tavoin kokoamalla tietoja lapsesta ja perheestä. Taustatietojen kokoaja on aina kyseisiä tietoja käsittelevä ammattilainen. Tällöin vältetään ongelmilta, joita saattaa tulla, jos viranomaisen joutuu tulkitsemaan itselleen vieraan ammattikunnan tietoja. Moniammatillinen yhteistyöpalaveri mahdollistaa kerättyjen tietojen jäsentämisen kokonaisuudeksi, jotta ongelma olisi helpompi tunnistaa. Yhteistyöhön mukaan otettavia ammattilaisia valittaessa on otettava huomioon heidän erityisosaaminen ja se, miten he sopivat kunkin lapsen yksilölliseen tilanteeseen.³⁹²

Selvitysprosessin alkuvaiheessa tapahtuvan tietojen jakamisen ja ongelman tunnistamisen jälkeen tietojen kulkeminen läpi prosessin on tärkeää. Tietojen jakaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa ja eri ammattilaisten konsultointimahdollisuus edesauttavat toimenpiteiden oikea-aikaisuutta ja lisäävät luottamusta viranomaisten välillä. Tietojenvaihto on tärkeää prosessin etenemisen suunnittelemiseksi, jotta toimenpiteet, vastuut ja tuleva yhteistyö saadaan sovitua viranomaisten välillä. LASTA-malli mahdollistaa myös sen, että kaikki viranomaiset ovat koko ajan selvillä kokonaisuuden etenemisestä.³⁹³

Lapsen osallisuus toteutuu siten, että huolehditaan siitä, että lapsi saa tietoa ja että lapsen sekä koko perheen tilanne otetaan yksilöllisesti huomioon. Lisäksi heitä kuunnellaan ja heidän mielipiteensä otetaan huomioon. On tärkeää huomioida se, ettei pelkkä juridisen kuulemisen toteuttaminen riitä. Lapselle voidaan määrätä rikosprosessiin edunvalvoja, joka huolehtii asian juridisesta puolesta. Mikäli lapsen osallisuus ei tule tällä turvattua riittävästi, lapselle voidaan määrätä myös lastensuojelun edunvalvoja, kenen tehtävänä on koordinoida esitutkinnan ja rikosprosessin juridista apua. Lapsen osallisuuden toteuttaminen voi olla haasteellista mutta sen tärkeys on kiistatonta.³⁹⁴

³⁹¹ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 22.

³⁹² LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 26-27.

³⁹³ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 26-27.

³⁹⁴ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 26.

Viranomaiset toimivat selvitysprosessissa omien lainsäädäntöön perustuvien tehtävien ja velvollisuuksien pohjalta. Toimiva selvitysprosessi edellyttää ensinnäkin, että jokainen ammattilainen ymmärtää oman vastuunsa prosessissa. Toiseksi edellytetään keskinäistä luottamusta. Jokaisella viranomaisella on omat intressinsä ja vastuunsa, mutta myös yhteinen tavoite ja yhteinen vastuu saada toimiva ja lapsen edun mukainen selvitysprosessi.³⁹⁵

LASTA-malli mahdollistaisi sen, että esimerkiksi lievä pahoinpitely voitaisiin ottaa helpommin esitutkintaan kuin nykyisellään. Nykyisin ilmoitusvelvollisuus ei koske lievää pahoinpitelyä, mutta sen taustalla saattaa olla riskitekijöitä, jotka vaatisivat varhaista puuttumista. LASTA-mallin avulla lapsen ja perheen tilanteen taustatiedot olisivat selvillä, jolloin lieväänkin pahoinpitelyyn voitaisiin tarpeen vaatiessa puuttua nykyistä tehokkaammin. Tunnistamiseen liittyvät vaikeudet voitaisiin ratkaista LASTA-mallin avulla, kun perheen taustatietoja on jo varhaisessa vaiheessa käsitelty moniammatillisesti. Yhteistyön myötä lapsen mahdollinen edunvalvojan tarve tulisi johdonmukaisesti otettua huomioon.³⁹⁶

Edellä on kerrottu, miten myös epäillyn oikeudet on otettava huomioon, jotta prosessi ja oikeudenkäynti olisi oikeudenmukainen kaikille. LASTA-mallissa epäillyn oikeusturva lienee mahdollista ottaa paremmin huomioon, kun jo alkuvaiheessa on tiedossa kaikki taustatiedot. Tällöin on myös tiedossa, jos tapaukseen liittyy esimerkiksi vaikea huoltoriita ja sen pohjalta syntynyt hyväksikäyttöepäily.³⁹⁷

Vaikka LASTA-malli tehostaa viranomaisyhteistyötä ja lisää esimerkiksi kokouksia, ei se silti vaikuttaisi vievän paljon työaikaa. LASTA-hankkeeseen osallistuneiden työaikakirjausten mukaan yhteen tapaukseen on käytetty aikaa keskimäärin kolme tuntia. Tämä sisälsi muun muassa taustatietokartoituksen tekemisen ja osallistumisen moniammatilliseen kokoukseen. Kokous vei noin puoli tuntia. Videoyhteyden käyttö säästää matkustusaikaa. Taustatietojen keräämiseen käytetty aika vaihteli muun muassa asiakkuuden keston mukaan. Sosiaalityöntekijöiden vaihtuvuus vaikutti myös käytettyyn aikaan.³⁹⁸

³⁹⁵ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 26-27.

³⁹⁶ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 28.

³⁹⁷ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 29.

³⁹⁸ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 41.

LASTA-mallissa on tärkeää huomioida kokonaisvaltaisesti kaikki prosessissa vaikuttavat tahot: lapsi ja hänen huoltajansa, asiaa hoitavat ja selvittävät viranomaiset sekä palvelun järjestävä organisaatio. Loppuraportissa todetaan, että malli vaatii edelleen kehittämistä, jotta kaikille niille lapsille, joiden epäillään joutuneen seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn uhreiksi, saataisiin riittävä apu ja tuki heidän perheitään unohtamatta. Asian tutkimusta ja ammattilaisten koulusta tarvitaan lisää, sillä yksi tärkeä osa toimivassa mallissa on alaansa erikoistuneet osajat. LASTA-malli tukee viranomaisten toimintaa ja sen katsotaan olevan lapsen edun mukainen.³⁹⁹

7. LOPUKSI

Lapseen kohdistuneen rikoksen selvittäminen on erityisen vaativaa. Epäillyn rikoksen uhrina on lapsi, joka vaatii erityistä suojelua. Se asettaa omanlaisensa ehdot prosessin lapsiystävällisyydestä. Lasta koskevan asian käsittelyyn tarvitaan siihen perehtynyt ammattilainen, joten ammattikuntien sisällä vaaditaan erikoistumista lasta koskeviin asioihin. Lisäksi rikoksen selvittäminen vaatii erityisen paljon moniammatillisuutta verrattuna moniin muihin rikoksiin. Näiden syiden vuoksi vaaditaan viranomaisyhteistyötä.

Selvitysprosessi on hajanainen, koska siinä on mukana eri viranomaisia. Näiden viranomaisten toimintaa säädellään eri laeissa ja heidän toimintaansa ohjaavat eri intressit. Tämä hajanaisuus aiheuttaa sen, että selvitysprosessista voi olla vaikea muodostaa toimivaa kokonaisuutta eikä selvitysprosessi ole optimaalisin lapsen edun kannalta. Tästä aiheutuu monia haasteita.

Selvitysprosessin yksi suurimmista haasteista on tiedon kulku viranomaisten välillä. Ongelman tiedon kulussa muodostavat salassapitosäännökset ja niiden tulkinta. Lasta koskevassa rikosepäilyssä käsitellään aina salassa pidettäviä tietoja.⁴⁰⁰ Jotta tieto voisi kulkea viranomaiselta toiselle, tarvitaan siihen oikeuttavat säännökset.⁴⁰¹

Lastensuojelulain 25 §:n mukainen ilmoitusvelvollisuus sallii tietojen liikkumisen salassapitosäännösten estämättä. Tämän säännöksen nojalla viranomaisilla on velvollisuus tehdä lastensuojeluilmoitus. Lisäksi heillä on velvollisuus ilmoittaa poliisille, mikäli on syytä epäillä lapsen

³⁹⁹ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 40-41.

⁴⁰⁰ Mm. lastensuojelun asiakkuus on salassa pidettävää tietoa sosiaalihuollon asiakaslain 14 §:n nojalla.

⁴⁰¹ Mäenpää 2016, s. 228.

joutuneen esimerkiksi seksuaalisen hyväksikäytön uhriksi. Lastensuojelulain 25 § ei ole tietojen kulun esteenä, vaan ongelma löytyy muualta lainsäädännöstä.

Tietojen luovutuksen oikeuttavat säännökset löytyvät kunkin viranomaisen toimintaa sääntelevistä laeista. Ne oikeuttavat ja joissain tapauksissa velvoittavat tietojen luovutukseen toiselle viranomaiselle. Säännökset eivät kuitenkaan ole aina yksiselitteisiä ja vaativat tilannekohtaista harkintaa. Tämän vuoksi viranomaiset saattavat olla epävarmoja oikeuksistaan luovuttaa tietoja. Tulkinnanvaraisissa tilanteissa viranomaiset saattavat vedota salassapitosäännöksiin, vaikka heillä olisi oikeus luovuttaa tietoja ja vaikka tiedot olisivat tarpeellisia asian selvittämisen kannalta.

Salassapitosäännöksillä suojellaan yksilön perusoikeuksiin kuuluvaa yksityisyyttä. Yksityisyyden vastinparina on lapsen oikeus erityiseen suojaan ja ruumiilliseen koskemattomuuteen. Mielestäni lapsen turvallisuuden takaaminen ja varmistaminen menevät yksityisyyden edelle.

Toinen selvitysprosessin haaste on lapsen osallistumisoikeuden toteuttaminen. Ensinnäkin on tärkeää ottaa huomioon tavat, joilla lapsen osallistumisoikeutta toteutetaan. Lapsen osallistumisoikeus voidaan toteuttaa selvittämällä lapsen mielipide, kuulemalla lasta ja ottamalla lapsen mielipide huomioon päätöksenteossa.⁴⁰² Toiseksi on tärkeää huolehtia, että lapsella on puolueeton edustaja. Usein lapsen hyväksikäyttäjänä tai pahoinpitelijänä on lapsen vanhempi.⁴⁰³ Tällöin lapsen ja vanhemman välillä on eturistiriita, eikä vanhempi voi edustaa lastaan.

Edunvalvojan määrääminen jo varhaisessa vaiheessa on tärkeää. Jotta edunvalvojan tarve huomattaisiin ajoissa, ovat lapsen ja hänen perheensä tilanteeseen liittyvät tiedot tarpeellisia. Selvitysprosessin hajanaisuudesta johtuen on riskinä, etteivät tiedot kulje ja lapsen edunvalvojan tarvetta huomata. Viranomaiset eivät välttämättä kommunikoi keskenään siitä, miten lapsen osallistumisoikeus otetaan tai on otettu huomioon.

Selvitysprosessi on vaativa kokonaisuus, joka vaatii viranomaisten koordinoitua yhteistyötä. Yhteistyön avulla kaikki ovat selvillä siitä, missä vaiheessa prosessia kuljetaan. Moniammatil-

⁴⁰² De Godzinsky 2013, s. 167.

⁴⁰³ Fagerlund ym. 2014, s. 40 ja 48.

lisessa yhteistyössä on se etu, että viranomaisten erityisosaamista pystytään käyttämään tehokkaasti hyväksi. Lapsen edusta huolehditaan paremmin, kun yhteistyö on koordinoitua ja selkeästi suunniteltua. Lapsen etu ei saa hukkaa selvitysprosessin pyörteisiin.

Lastenasiointalo-malli on kehitetty yhdeksi toimintatavaksi lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittämiseen. Lastenasiointalon tarkoituksena on parantaa viranomaisyhteistyötä kokoamalla asiaa selvittävät viranomaiset saman katon alle. Toiminta on lapsilähtöistä.⁴⁰⁴

Lastenasiointalo-mallin ehdottomina etuina pidän taustatietojen keräämistä ja niiden jäsentämistä moniammatillisissa kokouksissa.⁴⁰⁵ Tällöin lapsen tilanteesta ei pitäisi jäädä olennaisia tietoja huomaamatta. Taustatietojen avulla tilanteeseen osataan puuttua varhaisessa vaiheessa, mikä on ensiarvoisen tärkeää. Tämä saattaa estää tilannetta eskaloitumasta pahaksi esimerkiksi perheen sisäisessä pahoinpitelytapauksessa. Lapsen osallistumisoikeus myös toteutuu, kun lapsi otetaan aidosti osaksi prosessia. Lastenasiointalo-malli on lapsilähtöinen, mikä tarkoittaa, että lapsen eduista huolehtiminen muodostaa koko prosessin pohjan.

Hyvän viranomaisyhteistyön ja yhtenäisen selvitysprosessin avulla voitaisiin paremmin huolehtia lapsen oikeudesta turvalliseen ja väkivallattomaan lapsuuteen. Lapsen suojelemisen lisäksi se tehostaisi viranomaisten toimintaa. Viranomaisyhteistyössä hoidettu selvitysprosessi on lapsen etu.

Tässä tutkielmassa olen suhtautunut kriittisesti viranomaisyhteistyöhön ja siinä oleviin haasteisiin. On tärkeää muistaa, että viranomaisyhteistyö on myös monin paikoin onnistunutta. Suomessa tehdään laadukasta työtä ja lukuisat viranomaiset tekevät parhaansa, jotta lapsi ja hänen perheensä saisivat vaikeassa tilanteessa parhaan mahdollisen avun ja tuen.

⁴⁰⁴ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 3.

⁴⁰⁵ LASTA-hanke julkaisematon loppuraportti 2017, s. 38-39.